

Univerza
v Ljubljani
Fakulteta
*za gradbeništvo
in geodezijo*

*Janova 2
1000 Ljubljana, Slovenija
telefon (01) 47 68 500
faks (01) 42 50 681
fgg@fgg.uni-lj.si*

Interdisciplinarni podiplomski študij
prostorskega in urbanističnega
planiranja

Kandidatka:

Katarina Ostruh

Urbanizacija podeželja na primeru mestne občine Velenje

Magistrska naloga št. 61

Mentor:

izr. prof. dr. Anton Prosen

Somentor:

doc. dr. Anka Lisec

Ljubljana, 4. 3. 2010

Univerza
v Ljubljani

Fakulteta
*za gradbeništvo
in geodezijo*

**ODDELEK ZA
GEODEZIJO**

*Interdisciplinarni podiplomski
študij prostorskega in
urbanističnega planiranja
IPŠPUP*

Kandidatka:

KATARINA OSTRUH, univ. dipl. geog.

Urbanizacija podeželja na primeru mestne občine Velenje

Magistrska naloga štev.: **61 ipšpup**

Urbanisation of Rural Areas in the Case of Velenje Municipality

Master of Science Thesis No.: **61 ipšpup**

Mentor:
izr. prof. dr. Anton Prosen

Član:
izr. prof. dr. Dejan Rebernik (FF)

Somentorica:
doc. dr. Anka Lisec

Član:
prof. dr. Andrej Pogačnik

Predsednik komisije:
prof. dr. Andrej Pogačnik

Ljubljana, marec 2010

STRAN ZA POPRAVKE

IZJAVA O AVTORSTVU

Podpisana **KATARINA OSTRUH** izjavljam, da sem avtorica magistrskega dela z naslovom:
»URBANIZACIJA PODEŽELJA NA PRIMERU MESTNE OBČINE VELENJE«.

Velenje, 1. 3. 2010

Katarina Ostruh

IZJAVE O PREGLEDU DELA

Delo so si ogledali:

- izr. prof. dr. Anton Prosen, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Oddelek za geodezijo, Katedra za prostorsko planiranje,
- doc. dr. Anka Lisec, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Oddelek za geodezijo, Katedra za geoinformatiko in katastre nepremičnin,
- prof. dr. Andrej Pogačnik, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo, Oddelek za geodezijo, Katedra za prostorsko planiranje,
- izr. prof. dr. Dejan Rebernik, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo.

BIBLIOGRAFSKO – DOKUMENTACIJSKA STRAN IN IZVLEČEK

- UDK:** 711.3/.4(497.4Velenje)(043.3)
- Avtor:** Katarina Ostruh
- Mentor:** izr. prof. dr. Anton Prosen
- Somentor:** doc. dr. Anka Lisec
- Naslov:** Urbanizacija podeželja na primeru mestne občine Velenje
- Obseg in oprema:** 156 str., 35 pregl., 58 sl., 1 pril.
- Ključne besede:** suburbanizacija, urbanizacija podeželja, naselja, geografija podeželja, kazalniki trajnostnega razvoja, sprememba namembnosti, kmetijska zemljišča, stavbna zemljišča, pozidava, oddaljenost, Velenje

Izvleček

Namen magistrskega dela je bil ugotoviti značilnosti naselij v mestni občini Velenje glede na stopnjo urbanizacije. Ugotoviti smo poskušali prisotnost suburbanizacije, njene značilnosti, trende ter povezavo z oddaljenostjo od mestnega središča. Definirali smo skupine kazalnikov za spremljanje procesov urbanizacije podeželja. Pojav smo obravnavali z okoljskega, družbenega in gospodarskega vidika kot neposredno uporabo načela trajnosti pri vrednotenju razvoja. Ugotovili smo, da ima na potek suburbanizacije v občini Velenje oddaljenost od mestnega središča šibek vpliv. Urbanizacija v občini Velenje je povezana s sočasno suburbanizacijo najbližjih naselij v času rasti mesta samega (do leta 1990), medtem ko po tem obdobju urbanizacija preide tudi do bolj oddaljenih / podeželskih naselij. Obravnavana naselja v občini Velenje smo glede na stopnjo urbaniziranosti razvrstili v štiri skupine: zgodnja urbanizacija, najmanj intenzivna urbanizacija, novejša urbanizacija, najbolj intenzivna urbanizacija. V sklepnem delu smo predlagali usmeritve za načrtovanje razvoja podeželskih naselij na osnovi nekaterih dodatnih študij. Razvoj mest in podeželja mora biti za uspešno preprečevanje negativnih posledic suburbanizacije ter za zagotavljanje uravnoveženega razvoja celotnega območja načrtovan celovito.

BIBLIOGRAPHIC – DOCUMENTALISTIC INFORMATION

UDC: 711.3/.4(497.4Velenje)(043.3)
Author: Katarina Ostruh
Supervisor: assoc. prof. dr. Anton Prosen
Co-supervisor: assist. prof. dr. Anka Lisec
Title: Urbanization of Rural Areas in the Case of Velenje Municipality
Notes: 156 p., 35 tab., 58 fig., 1 eq.
Key words: suburbanization, urbanization of rural area, settlements, rural geography, indicators of sustainable development, land use conversion, agriculture land, building land, building dynamics, remoteness, Velenje

Abstract

The goal of the master thesis was to find out the character of the settlements in the Velenje municipality due to urbanization. The main questions were the presence of suburbanization, its intensity, trends and correlation with the distance of settlements from the town. Groups of indicators for rural areas urbanization monitoring were defined through environmental, social and economic point of view, which ensure the use of sustainable development approach by development assesment. The analysis showed weak connection between the distance from the town to the settlements and the level of suburbanization in the municipality of Velenje. The urbanization of the rural areas in the municipality of Velenje is connected with the suburbanization of settlements close to Velenje in the periode of the town growth (until 1990). After this periode urbanization has moved further to more remote rural settlements. Discussed settlements were classified according to the level of urbanization into four classes: early urbanization, weak urbanization, recent urbanization and the most intense urbanization. The conclusion gives some proposals for rural settlements planning based on some additional studies. Urban and rural development plans should be comprehensive and holistic which ensure better control and reduction of the negative suburbanization impacts, and provide the basis for balanced development of the whole area.

ZAHVALA

Delo posvečam:

- babici in dediju, ki sta bila sama po sebi večno nasprotje – nasprotje med mestom in podeželjem... vztrajno čakala na konec tega dela in študija ter ga dočakala... tam, nad obzorjem,
- Leonu, naj živi srečno skupaj z našim planetom in vsem živim.

Za spodbude, energijo in sonce - hvala, da sta mi stala ob strani:

- moj Marko, ki je odigral vlogo varuške, navijača ter strokovnega komentatorja in
- moja zlata mama Vitoslava.

Hvala za usmeritve, komentarje in strokovno pomoč pri delu:

- somentorici doc. dr. Anki Lisec,
- mentorju izr. prof. dr. Antonu Prosenu.

KAZALO VSEBINE

1	UVOD	1
1.1	Hipoteza	5
2	URBANIZACIJA PODEŽELJA	7
2.1	Urbanizacija	7
2.1.1	Suburbanizacija	8
2.1.2	Posledice (sub)urbanizacije	10
2.2	Urbanizacija podeželja v Evropi	11
2.3	Urbanizacija v Sloveniji in njen vpliv na preobrazbo podeželja	17
2.3.1	Stopnja urbanizacije v Sloveniji	23
2.3.2	Nekateri pogledi na usmerjanje nadaljnjega prostorskega razvoja Slovenije	24
2.4	Sistem prostorskega planiranja v Sloveniji	25
3	PROUČEVANJE URBANIZACIJE IN NJENIH POJAVNIH OBLIK	28
4	MESTNA OBČINA VELENJE	34
4.1	Prostorski razvoj mestne občine Velenje	36
5	METODE DELA IN GRADIVA	41
5.1	Trajnostni pristop pri proučevanju urbanizacije	42
5.2	Analiza urbanizacije podeželja	43
5.2.1	Analiza prostorskih planov (1. korak)	44
5.2.2	Analiza pozidanosti (2. korak)	46
5.2.3	Vrednotenje urbanega značaja naselja s pomočjo izbranih kazalnikov (3. korak)	47
5.2.4	Anketa	51
5.2.5	Vrednotenje kazalnikov	52
5.2.6	Statistično preverjanje hipotez	52
6	ANALIZA PROSTORSKIH PLANOV	53
6.1	Prostorski plani mestne občine Velenje	53

6.2	Rezultati analize spremembe namenske rabe	55
6.2.1	Primerjalni podatki	58
6.2.2	Spremembe namenske rabe po naseljih	61
6.2.3	Izbor reprezentativnega vzorca naselij	64
7	ANALIZA POZIDANOSTI	71
7.1	Prostorska razporeditev novo pozidanih površin in stavbnih zemljišč	73
8	KAZALNIKI ZNAČAJA NASELJA	83
8.1	Družbeni kazalniki	83
8.1.1	Gibanje števila prebivalcev	83
8.1.2	Migracije	86
8.1.3	Dnevne migracije	89
8.1.4	Starostna struktura	90
8.2	Družbeno-ekonomski kazalniki	92
8.2.1	Opremljenost naselij z oskrbnimi funkcijami	92
8.2.2	Opremljenost naselij s komunalno infrastrukturo	93
8.2.3	Število delovnih mest	95
8.2.4	Dejavnostna struktura	96
8.2.5	Dinamika izgradnje stanovanjskih stavb	101
8.3	Okoljski kazalniki	103
8.3.1	Anketni vprašalnik - 1. del	103
8.3.2	Kakovost posameznih sestavin okolja - 2. del	108
9	REZULTATI – OCENA STOPNJE URBANIZACIJE IZBRANIH NASELIJ	112
9.1	Skupne vrednosti skupin kazalnikov	112
9.1.1	Analiza sprememb planov	112
9.1.2	Analiza pozidanosti	115
9.1.3	Analiza kazalnikov značaja naselja	118
9.2	Skupna ocena stopnje urbaniziranosti naselij / oblikovanje tipologije	122
9.2.1	Skupina naselij A: ZGODNJA URBANIZACIJA	125
9.2.2	Skupina naselij B: NAJMANJ INTENZIVNA URBANIZACIJA	128

9.2.3 Skupina naselij C: NOVEJŠA URBANIZACIJA	129
9.2.4 Skupina naselij D: NAJBOLJ INTENZIVNA URBANIZACIJA	130
9.3 Dejavniki širjenja urbanizacije v mestni občini Velenje	133
10 RAZPRAVA IN ZAKLJUČKI	135
10.1 Metodološki pristop	135
10.2 Rezultati analiz	137
10.2.1 Dokaz hipotez	137
10.2.2 Usmerjanje (sub)urbanizacije	140
11 POVZETEK	144
12 SUMMARY	146
VIRI IN LITERATURA	
PRILOGE	

KAZALO PREGLEDNIC

- Preglednica 1: Prostorska razporeditev mest v Evropi glede na kompaktnost
- Preglednica 2: Raba tal v Šaleški dolini po letu 1879
- Preglednica 3: Obravnavani prostorski akti in obdobje veljavnosti
- Preglednica 4: Seznam kazalnikov za proučevanje urbanizacije
- Preglednica 5: Vrednostna lestvica za oceno stopnje urbanizacije naselja
- Preglednica 6: Ključ za združevanje kategorij namenske rabe zemljišč po posameznih prostorskih planih
- Preglednica 7: Površine posameznih kategorij namenske rabe zemljišč po planih v MOV
- Preglednica 8: Delež posameznih kategorij pokrovnosti tal v Sloveniji - izbrane le 3 največje kategorije
- Preglednica 9: Delež posameznih kategorij pokrovnosti tal v Savinjski statistični regiji – izbrane le 3 največje kategorije
- Preglednica 10: Značilnosti izbranih naselij po kazalnikih izbora
- Preglednica 11: Vrednotenje naselij glede na delež stavbnih zemljišč leta 2004
- Preglednica 12: Vrednotenje izbranih naselij glede na indeks sprememb površine stavbnih zemljišč (1990-2004)
- Preglednica 13: Vrednotenje naselij glede na pozidanost površin pred letom 1999 in po njem
- Preglednica 14: Vrednotenje naselij glede na gibanje števila prebivalcev v obdobju 1991-2002 (indeks)
- Preglednica 15: Število priseljenih po obravnavanih naseljih (delež skupaj priseljenih glede na skupno število prebivalcev in delež priseljenih iz drugega naselja iste občine glede na vse priseljene)
- Preglednica 16: Vrednotenje naselij glede na migracije (delež priseljenih)
- Preglednica 17: Vrednotenje naselij glede na dnevne migracije leta 2002 (delež dnevnih migrantov)
- Preglednica 18: Vrednotenje naselij glede na indeks staranja v izbranih naseljih leta 2002 (povzeto po Popis 2002, SURS, 2009)
- Preglednica 19: Vrednotenje naselij glede na opremljenost naselij z oskrbnimi funkcijami
- Preglednica 20: Ocene naselij glede na opremljenost z infrastrukturo
- Preglednica 21: Število delovnih mest in število delovno aktivnih v izbranih naseljih

Preglednica 22: Vrednotenje naselij glede na razmerje med številom delovno aktivnih in številom delovnih mest

Preglednica 23: Delež zaposlenih po dejavnostih leta 2002 za izbrana naselja

Preglednica 24: Vrednotenje naselij glede na delež zaposlenih v kmetijstvu leta 2002

Preglednica 25: Stanovanja po letu zgraditve stavbe

Preglednica 26: Delež stanovanjskih stavb zgrajenih po letu 1991

Preglednica 27: Povprečne ocene obremenjenosti okolja s hrupom

Preglednica 28: Povprečne ocene privlačnosti pokrajine

Preglednica 29: Povprečne ocene kakovosti prsti

Preglednica 30: Povprečne ocene kakovosti vodnih virov

Preglednica 31: Povprečne ocene kakovosti zraka

Preglednica 32: Povprečne ocene kakovosti okolja v izbranih naseljih

Preglednica 33: Ocene kazalnikov urbanega značaja naselja

Preglednica 34: Uvrstitev naselij v posamezne skupine in njihove značilnosti

Preglednica 35: Pozitivni in negativni dejavniki, ki vplivajo na privlačnost naselij za bivanje

KAZALO SLIK

- Slika 1: Letna rast pozidanih območij (%) od sredine 1950. let do poznih 1990. let, izbrana evropska mesta
- Slika 2: Pozidana območja (built-up area), prometno omrežje (road network) in naraščanje števila prebivalstva (population) v izbranih državah (Belgija, Češka, Danska, Francija, Nemčija, Latvija, Litva, Nizozemska, Poljska, Slovaška, Španija)
- Slika 3: Urbanizacija v Nemčiji, na Poljskem in Češkem v obdobju 1990-2000
- Slika 4: Spremembe v številu prebivalcev po naselbinskih tipih med leti 1961 in 2002 v Sloveniji
- Slika 5: Naselja v mestni občini Velenje
- Slika 6: Površine posameznih kategorij namenske rabe po planih MOV
- Slika 7: Indeks sprememb površin kmetijskih in stavbnih zemljišč glede na leto 1990
- Slika 8: Spremembe obsega stavbnih zemljišč v obdobju 1990-2004
- Slika 9: Število hišnih števil v MOV v obdobju od leta 1999-2008
- Slika 10: Delež stavbnih zemljišč glede na površino naselja po posameznih planih (1990, 2001, 2004)
- Slika 11: Indeks sprememb deleža stavbnih zemljišč (1990-2004)
- Slika 12: Delež stavbnih zemljišč / površino naselja po naseljih leta 2004 (izbrana naselja za nadaljno analizo so označena s poudarjenim robom)
- Slika 13: Indeks sprememb površin v prostorskem planu opredeljenih stavbnih zemljišč
- Slika 14: Spremembe deleža kmetijskih zemljišč glede na površino naselja po posameznih planih
- Slika 15: Spremembe deleža stavbnih zemljišč glede na površino naselja po posameznih planih
- Slika 16: Indeks sprememb površin stavbnih zemljišč (1990-2004) v izbranih naseljih
- Slika 17: Uvrstitev naselij v razrede glede na delež stavbnih zemljišč leta 2004 in glede na indeks sprememb površin stavbnih zemljišč 1990-2004
- Slika 18: Indeks pozidanosti med letoma 1999 in 2009
- Slika 19: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Arnače

Slika 20: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Bevče

Slika 21: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Kavče

Slika 22: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Paški Kozjak

Slika 23: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Pirešica

Slika 24: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Vinska Gora

Slika 25: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Plešivec

Slika 26: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Škale

Slika 27: Novogradnje se v Škalah pojavljajo ob obstoječih stavbah

Slika 28: Gibanje števila prebivalcev od leta 1869 do leta 2007 v Mestni občini Velenje

Slika 29: Spreminjanje števila prebivalcev v naseljih MO Velenje, 1961-2002

Slika 30: Gibanje števila prebivalcev v izbranih naseljih v obdobju med letoma 1869 in 2002

Slika 31: Sestava prebivalstva glede na izvor selitev

Slika 32: Delež dnevnihtonih migrantov v izbranih naseljih leta 1981 in 2002

Slika 33: Povprečna starost prebivalcev MOV po naseljih

Slika 34: Delež aktivnega prebivalstva zaposlenega v primarnem sektorju po naseljih leta 1991 in 2002

Slika 35: Delež prebivalstva zaposlenega v sekundarnem sektorju po naseljih leta 1991 in 2002

Slika 36: Delež prebivalstva zaposlenega v terciarnem in kvartarnem sektorju po naseljih v MO Velenje leta 1991 in 2002

Slika 37: Delež zaposlenih po dejavnostih leta 2002 za izbrana naselja

Slika 38: Stanovanja po letu zgraditve stavbe

Slika 39: Avtohtonost anketirancev

Slika 40: Destinacije preživljanje prostega časa anketirancev

Slika 41: Povprečne ocene družbenih in gospodarskih pogojev ter kakovosti okolja v naseljih

Slika 42: Odgovori na vprašanje o najbolj motečih dejavnikih v naselju

Slika 43: Območja, ki so najpomembnejša pri varovanju pred pozidavo

Slika 44: Območja, ki so pri varovanju pred pozidavo najmanj pomembna

Slika 45: Ocene naselij glede na analizo planov

Slika 46: Uvrstitev naselij v razrede glede na analizo planov

Slika 47: Povezanost med oddaljenostjo od mesta in indeksom sprememb stavbnih zemljišč za obdobje 1990-2001

Slika 48: Povezanost med oddaljenostjo od mesta in indeksom sprememb stavbnih zemljišč za obdobje 1990-2004

Slika 49: Ocene naselij glede na analizo pozidanosti

Slika 50: Uvrstitev naselij v razrede glede na analizo pozidanosti

Slika 51: Gibanje števila hišnih števil v obdobju med letoma 2000 in 2007 v izbranih naseljih, mestu in celotni občini (MOV)

Slika 52: Ocena značaja naselij (glede na družbene in družbeno-ekonomske kazalnike)

Slika 53: Prostorska razporeditev naselij in ocene značaja naselja (na podlagi družbenih in družbeno-ekonomskih kazalnikov)

Slika 54: Ocena posameznih skupin kazalnikov

Slika 55: Uvrstitev obravnavanih naselij v skupine glede na stopnjo urbanizacije

Slika 56: Širjenje stavbnih zemljišč in pozidava v Vinski Gori

Slika 57: Širjenje stavbnih zemljišč in pozidava na Paškem Kozjaku

Slika 58: Širjenje stavbnih zemljišč in pozidava v Bevčah

KAZALO PRILOG

Priloga 1: Anketni vprašalnik

OKRAJŠAVE IN SIMBOLI

angl.	angleško
DOF	digitalni ortofoto posnetek
DPSIR	driving forces, pressures, state, impacts, responses
DTK	državna topografska karta
EEA	European Environmental Agency
EHIŠ	Evidenca hišnih števil
EPRP	Evropske prostorsko razvojne perspektive
GIS	geografski informacijski sistemi
GURS	Geodetska uprava Republike Slovenije
JRC	Joint Research Centre
KS	krajevna skupnost
MO	mestna občina
MOLAND	Monitoring Land Use / Cover Dynamics
MOV	mestna občina Velenje
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
PLDP	povprečni letni dnevni promet
UN	United nations
UON	ureditveno območje naselja
ZN	Združeni narodi

1 UVOD

Rast in širjenje mest, predvsem v zadnjem času širjenje mestnega načina življenja na podeželje oziroma njegova urbanizacija, je danes eden najhitrejših in največjih procesov, ki vpliva na spreminjanje pokrajine ob spreminjanju načina življenja. Urbanizacija prinaša vizualne in funkcijske spremembe v prostoru ter predstavlja velik izziv trajnostnemu prostorskemu razvoju, saj se pogosto smatra kot njegovo nasprotje.

Definicija urbanizacije se razlikuje med različnimi avtorji, v splošnem pa velja, da gre pri urbanizaciji za širjenje mestnega načina življenja in je posledično tesno povezana z alokacijo dejavnosti v prostoru in migracijskimi tokovi – tako dnevnih migracij (mobilnosti) kot stalnih migracij (stalnih selitev). Procesi urbanizacije ter hitrost in smer preseljevanja prebivalstva so različni glede na stopnjo gospodarskega razvoja posamezne države. Danes se tako praviloma prostorsko in po številu prebivalstva najhitreje širijo mesta držav v razvoju, medtem ko se v bolj razvitih državah pojavljajo že drugi procesi. Zaradi raznolikosti pojavov urbanizacije je vse te procese težko tipizirati, a vendar je mogoče najti nekatere podobne trende. Za suburbanizacijo je značilno, da se ljudje in z njimi dejavnosti preseljujejo na robove mest, kjer iščejo kakovostnejše življenjsko okolje. Posledica suburbanizacije pa se ponovno kaže v veliko bolj potratni rabi prostora. Rebernik (2008) razčleni suburbanizacijo še bolj podrobno glede na oddaljenost lokacije preseljevanja ljudi in dejavnosti od mesta. Naslednja stopnja, ki lahko sledi suburbanizaciji, je reurbanizacija, kjer gre za hitrejšo rast prebivalstva v mestnih središčih v primerjavi z obrobjem, kar je predvsem povezano s prometnimi stroški in dosegljivostjo različnih storitev (Pak, 2002).

Z razvojem mest je povezanih več procesov, ki vplivajo na spreminjanje rabe prostora tako na obrobju mest kot na gravitacijskem podeželskem območju. Kljub temu, da je veliko študij o rabi zemljišč namenjeno predvsem urbanim površinam, ki se pogosto ločeno obravnavajo od podeželskih zemljišč, moramo vedeti, da urbanizacija najbolj zadeva ravno podeželska, kmetijska zemljišča (Larsson, 1997). Z urbanizacijo podeželja so nadalje povezani procesi deagrarizacije, izguba obdelovalnih površin in zemljišč z rodovitnimi tlemi, vnašanje novih funkcij na podeželje, spreminjanje (in hkrati ohranjanje) kulturne pokrajine, potratna raba

prostora, stihijski razvoj podeželskih naselij ipd. Vse to vpliva tudi na prometne tokove, ki se pogosto kažejo v večanju rabe osebnih avtomobilov, prometnih zastojev. Med ključnimi problemi, povezanimi z urbanizacijo podeželja, velja tako izpostaviti vplive na okolje, kot so onesnaževanje okolja z izpušni plini ter povečanje emisij toplogrednih plinov, obremenjenost okolja z odpadki, hrupom, izguba oziroma prekomerno izkoriščanje drugih naravnih virov ali vpliv na njihovo kakovost (voda, tla) itn. Zaradi urbanizacije se pojavijo večje potrebe po razvoju infrastrukturne ureditve določenega območja in opremljenosti naselij, spremenijo se funkcije in odnosi med mestom in podeželjem. Način življenja, ki se pojavlja s temi procesi, je največkrat energijsko in prostorsko potraten ter je tako v nasprotju z načeli trajnostnega prostorskega razvoja. Danes se pojavljajo nove tehnologije, ki poskušajo takšne posledice omiliti oziroma jih preprečiti, kot so npr. izkoriščanje obnovljivih virov energije za ogrevanje stavb, čiščenje odpadnih voda iz gospodinjstev s pomočjo bioloških in rastlinskih čistilnih naprav in podobno. Vendar se vseh negativnih posledic vsekakor ne da enostavno zmanjšati na ta način.

Postopki razvoja mest in spreminjanje načina življenja zaradi urbanizacije so navzoči na vseh kontinentih. V Sloveniji je bila v preteklosti urbanizacija predvsem posledica deagrarizacije in industrializacije po drugi svetovni vojni, ki sta se odražali v priseljevanju prebivalstva v mesta iz podeželskih območij Slovenije in ostale Jugoslavije v obdobju med letoma 1950 in 1980. Kljub rasti mest je bila ta urbanizacija v primerjavi z drugimi evropskimi državami razmeroma šibka, za kar lahko delno iščemo vzrok tudi v relativno nizki stopnji nacionalizacije kmetijskih in gozdnih zemljišč v primerjavi z ostalimi državami s plansko ureditvijo (Lisec in sod., 2008). Posledično so se pojavile intenzivne dnevne migracije delovne sile iz podeželskih naselij v urbana zaposlitvena središča. Delno je k šibki urbanizaciji prispevala tudi politika policentričnega gospodarskega in urbanega razvoja v Sloveniji, ki izvira iz sredine sedemdesetih let. Po letu 1981 je opazna počasnejša rast števila mestnega prebivalstva – klasična urbanizacija je prešla v suburbanizacijo širših zgostitvenih območij okoli večjih mest - obmestij. V devetdesetih letih so se omenjeni procesi še okrepili. Danes je v Sloveniji zaznati trend urbanizacije podeželja (Prosen, 2008), kjer pogosto izstopa predvsem pretirana, nenadzorovana gradnja na obrobju mest in v vaseh. Pod vplivom te preobrazbe so se v Sloveniji izoblikovala tri različna območja, ki jih avtorji pojmujejo z različnimi izrazi:

- mesta,

- sub(urbanizirana) obmestna naselja,
- podeželska naselja.

Hitrost in intenzivnost širjenja vplivov mest na njihovo obrobje in v zaledje sta odvisni od številnih dejavnikov, ki se med seboj kompleksno prepletajo, predvsem od dostopnosti naselja do oskrbovalnih centrov (mesta), infrastrukturne opremljenosti, privlačnosti bivalnega okolja, cene nepremičnin ter drugih naravno in družbenogeografskih značilnosti območja.

Selitev prebivalcev in dejavnosti iz mest na obrobja mest, na podeželje, je poznano že iz začetka 20. stoletja, ko se s tem pojavom srečajo predvsem v Združenih državah Amerike. Poselitev se je širila na obrobja mest, glavni značilnosti tega pojava sta bili nizka gostota pozidave (in poselitve) ter izjemna navezanost na avtomobilski promet. Lastništvo avtomobilov in poceni gorivo sta spodbudila razseljevanje v prijetnejša življenjska okolja. Američani uporabljajo za ta pojav razpršene urbanizacije izraz »urban sprawl«.

V Evropi so bila mesta že od nekdaj bolj kompaktna, zato je val razseljevanja prišel nekoliko kasneje (po letu 1950). Današnji cilji razvoja Evropske unije kot najbolj konkurenčne svetovne regije veliko pozornosti dajejo prav mestom, ki so opredeljena kot gibalno razvoja, napredka. Slednje vodi v rast mest, širitev mestnega načina življenja, kar pa se posledično odraža tudi v povečani urbanizaciji podeželja. Podeželje je namreč s svojimi primarnimi funkcijami težko konkurenčno velikim mestnim aglomeracijam, ki so središča, vrelišča razvoja, gospodarske uspešnosti. Zaradi vse večjega vpliva mest na podeželje in posledično več funkcij, ki jih nosi podeželje, moramo pri razvoju podeželja upoštevati smernice trajnostnega razvoja, to je kompromisno upoštevati naše potrebe in potrebe zanamcev, za kar je potrebno pozorno spremljati vse procese, ki se dogajajo v prostoru.

Velenje sodi med slovenska mesta, ki so doživela relativno obsežno rast prebivalstva v 70. in 80. letih prejšnjega stoletja, ko so priseljevanju delavcev s podeželja sledile migracije prebivalstva iz republik nekdanje Jugoslavije zaradi hitrega razvoja industrije in premogovništva. Priseljevanje se je po letu 1990 umirilo, hkrati se je zmanjšala naravna rast prebivalstva. Delež mestnega prebivalstva (delež prebivalcev, ki živijo v mestu – naselju Velenje) je v občini leta 2002 znašal kar 80 % (Popis 2002). Danes je zaznati v Velenju

urbanizacijo podeželskih, nekoč pretežno agrarnih naselij (Šalej, 1999). Obmestni prostor se je preobrazil že v obdobju pred letom 1990. Mesto Velenje ima namreč malo možnosti za širitev izven svojega mestnega roba, saj ga obdaja na eni strani pridobivalno območje Premogovnika Velenje z obširnimi ugrezninskimi območjem, ter zaščiteni gozdovi na ostalih območjih. Naravne in umetne danosti so tako okoli mesta ustvarile neke vrste obroč, ki onemogoča »razlitje« mesta, hkrati pa ne zavira procesov preobrazbe nekdanjih agrarnih naselij v neposredni bližini z dobro dostopnostjo in drugimi ugodnimi lokacijskimi dejavniki za naselitev.

Po podatkih Popisa prebivalstva 2002 je mesto Velenje obkroženo z vencem naselij, kjer je delež delovnih migrantov*, ki dnevno prihajajo v mesto Velenje, med 81 in 90 %, za dve naselji pa celo velja, da je delež dnevnih migrantov v mesto Velenje nad 90 %. Delež dnevnih migrantov v mesto Velenje v naslednji skupini naselij, nekoliko bolj oddaljenih od mesta, znaša med 71 % in 80 %. Vseh dnevnih migrantov, ki živijo v občini Velenje in delajo v drugem naselju, kot prebivajo, je glede na število delovno aktivnega prebivalstva 28 %. Analiza glavnih značilnosti urbanizacije podeželja na primeru dveh naselij, Plešivca in Škal, kaže na spremembo značilnosti naselij, ki imata danes že veliko značilnosti suburbanih obmestnih naselij (analiza je bila opravljena v okviru Raziskovalnega tabora Zoisovih študentov Plešivec 2006).

V občini Velenje obstaja več dejavnosti, ki poleg stanovanjskih potreb zahtevajo prostor za svoj razvoj. Glavno vlogo sta v 50. letih 20. stoletja prevzela premogovništvo in industrija, ki sta zavzela najbolj rodovitna in za kmetijstvo najprimernejša zemljišča. Pogojevala sta razvoj poselitve, ki je bila skupaj z gradnjo potrebne prometne in ostale infrastrukture pomembna porabnica prostora. V času pospešene industrializacije za ostale dejavnosti (predvsem kmetijstvo) v Velenju ni bilo veliko možnosti. Tako kmetijstvo danes v občini nima večjega pomena; nekonkurenčnost, pomanjkanje prostih in rodovitnih površin, onesnaženost in splošna degradacija okolja, zmanjšanje števila kmečkega prebivalstva so glavni omejitveni dejavniki, ki ovirajo njegov obstanek in razvoj.

* Po definiciji Statističnega urada RS je delovni migrant zaposlena oseba, pri kateri teritorialna enota delovnega mesta ni enaka teritorialni enoti prebivališča. Zajema tako dnevne, tedenske in manj pogoste migrante na delo.

V nalogi nas zanima:

- kakšne značilnosti izkazujejo nemestna / podeželska naselja v mestni občini Velenje,
- v kakšni meri ohranjajo svoj podeželski značaj,
- ali jih je glede na stopnjo urbanizacije možno uvrstiti v določeno tipologijo (razrede),
- kakšne povezave izkazuje stopnja njihovega urbanega značaja z oddaljenostjo od mesta Velenje (njihovo dostopnostjo).

Definirali bomo kazalnike, s katerimi bi bilo mogoče spremljati procese urbanizacije podeželja v prostoru in času. Na osnovi slednjih bomo poskušali ugotoviti, na kakšen način in kako močno se je urbanizacija v občini iz mesta širila navzven, kaj so bili glavni vzroki zanjo in kakšne so težnje danes. S kombinacijo rezultatov kazalnikov bomo oblikovali tipologijo za uvstitev naselij glede na stopnjo preobrazbe podeželja oziroma razvili metodo za vrednotenje stopnje urbanizacije na podeželju.

Vsa naselja, ki ležijo izven mesta Velenje, bomo obravnavali enotno, ne glede na dosedanje ugotovitve o obstoju obmestij oziroma širših podeželskih območij.

1.1 Hipoteza

Urbanizacijo Šaleške doline sta povzročila premogovništvo in razvoj industrije. Pozidava se je začela širiti na rodovitno dolinsko dno in v dobrih 50 letih si je mesto pripojilo nekdanja okoliška naselja ter doseglo naravne in družbeno določene robove, meje. Pri preučevanju stopnje urbanizacije in njenih posledice v mestni občini Velenje bomo poskušali najti vzroke, posledice in trende urbanizacije, s poudarkom na analizi podeželskih naselij.

Zaradi omejitev, ki ne omogočajo širitve mesta Velenje izven svojih meja, se suburbanizirana naselja oziroma novogradnje enodružinskih hiš pojavljajo na podeželju, v nekdanje bolj ali manj agrarnih naseljih. Naša glavna domneva je: »Stopnja urbaniziranosti naselij je odvisna od

oddaljenosti* od mestnega središča«. Za dokaz te trditve smo oblikovali štiri dodatne hipoteze:

1. Sprememba namembnosti kmetijskih zemljišč je bolj izrazita v naseljih bližje mestu Velenje.
2. Dinamika pozidave v izbranih naseljih izven mesta v preteklih desetih letih se zmanjšuje z oddaljenostjo naselja od mesta Velenje.
3. Družbeni, okoljski in družbeno-ekonomski kazalniki kažejo na močnejši urbani značaj naselij, ki ležijo bližje mesta Velenje, z oddaljenostjo stopnja urbanega značaja pada.
4. Dinamika pozidave je višja v naseljih z nižjim urbanim značajem, kar je značilno za urbanizacijo podeželja.

* Oddaljenost je obravnavana kot najbližja cestna povezava med središčem mesta in središčem naselja.

2 URBANIZACIJA PODEŽELJA

V tem poglavju smo osvetili glavne značilnosti, procese, ki prispevajo k preobrazbi podeželja pod vplivom urbanizacije. V uvodnem delu smo podali definicije procesov urbanizacije in njenih oblik, se nato usmerili na preobrazbo evropskega in slovenskega podeželja ter na njene posledice.

2.1 Urbanizacija

Urbanizacijo opredeljujemo kot rast in širjenje mest, mestnega načina življenja. Razumemo jo tudi kot povečevanje deleža urbanega prebivalstva na določenem območju. Glede na poglobitve značilnosti ločimo 3 razvojna obdobja urbanizacije (Vresk, 2002, cit. po Rebernik, 2008):

- primarna ali predindustrijska faza urbanizacije (predindustrijsko mesto),
- sekundarna ali industrijska faza urbanizacije (industrijsko mesto),
- terciarna, post-industrijska ali metropolitanska faza urbanizacije (post-industrijsko mesto).

Primarna urbanizacija nastopi v pretežno agrarnih družbah, kjer se le manjši del prebivalstva ukvarja z neagrarnimi dejavnostmi (ti se naseljujejo v mestih). Mesta so oskrbna, storitvena, upravna središča, delež urbanega prebivalstva je do 20 %. Primarna faza urbanizacije je bila značilna za Evropo pred industrijsko revolucijo.

Sekundarna urbanizacija je povezana z industrializacijo. Lociranje industrije v mestih povzroči deagrarnizacijo, nadaljnje širjenje mesta ter razvoj drugih dejavnosti. V tej fazi je delež urbanizacije preko 60 %. Sekundarna faza je bila značilna za Evropo, Severno Ameriko in druge industrijsko razvite države od nastopa industrijske revolucije do sredine 20. stoletja.

Terciarna urbanizacija prinese s sabo nove procese – terciarizacija družbe in gospodarstva povzroči preobrazbo mest in urbanih območij. Ob visokem standardu, visoki prostorski mobilnosti prebivalstva, spremenjenem načinu življenja in vrednotah se uveljavijo novi

procesu preobrazbe mest in urbanih območij: metropolizacija, suburbanizacija, counterurbanizacija, eksurbanizacija, reurbanizacija (Rebernik, 2008). Prebivalstvo in dejavnosti se razširijo na širše urbano območje, meje med podeželjem in mestom se brišejo.

2.1.1 Suburbanizacija

Suburbanizacija pomeni razseljevanje prebivalstva iz mesta na njegovo obrobje. Na eni strani lahko suburbanizacijo obravnavamo kot proces populacijske dekoncentracije, kjer so demografska gibanja usmerjana z območij večje proti območjem manjše koncentracije (Berry, 1980, cit. po Rebernik, 2008). Drugi vidik pa je preobrazba mestnega obrobja pod vplivom mesta (Vresk, 2002, cit. po Rebernik, 2008). Gre za socialno, ekonomsko in fiziognomsko preobrazbo neposredne okolice mesta in posledično širjenje mestnega načina življenja na podeželje. Suburbanizacijo lahko spremljajo različni procesi preobrazbe podeželja na vplivnem območju mesta (Rebernik, 2008). Ravbar (2005) je razdelil suburbanizacijo na 3 stopnje glede na razvojne stopnje in pojavne geografske značilnosti in sicer navaja:

- demografsko suburbanizacijo (najprej pride do razseljevanja prebivalstva),
- industrijsko suburbanizacijo (razpršitev delovnih mest v proizvodnih dejavnostih),
- terciarno suburbanizacijo (razpršitev delovnih mest v storitvenih dejavnostih).

Periurbanizacija

Termin periurbanizacija izhaja iz frankofonske literature in označuje tisti del suburbanizacije, ki predstavlja urbanizacijo širše ruralne okolice mesta, pogosto v obliki redke in neskljenjene poselitve (Rebernik, 2008). Območja periurbanizacije imajo 3 osnovne značilnosti: novejša poselitve, velik delež dnevnih migrantov in funkcionalna navezanost na mesto (Brunet, 1992, cit. po Rebernik, 2008).

Eksurbanizacija

Eksurbanizacija opisuje razširjeno suburbanizacijo oziroma urbanizacijo širše ruralne okolice metropolitanskih območij. Povezana je s pojavom počitniških hišic na podeželskih območjih, preseljevanjem upokojenega oz. srednjega sloja prebivalstva na podeželje (Rebernik, 2008).

Counterurbanizacija (deurbanizacija)

Pojem opisuje razseljevanje prebivalstva iz metropolitanskih območij na ruralna območja. Nekateri avtorji jo opisujejo kot razseljevanje izven dosega dnevne migracije (Rebernik, 2008). Najpogostejši dejavniki, ki povzročajo counterurbanizacijo, so (Pacione, 2001, cit. po Rebernik, 2008): izboljšano cestno prometno omrežje, izboljšana dostopnost do podeželskih naselij, vedno časovno daljše dnevne migracije, nižji stroški bivanja na ruralnih območjih, decentralizacija delovnih mest, razvoj neagrarnih dejavnosti na podeželju, možnost zaposlitve na ruralnih območjih, višji dohodki in višji življenjski standard prebivalstva, večji delež in višji dohodki upokojenega prebivalstva, želja po bivanju v enodružinski hiši v ruralnem okolju, ruralna nostalgija, zavračanje urbanega okolja.

»Urban Sprawl« ali razpršena urbanizacija

Termin »Urban Sprawl« se je uveljavil v ZDA kot izraz za razpršeni urbani razvoj ali razpršeno urbanizacijo. Je pojav razpršene in redke poselitve, vezane na avtomobilski promet, zunaj strnjenih urbanih ali ruralnih naselij, na podeželju in ob glavnih prometnicah (Rebernik, 2008). Deset splošno sprejetih značilnosti razpršene urbanizacije je po Downs (Rebernik, 2008): nekontrolirana in nenačrtovana prostorska širitev, stanovanjska in trgovsko-poslovna območja z redko gostoto, prostorsko nesklenjen razvoj, razpršitev načrtovanja rabe tal med številne majhne lokalne skupnosti, prevlada osebnega avtomobilskega prometa, odsotnost centralnega planiranja in nadzora rabe tal, obsežni trgovsko-poslovni pasovi ob prometnicah, velike razdalje med poseljenimi območji, ločevanje različne rabe tal na posameznih območjih (coning), proces postopne fizične in socialne degradacije starejših stanovanjskih območij. Do pojava pride na eni strani zaradi želja ljudi po življenju v majhnih, prijetnih soseskah nizkih gostot, na drugi strani je razpršena urbanizacija posledica planiranja, ki gre na roko tem željam (nizke gostote) in omogoča visoko kakovost življenja, hkrati pa lahko predstavlja neučinkovit in prostorsko ter okoljsko potratni način življenja.

V delu smo za širjenje poselitve in dejavnosti izven mest na primeru mestne občine Velenje uporabljali termina suburbanizacija in urbanizacija podeželja – kot splošna termina. V zaključku smo poskušali pojavne oblike bolj podrobno razčleniti.

2.1.2 Posledice (sub)urbanizacije

Rast in širjenje pozidanih površin nižjih gostot zazidave izven mest odločilno vpliva na spremembo rabe tal, na spremembo funkcij in oblike naselij in na številne okoljsko povezane dejavnike: slabša izraba, onesnaževanje in trajna izguba naravnih virov, zmanjšanje naravne raznolikosti (biodiverzitete), neravnovesje v ekosistemih, spremembe v energetskih tokovih in biogeokemičnih ciklih ter klimatske spremembe.

Posledice urbanizacije podeželja se tako kažejo v strukturnih, funkcijskih in fiziognomskih spremembah podeželskih naselij, in sicer v:

- spremenjenih odnosih med mestom in podeželjem,
- spremenjeni razporeditvi prebivalstva in spremembah v omrežju naselij,
- spremenjenih funkcijah nekdanjega agrarnega zaledja mest (zmanjševanje pomena kmetijstva),
- povečanih prometnih tokovih med mestom in zaledjem,
- spremenjenih oblikah naselij,
- spremenjeni dinamiki pozidave,
- spremembah rabe tal,
- okoljskih problemih itn.

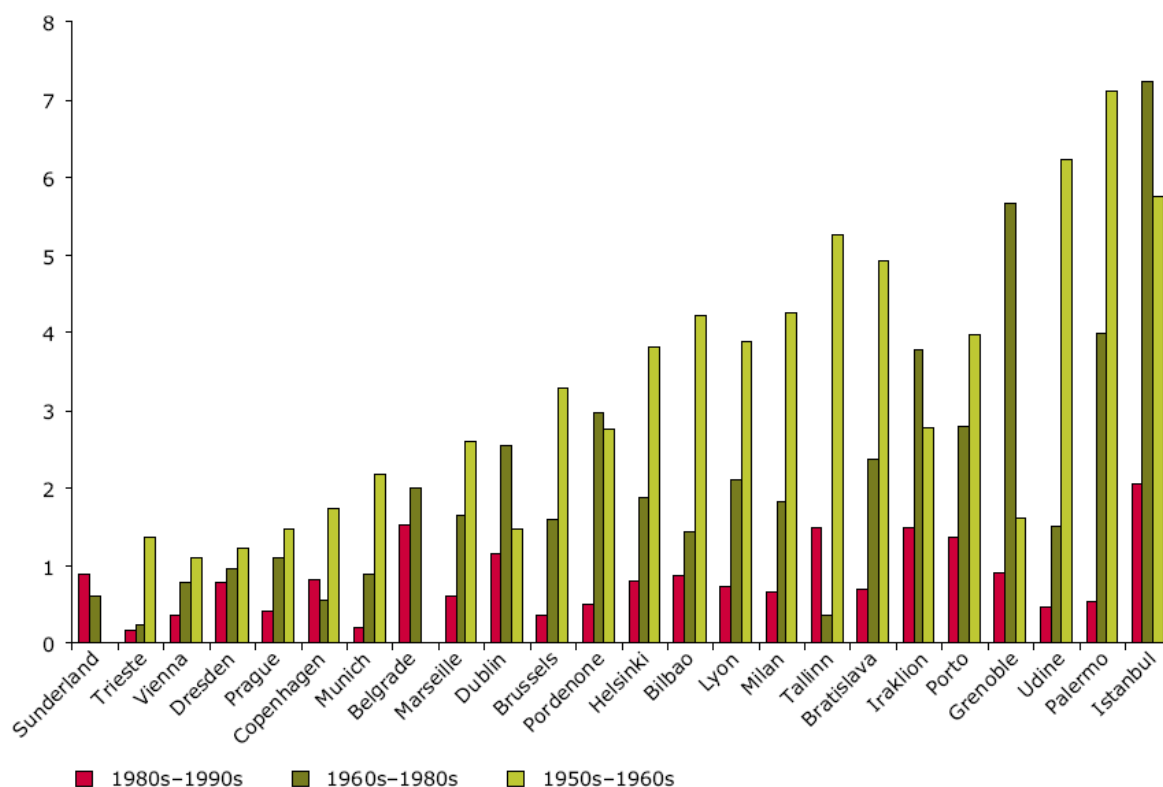
Najbolj neposredna posledica širjenja pozidave in mestnih vplivov na podeželje je izguba obdelovalnih zemljišč, ki so naravni vir za pridelavo hrane. Zagotavljanje dovolj velikih količin hrane in samooskrbnost je pomembna naloga vsake države. Rodovitna zemljišča izgubljammo istočasno po vsem svetu, torej se njihov obseg zmanjšuje. Uvoz hrane tako sčasoma ne bo mogel pokriti domačega primanjkljaja. Poleg pozidave (suburbanizacije) izgubljammo zemljišča za pridelavo hrane še na račun drugih dejavnikov: zaradi naraščujoče pridelave rastlin za biogoriva, posledic naravnih ujm in škodljivcev, okoljskih nesreč in onesnaženj ter podobnega. Izguba obdelovalnih zemljišč je povezana s številnimi

posledicami, od deagrarizacije in spremembe podeželske (kulturne) pokrajine do primanjkljaja hrane.

Prihodnost številnih kmetijskih območij je vedno bolj povezana z razvojem mestnih naselij na podeželskih območjih (Evropske prostorsko razvojne perspektive, 2000). Urbano-ruralni odnos na gosto naseljenih območjih se razlikuje od odnosa na redko naseljenih območjih. Na gosto naseljenih območjih so namreč območja s podeželskimi značilnostmi pod precejšnjim pritiskom urbanizacije, kar pomeni: izginjanje ruralnega značaja, večje onesnaževanje okolja, razdrobitev odprtih območij. Prostor izgublja tradicionalne podeželske funkcije, gozdarstvo in kmetijstvo, ki sta zelo odvisna od visoke stopnje strnjene odprte pokrajine (Evropske prostorsko razvojne perspektive, 2000). Mesto in podeželje naj bi bila po Evropskih prostorsko razvojnih perspektivah (2000) partnerja, ne tekmeča. Podeželska območja imajo lahko danes korist od kulturnih dejavnosti mest, medtem ko lahko mesta izrabljajo možnosti za preživljanje prostega časa in rekreacije na podeželju (Evropske prostorsko razvojne perspektive, 2000). Podeželska območja, ki so redkeje naseljena in bolj odmaknjena od velemest, imajo praviloma boljše možnosti za ohranjanje ruralnega značaja.

2.2 Urbanizacija podeželja v Evropi

V preteklih dvesto letih se je v procesih urbanizacije nekdanja prevladujoča podeželska Evropa spremenila v pretežno urbanizirano. Pospešeno urbanizacijo je prinesla industrijska revolucija. Evropa kot začetnica industrializacije je imela do leta 1900 največji delež urbanega prebivalstva glede na ostale kontinente (Rebernik, 2008). Najprej in najbolj je v tem obdobju urbanizacija zajela Veliko Britanijo (leta 1900 že 50 %), sledile so druge države Zahodne Evrope. Največjo rast so mesta v Evropi doživela v obdobju med 1950–1960 (Moland, 2006, cit. po Urban sprawl..., 2006), ko je značilno preseljevanje iz podeželja v mesta (slika 1).

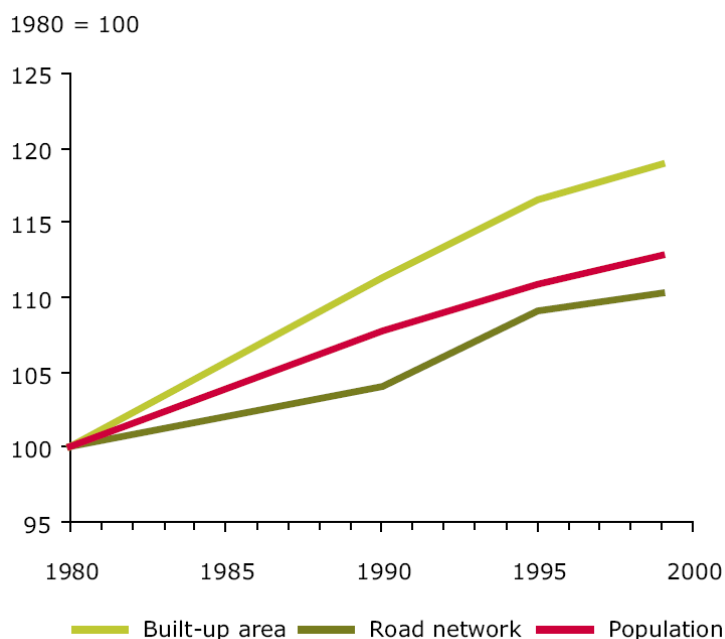

Slika 1: Letna rast pozidanih območij (%) od sredine 1950. let do poznih 1990. let, izbrana evropska mesta (povzeto po Moland, Kasanko in sod., 2006, cit. po Urban sprawl..., 2006, str. 12)

Figure 1: Annual growth (%) of built-up areas from the mid-1950s to the late 1990s, selected European cities (according to Moland, Kasanko et al., op. cit. Urban sprawl..., 2006, p. 12)

V naslednjih desetletjih se je glavni val naseljevanja umaknil iz mestnih središč na obrobja in na podeželje. Razeseljevanje prebivalstva je pospeševal razvoj linijskega javnega prometa, lastništvo osebnih vozil (možnost dnevne migracije) (slika 2). Prebivalstvu so sledile dejavnosti, postopoma so se v trgovsko-poslovna središča iz mestnega središča selile tudi storitve. Suburbanizacija trgovine je v ZDA in Zahodni Evropi dosegla višek v 60. in 70. letih 20. stoletja (Rebernik, 2008). Iz mestnih središč so se selile tudi druge storitvene dejavnosti, finančne, raziskovalne, poslovne, ki so se locirale v poslovnih središčih z dobro dostopnostjo, nižjimi stroški. Mesta so postala manj kompaktna, graditi so se začeli samostojni bloki, individualne hiše, kar je vodilo v nizke gostote poseljenosti, pozidanosti. Površina mest se je povečevala hitreje kot število prebivalcev. V zadnjih 20 letih se je površina pozidanih območij v večini zahodno in vzhodnoevropskih državah povečala za 20 %, medtem ko se je število prebivalcev povečalo le za 6 % (Urban sprawl..., 2006). Ponekod smo pričali tudi upadu števila prebivalcev v mestih, ampak površina pozidanih zemljišč se kljub temu

povečuje. Dokazano je tudi, da razseljevanje, širjenje mest ni odvisno od gostote poselitve, ljudje se izseljujejo tako iz gosto kot tudi iz redko poseljenih območij (Urban sprawl..., 2006). Rast števila prebivalstva je bila v najbolj razvitih evropskih državah na mestnem obrobju že hitrejša kot v mestih (Rebernik, 2008).

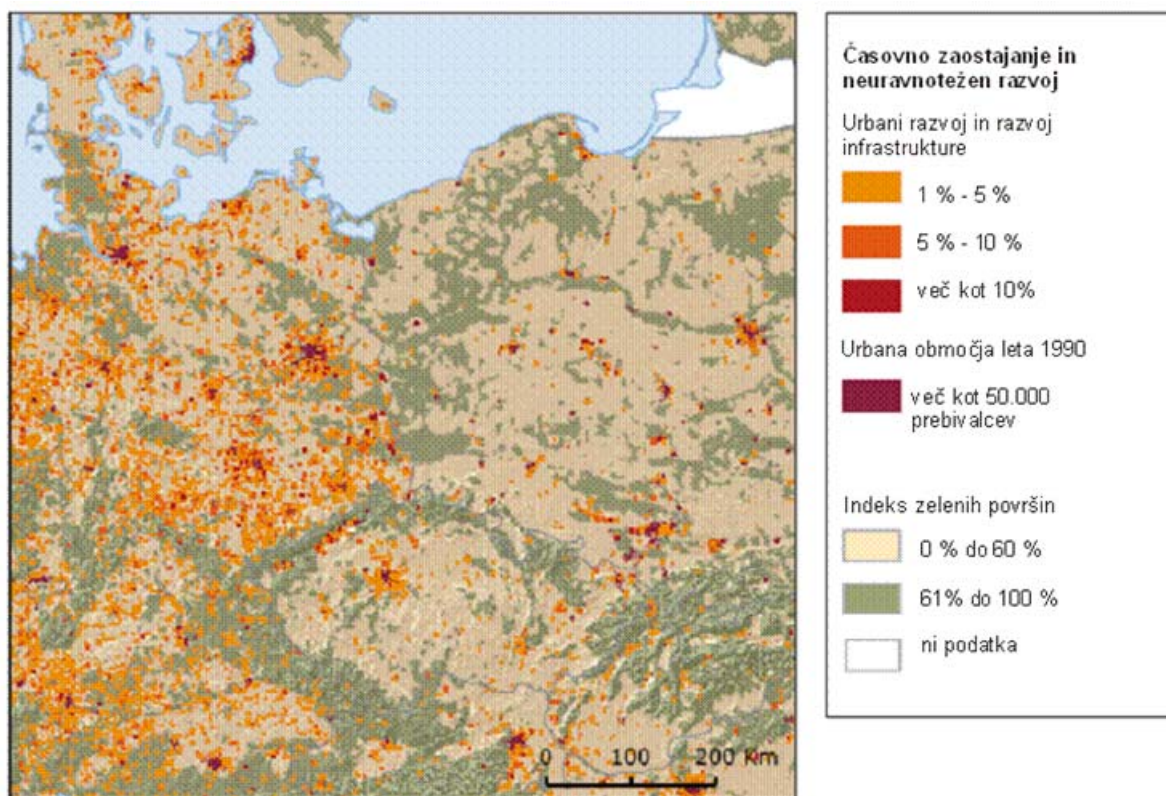
Slika 2: Pozidana območja (built-up area), prometno omrežje (road network) in naraščanje števila prebivalstva (population) v izbranih evropskih državah (Belgija, Češka, Danska, Francija, Nemčija, Latvija, Litva, Nizozemska, Poljska, Slovaška, Španija) (povzeto po Urban sprawl..., 2006, str. 13)

Figure 2: Built-up area, road network and population increases, selected european countries (Belgium, Czech Republic, Denmark, France, Germany, Latvia, Lithuania, The Netherlands, Poland, Slovakia, Spain) (according to Urban sprawl..., 2006, p. 13)

V začetku urbanizacije Evrope sta bila rast in širjenje mest povezana z naraščanjem števila prebivalcev (naravni prirast in migracije v mesta zaradi zaposlitve v industriji), danes pa je ta pojav povezan z drugimi vzroki: želja po lastni individualni hiši, povečana mobilnost, učinkovitost prostorske politike na vseh ravneh (Urban sprawl..., 2006). Povpraševanje po stanovanjih in stavbnih zemljiščih narašča tudi zaradi naraščajočega števila gospodinjstev in povprečnega stanovanjskega prostora (Evropske prostorsko razvojne perspektive, 2000). Delovna mesta niso več strogo odvisna od določene lokacije in omogočajo bivanje v bolj kakovostnih in odmaknjenih okoljih.

Gonilo sprememb v lociranju ljudi in dejavnosti je gospodarstvo oziroma njegova uspešnost. Andersen in Engelstoft (2004) ugotavljata, kakšne so povezave med gospodarskim stanjem države in razvojem urbanizacije na Danskem. Intenzivno urbanizacijo, ki je bila pogojena z industrializacijo, je na Danskem umirila gospodarska kriza v 30. letih 20. stoletja. Kriza se odraža v manjši rasti števila prebivalstva, v slabših življenjskih pogojih zaradi izgube delovnih mest, posledično se lahko pojavita nasilje in siva ekonomija. Mesta niso več privlačna za priseljevanje iz okolice, hkrati postanejo neprivlačna za srednji in višji sloj ljudi, ki tam že živijo. Posledično pride do njihovega izseljevanja in rasti manjših naselij, do suburbanizacije. S počasnim večanjem gospodarske moči države začnejo postopoma spet pridobivati velika mesta, vendar blaginja in splošni razvoj (infrastruktura, tehnologija) ne vplivata ugodno na zgoščanje poselitve. Podobne povezave med dekoncentracijo prebivalstva v metropolah in suburbanizacijo ugotavlja de Souza (2001) na primeru držav v razvoju, konkretno brazilskih velemest.

Analize Evropske okoljske agencije EEA (angl. European Environmental Agency) so pokazale določene povezave tudi med koriščenjem evropskih razvojnih sredstev, vstopom v Evropsko unijo in širjenjem mest (Urban sprawl..., 2006). Finančne spodbude kohezijskih in strukturnih skladov naj bi vplivale pozitivno na makroekonomske spremembe držav pristopnic, državam se odpre večji trg, s tem pa se pojavijo vplivi na določene družbeno-gospodarske značilnosti, ki pospešujejo razseljevanje iz mest na obrobje (predvsem gre tu za razpršeno urbanizacijo, »urban sprawl«). Vključitev novih držav v letu 2004 je še preblizu, da bi lahko na njihovem primeru ocenili, vrednotili ta vpliv. Vpogled v situacijo pa lahko dobimo na primeru Nemčije in Poljske v obdobju od leta 1990 do 2000. Po letu 1990, ko sta se oba dela Nemčije spet združila, je bila nekdanja vzhodna Nemčija deležna velikih finančnih spodbud iz zahodnega dela. Postala je ena najhitreje rastočih območij v Evropi. Na drugi strani pa je Poljska, ki je postala polnopravna članica EU šele leta 2004 in s tem pričela dobivati finančne spodbude kasneje, doživljala v enakem obdobju (1990–2000) manj intenziven gospodarski razvoj. Razlike v urbanizaciji vzhodnega dela Nemčije in Poljske so očitne (slika 3).

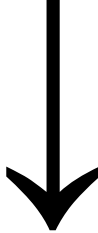
Slika 3: Urbanizacija v Nemčiji, na Poljskem in Češkem v obdobju 1990-2000 (povzeto po Urban sprawl..., 2006, str. 11)

Figure 3: Urbanization in Germany, Poland and Czech Republic in the periode 1990-2000 (according to Urban sprawl..., 2006, p. 11)

V Evropi je suburbanizacija najmočnejša oziroma so njeni učinki najbolj vidni na eni strani na območjih z visoko gostoto poselitve in močno gospodarsko aktivnostjo (Belgija, Nizozemska, južna in zahodna Nemčija, severna Italija, Pariško območje), na drugi strani pa so to območja s hitro gospodarsko rastjo (Irska, Portugalska, vzhodna Nemčija, območje Madrida), ki so bila prejemniki evropskih sredstev (Urban sprawl..., 2006). Poselitveni pritiski se poleg na velikih mestnih območjih kažejo tudi okoli manjših mest, na podeželju, ob prometnih koridorjih, ob obalah (ponavadi v povezavi z rečnimi dolinami). Na splošno pa velja, da so mesta v južni Evropi bolj kompaktna (preglednica 1).

Preglednica 1: Prostorska razporeditev mest v Evropi glede na kompaktnost (povzeto po MOLAND, Kasanko in sod., 2006, cit. po Urban sprawl..., 2006, str. 13).

Table 1: Distribution of Europe's sprawling and compact cities (according to MOLAND, Kasanko et. al, 2006, op. cit. Urban sprawl..., 2006, p. 13).

	Južno evropska mesta	Vzhodno in srednje evropska mesta	Severno in zahodno evropska mesta
Razpršeno		Udine Pordenone	
		Dresden	Helsinki Kopenhagen Dublin Bruselj Grenoble
	Marseille Porto	Trst Dunaj Bratislava Beograd	Sunderland Lyon Talin
	Kompaktno	Iraklion Palermo Milano Bilbao	Praga München

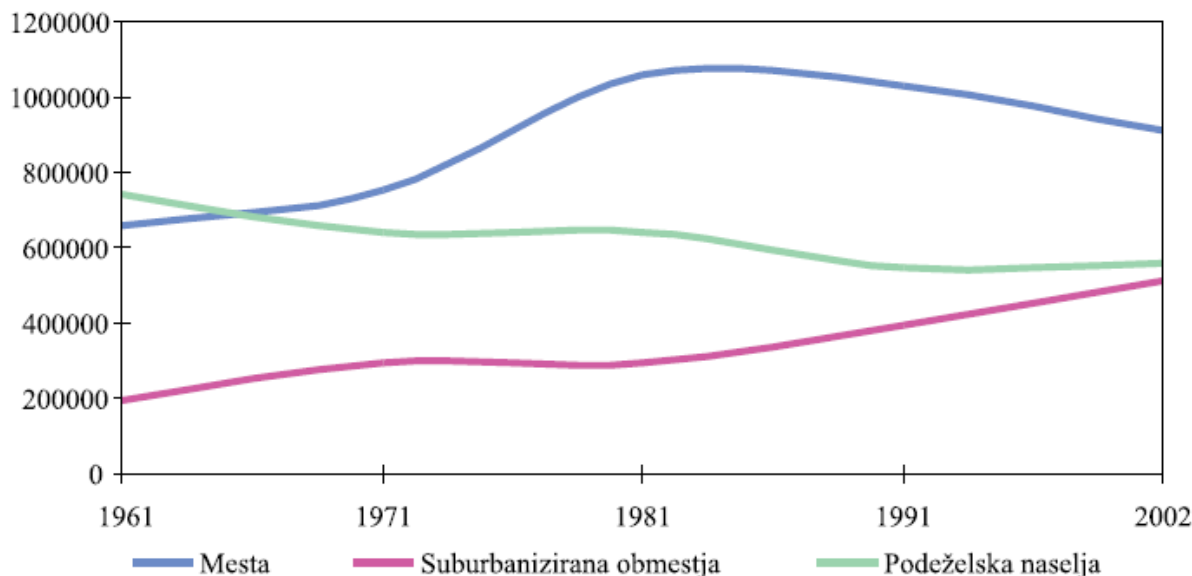
Južnoevropske države imajo dolgo urbano tradicijo, proces urbanizacije je bil počasnejši z obdobji hitre rasti, mesta so ostala kompaktna. Kljub temu je danes suburbanizacija hitra in močna in razlika v primerjavi s severnimi mesti se hitro zmanjšuje. Bilbao (Španija, Baskija) je po analizi kompaktnosti mest najbolj kompaktno mesto (MOLAND, Kasanko et al., 2006, cit. po Urban sprawl..., 2006). K temu poleg omejenosti s fizičnimi dejavniki (morje, gorovje) pripomore tudi sistem lokalnega prostorskega planiranja in dobro razviti transportni sistem. V naslednjo skupino po kompaktnosti se združujejo mesta nekdanjih socialističnih držav srednje in vzhodne Evrope. To je v večini odraz strogega centralističnega planiranja in odvisnosti od javnega prevoza (Ott, 2001; Nuissl in Rink, 2005, cit. po Urban sprawl..., 2006). Danes so tudi ta mesta podvržena suburbanizaciji. Za severnoevropska mesta so značilne nižje gostote pozidave in poselitve. Najbolj intenzivno rast doživljajo obalna mesta. V obdobju med 1990 in 2000 je bila v Evropi urbanizacija obalnih območij za 30 % hitrejša kot v notranjosti (najvišja na Portugalskem, Irskem in v Španiji) (Urban sprawl..., 2006). Tudi gorska območja niso imuna na urbanizacijo, predvsem območja ob močnih transportnih smereh.

2.3 Urbanizacija v Sloveniji in njen vpliv na preobrazbo podeželja

Slovenija je izrazito razpršeno poseljena. Število naselij na nekaj več kot 20.000 km² šteje okoli 6000, kar pomeni skoraj 30 naselij na 100 km². Gosto so naseljena nižinska območja, doline, kotline, kjer za prostor med sabo tekmujejo številne (tudi nasprotujoče si) dejavnosti: poselitev, infrastruktura, industrija, kmetijstvo, promet... Vzrok za razvoj razpršene poselitve Kokole (1998) vidi v zgodovinskem razvoju. Agrarna prenaseljenost je pogojevala nastanek novih vasi z majhnim številom prebivalstva. Večina vasi med sabo ni oddaljena več kot 2 km, najštevilčnejša so naselja z do 200 prebivalci. Klemenčič (1999) meni, da je odraz današnjega stanja poselitve, ki ni pretirano zgoščena, preskok (prehodnega) obdobja industrializacije. Tako je iz gospodarskih razlogov razpršena srednjeveška poselitev Slovenije našla kontinuiteto v želji sodobne družbe po kakovostnem bivalnem okolju, ki ga taka poselitev nudi, sodobna prometna (telekomunikacijska) sredstva pa omogočajo (Klemenčič, 1999).

Za Slovenijo je v primerjavi z drugimi evropskimi državami torej značilna relativno nizka stopnja urbanizacije (delež mestnega prebivalstva), le nekaj nad 50 %. Za petdeseta, šestdeseta in sedemdeseta leta je značilna hitra urbanizacija, saj se je po nekaterih ocenah delež mestnega prebivalstva povečal iz 26 % leta 1948 na 49 % leta 1981. Urbanizacija je bila predvsem posledica deagrariacije in industrializacije ter priseljevanja prebivalstva v mesta iz ruralnih območij Slovenije in ostalih republik nekdanje Jugoslavije. Prebivalstvo je najhitreje naraščalo v večjih regionalnih središčih (Ljubljana, Maribor, Celje), v izrazito industrijskih mestih (Jesenice, Trbovlje), nastali sta tudi dve novi mesti (Nova Gorica in Velenje). V enakem obdobju je izrazito upadel tudi delež kmečkega prebivalstva: s približno 50 % na okrog 5 % (Klemenčič, 2002). Razmeroma šibka urbanizacija v Sloveniji je med drugim posledica intenzivnih dnevnih migracij delovne sile iz podeželskih naselij v urbana zaposlitvena središča in začetka izvajanja politike policentričnega gospodarskega in urbanega razvoja. Dostop do delovnih mest na podeželju je upočasnjal ruralno – urbane migracije. Po letu 1981 je opazna počasnejša rast mestnega prebivalstva; klasična urbanizacija je prešla v suburbanizacijo širših zgostitvenih območij okoli večjih mest. V devetdesetih letih so se omenjeni procesi še okrepili. V prvi polovici devetdesetih je bila rast prebivalstva najhitrejša v suburbaniziranih obmestnih naseljih, med leti 1996 in 2002 pa so imela najhitrejšo rast majhna podeželska naselja z dobro dostopnostjo do večjih urbanih središč (slika 4). V

zadnjem obdobju je torej v Sloveniji prišlo do urbanizacije širšega podeželskega zaledja urbanih regij (Rebernik, 2004a). V frankofonski literaturi se za ta tip suburbanizacije uporablja izraz periurbanizacija, ki označuje urbanizacijo širše ruralne okolice mesta. Postopno jo spremlja ekonomska, socialna in fiziognomska preobrazba podeželskih območij (Rebernik, 2004b).

Slika 4: Spremembe v številu prebivalcev po naselbinskih tipih med leti 1961 in 2002 v Sloveniji (povzeto po Ravbar, 2007)

Figure 4: The changes of the number of inhabitants according to settlement types in Slovenia between the years 1961-2002 (according to Ravbar, 2007)

Preobrazba slovenskega podeželja pod vplivom urbanizacije in drugih družbenogeografskih ter seveda naravnogeografskih razmer je zunaj mest oblikovala dve območji s povsem specifičnimi razvojnimi problemi (Ravbar, 2006):

1. skupina: urbanizirana ravninska območja, ki se širijo navzven proti odročnejšim območjem,
2. skupina: tradicionalna podeželska območja.

Za prehodna območja med mestom in podeželjem je Kokole uporabil izraz ruralno-urbani kontinuum (Kokole, 1976, cit. po Rebernik, 2008). Ravbar (1997) naselja razčleni na 7 kategorij: mesta, ožja suburbanizirana območja, močno urbanizirana območja, izrazito urbanizirana območja, urbanizirana podeželska območja, urbanizirana podeželska območja, izrazito urbanizirana območja naselij, urbanizirana podeželska območja naselij,

polurbanizirana - prehodna območja naselij, ostala podeželska območja naselij. Združimo jih lahko v 3 tipe naselij:

- obmestja,
- suburbanizirano podeželje (preplet agrarnih in neagrarnih dejavnosti, tem naseljem sledi prehod v podeželsko pokrajino),
- tradicionalna oziroma manj urbanizirana podeželska območja.

Perpar in Kovačič (2002) sta razvila tipologijo, ki razvršča slovensko podeželje na tri tipe:

- suburbanizirana obmestja,
- značilna podeželska območja,
- območja praznjenja.

V slovenski literaturi se je za proces urbanizacije in preobrazbe podeželja pod vplivom mest uveljavil termin suburbanizacija (Rebernik, 2008), kot je uporabljeno tudi v nalogi.

Naselja v prvi skupini, urbanizirana ravninska območja, se nahajajo v obsegu ugodne dostopnosti do delovnih mest in izkazujejo pozitivna demografska gibanja, funkcijske (opuščanje kmetijstva, vnos novih dejavnosti...) in fiziognomske spremembe (razpršena gradnja stanovanjskih hiš, nov tip stavb...). Na kmetijska zemljišča pritiska poselitev ter z njo povezane industrijske, prometne, infrastrukturne površine in pasovi (Kladnik in Ravbar, 2003). Ločimo *obmestja* in *urbanizirana podeželska naselja*. Obmestja živijo v partnerskem odnosu skupaj z mesti in predstavljajo najvitalnejšo življenjsko in hkrati gospodarsko območje za bivanje in delo (Ravbar, 2006). Proces suburbanizacije je tu najintenzivnejši, izkazujejo več urbanih kot ruralnih značilnosti, prevladuje nekmečko prebivalstvo. Značilne so nove soseske enodružinskih stanovanjskih hiš ter nadpovprečen delež organizirane stanovanjske gradnje. Ravbar (2006) ugotavlja, da predstavlja najožja suburbanizirana okolica večjih slovenskih mest (nad 20.000 prebivalcev) vence nekdanjih podeželskih vasi in se širi do oddaljenosti 10 do 15 km (ali do okoli 30-minutne izohrone), sledi jim širši pas prav tako močno urbaniziranih naselij s prepletanjem agrarnih in neagrarnih dejavnosti. Šele tam sledi postopen prehod v podeželsko pokrajino. Naselja na urbaniziranem podeželju so območja koncentracije urbanih dejavnosti, ki hkrati še ohranjajo kmetijsko funkcijo. Nahajajo se v širšem zaledju mest, v bližini pomembnih prometnih poti ali v okolici manjših mest. Značilna

je intenzivna stanovanjska gradnja, visok delež dnevnih migrantov, pozitiven demografski razvoj. Pokrajina je kmetijsko intenzivno izkoriščena, kljub številnim urbanim dejavnostim (Drozg, 2001).

Naselja druge skupine - tradicionalna podeželska območja najdemo na slabše dostopnih območjih in jih označujejo depopulacija, zaraščanje, ogozdovanje. Tem procesom, ki so posledica opuščanja obdelovalnih površin, lahko sledimo zlasti na perifernih hribovskih, gorskih in tudi gričevnatih območjih in izrazito spreminjajo podobo kulturne pokrajine (Klemenčič, 2002). Za naselja je značilna slabša prometna dostopnost do naselij višje stopnje centralnosti in nižji življenjski standard prebivalcev.

Med glavne dejavnike preobrazbe slovenskega podeželja sodijo v drugi polovici preteklega stoletja industrializacija (zaposlovanje kmečkega prebivalstva v mestih), deagrarizacija, urbanizacija, motorizacija (možnost dnevne migracije), koncept policentričnega razvoja Slovenije. Odločilno za preobrazbo je bilo zaposlovanje velikega dela kmečkega prebivalstva v mestih, ki pa se je vsakodnevno vračalo nazaj na kmetije. Dnevni migranti so že v preteklih desetletjih predstavljali in še vedno predstavljajo tisto socialno skupino, ki na podeželju v največji meri vpliva na spreminjanje videza kulturne pokrajine (Kladnik in Ravbar, 2003). Dvojni viri dohodkov in možnosti kreditov za zidavo in prezidavo so omogočili obsežno stanovanjsko gradnjo. S sistemom samoprispevkov in spodbud podeželju se je izboljšala infrastruktura, podeželje se je elektrificiralo, izgrajena so bila vodovodna omrežja, ceste. Stara vaška jedra tako danes predstavljajo le manjši del sedanjega deagrariziranega naselja (Kokole, 1998). Delež kmečkega prebivalstva se je v tem obdobju izrazito zmanjšal: od slabe polovice po 2. svetovni vojni na 7,6 % leta 1991 in na prelomu tisočletje le še na okrog 5 % (Klemenčič, 2002). Za tako hitro zmanjševanje števila kmečkega prebivalstva so visoko razvite evropske države potrebovale sedemdeset do osemdeset let oziroma obdobje življenja treh generacij (Klemenčič, 2002). Zaradi nagle industrializacije se je proces prestrukturiranja prebivalstva iz kmečkega v nekmečko zgodil v dobrih 30 letih – v življenju ene generacije. V tem času lahko sledimo tudi specifičnemu migracijskemu toku, ko ista generacija trikrat zamenja kraj bivanja. V prvih desetletjih po 2. svetovni vojni je hitri razvoj industrializacije najprej izzval množično preseljevanje kmečkega prebivalstva v novonastala industrijska središča. Ko si je ta skupina gospodarsko opomogla in se socialno povzpela, je v ožjem

urbaniziranem obmestju zgradila stanovanjsko hišo, nekaj let pred upokojitvijo pa se je vrnila na nekdanj agrarno obrobje. Le-to je v sedanosti tako prometno, infrastrukturno kot okoljsko sorazmerno ugodno območje za poselitev. Razlog za tak migracijski tok lahko najdemo v socialističnem gospodarstvu. Denar si lahko vlagal le v dobrine osebnega življenjskega standarda, država je mestnemu prebivalstvu omogočila poceni nakup gradbenih zemljišč in tudi zidava je bila zaradi ugodnih kreditov in inflacije poceni (Kladnik in Ravbar, 2003).

Na prehodu v 21. stoletje pa so glavni dejavniki preobrazbe podeželske pokrajine postfordizem, konkurenčnost in prehod v informacijsko družbo - vseobsežna modernizacija družbe (Ravbar, 2006).

Današnja **razporeditev prebivalstva** je torej oblikovana izrazito dvojno: zgoščevanje v mestih in obmestjih ter praznjenje bolj oddaljenih podeželskih območij. Glede na razvojne tendence slovenskega prostora in stopnjo gospodarske razvitosti se je Slovenija razdelila na tri pokrajinske tipe: (1) območja mest in urbaniziranih obmestij, ki so območja koncentracije gospodarstva in prebivalstva, dinamičnih sprememb zunanje podobe pokrajine in intenzivnega širjenja neagrarnih dejavnosti; (2) urbanizirano in stabilno podeželje z velikim deležem neagrarnega prebivalstva; in (3) ogroženo in odmirajoče podeželje, oziroma obsežna območja odseljevanja prebivalstva, demografskega odmiranja, hitrega krčenja obdelanih kmetijskih površin in razpada kulturne pokrajine (Klemenčič, 2005).

V obdobju med letoma 1991-2002 se je število prebivalstva v mestih zmanjšalo v povprečju za 3 %, v obmestju pa je naraslo za 5 %; 3/4 vseh novozgrajenih stanovanj je bilo v enodružinskih prosto stoječih hišah (Ravbar, 2007). Stanovanjska rast se povečuje z naraščanjem števila gospodinjstev pretežno na račun zmanjševanja povprečnega števila članov na gospodinjstvo (Ravbar, 2007).

Kmetijstvo kot nekdanj primarna dejavnost podeželskih območij nima več pomembne gospodarske vloge, bolj so pomembne povezave z urbanim središčem in delovnimi mesti v ostalih sektorjih. Privlačnost podeželja za bivanje ogroža kmetijstvo tudi zaradi stihijske pozidave, ki nekontrolirano posega tudi na najboljša kmetijska zemljišča. Primarna funkcija podeželja je danes postala bivalna.

Nekdaj oskrbna funkcija podeželja se je v Sloveniji danes odločno zmanjšala. Podeželje postaja ne več agrarno zaledje, ampak zaledje kot "banka" kvalitetnega življenjskega prostora. Njegova privlačnost privablja ljudi iz mesta, ki se tu s primarnimi funkcijami danes ne ukvarjajo. Bolj oddaljena in obrobna območja pa nazadujejo, saj nimajo pravih možnosti za konkurenčni razvoj (npr. omejitveni naravni in družbeni dejavniki za kmetijstvo). Nekonkurenčnost kmetijstva narekuje razvoj novih dejavnosti.

Vse te spremembe vodijo v intenzivno **spreminjanje rabe tal**, v obmestjih prihaja do izgube kmetijskih zemljišč zaradi pozidave, na odmaknjenih podeželskih območjih pa zaradi opuščanja obdelave do ogozdovanja, zaraščanja. Proces tako imenovane ekstenzifikacije zajema že okoli 30 % Slovenije (Petek, 2002, cit. po Klemenčič in sod., 2008). Obseg pozidanih površin se je v obdobju med letoma 1993-2001 povečal za 31 %, od tega se kar 87 % novo pozidanih površin nahaja na podeželju (71 % predstavlja širitev naselij, 29 % pa gradnjo prometne infrastrukture) (Ravbar, 2006).

Fiziognomske spremembe

Podeželska naselja so imela pred intenzivno preobrazbo dokaj enovito in skladno podobo. Z uvajanjem novih funkcij, opuščanjem kmetijstva in stihijsko pozidavo pa se izgled spreminja. V večini primerov jasno ločimo novi in stari del vasi, vnašanje novih tipov zazidav, neskladje med starim in novim. Postajajo konglomerat podeželskega in mestnega, izgubljajo svojo regionalno identiteto. Vnašanje novih funkcij vpliva na vnašanje novih tipov stavb, ki niso več namenjene samo kmetijstvu ampak tudi proizvodnji, storitvam in predvsem bivanju, tudi občasnemu. Novogradnje se pojavljajo razpršeno in so prostorsko potratne, stanovanjska gradnja ne upošteva avtohtone zasnove in naravnih determinant (naklon, izpostavljenost poplavam in drugim naravnim ujmam, varovanje kakovostnih kmetijskih zemljišč). Naselja se širijo brez prave oblike izven starih meja, izgubljajo povezavo z nekdanjim jedrom vasi. Infrastrukturalna opremljenost ponavadi zadošča nekdanjemu obsegu naselja in ne sledi novim potrebam.

2.3.1 Stopnja urbanizacije v Sloveniji

Ravbar (1997) meri stopnjo urbanizacije na podlagi kombinacije statistično merljivih kazalnikov in takih, ki zajemajo najpomembnejše značilnosti sodobne urbanizacije. Meni namreč, da merjenje urbanizacije zgolj na podlagi števila in deleža mestnega prebivalstva ni odraz dejanskih razmer in posledično ugotavlja, da je stopnja urbanizacije v Sloveniji višja od 50 %. V mestih, ki predstavljajo 1,2 % slovenskih naselij, živi polovica ljudi. Mesta so nato obkrožena z 281 (5 %) naselji v najožji suburbanizirani okolici in nato s 658 (11 %) močno urbaniziranimi obmestnimi naselji. Prehodna območja med urbanimi in podeželskimi naselji štejejo po uporabljeni tipologiji nadaljnjih 16 % naselij – ostala naselja (3942) so podeželska. Tako je po tej analizi dosežena stopnja urbanizacije v Sloveniji 65 %. Najvišja stopnja urbanizacije je v osrednji Sloveniji od Jesenic do Ljubljanskega polja in Kamniško-Bistriške ravnine, na Obali, na Goriškem, Kočevskem, revirjih, Celjski kotlini, Šaleški dolini in Dravsko-ptujskem polju. Območja zelo močne urbanizacije zajemajo tretjino površja občin in štiri petine prebivalstva. Na drugi strani je dobra tretjina občin povsem neurbaniziranih, preostalo tretjino predstavljajo občine z različnimi prehodnimi stopnjami. Regionalne razlike so ustvarjali različni naravnogeografski, prometno-geografski, zgodovinski, ekonomski, ekološki in upravopolitični pogoji.

Kljub zgoraj navedenim ugotovitvam še vedno štejemo Slovenijo za hipourbanizirano - še vedno ne izrazito »pomesteno« deželo (Mušič, 1999). To trditev Mušič (1999) utemeljuje z majhnostjo mest in izrazito razpršenim vzorcem poselitve kot posledice zgodovinske dediščine agrarne družbe.

Potek urbanizacije po svetu in v Sloveniji potrjuje, da suburbanizirana obmestja postajajo prehodna območja med mestom in podeželjem (Ravbar, 1997, str. 107). Zahteve po naraščanju novih pretežno stanovanjskih površin v obmestjih slovenskih mest pospešuje nizka cena (stavbnih) zemljišč, nedorečena zemljiška politika in neizdelana zasnova nadaljnega razvoja poselitvenega sistema. Med dejavniki, ki pospešujejo urbanizacijo podeželja, imajo v slovenskih razmerah posebno mesto: prometna dostopnost, oblika terena, mikroklimatske in talne razmere kot omejevalni in/ali usmerjevalni dejavniki. Posledice so izguba ekološko

vrednih in prostih površin. Na eni strani vodi to do povečevanja naselij brez lastnega značaja, na drugi pa nastajajo nova naselja z novimi, nekonvencionalnimi oblikami (Ravbar, 1997).

2.3.2 Nekateri pogledi na usmerjanje nadaljnjega prostorskega razvoja Slovenije

Ravbar (1997) meni, da morajo slovenska mesta rasti in predvsem v prostorsko-organizacijskem smislu zaživeti kot mestne regije – delitev funkcij in izgradnja razvojnega koncepta, vendar ne tako kot doslej v smislu »razpršene pozidave«. Po njegovem menju je potrebno »organizirano in na usklajen način usmerjati proizvodne kapacitete, centralne in mestotvorne dejavnosti ter gradnjo stanovanj na eni strani, na drugi pa ohranjati vmesne zelene površine« (Ravbar, 1997, str. 108). V slovenskih mestih in njihovih obmestjih bi se moral nadaljni razvoj usmerjati v (ob) obstoječih poselitvenih območjih na podlagi že oblikovanega javnega prometa. Poglavitno izhodišče pri oblikovanju omrežja urbanih središč je v vzpostavitvi interurbanih povezav, ki bodo omogočile oblikovanje homogenega, vendar dobro strukturiranega, ekonomsko geografskega prostora mestnih regij, ki bo omogočal enakopravnejše povezovanje in konkurenčnost v širšem prostoru. Posebno pozornost bo treba posvečati usmerjanju urbanizacije in oblikovanju mestnih regij, zlasti tistim okrog največjih mest. V njih si je potrebno prizadevati za revalorizacijo njihove multifunkcionalne vloge, posebej kot območij za poslovne namene in območij predvidenih za sanacijo različnih proizvodnih emisij. To pomeni (Ravbar, 1997):

- izboljševanje socialnoekonomske strukture v stanovanjskih območjih s socialno sprejemljivo sanacijo fonda starih stavb, pridobivanjem stanovanjskih prostorov z adaptacijami podstrešij, razseljevanjem v okolju motečih obratov ali lokalov, ustrežnejšim izborom zazidave, izboljševanjem bivalnega okolja z omejevanjem prometa in oblikovanjem dodatnih zelenih površin;
- varovanje in krepitev stanovanjskih funkcij, kot tudi centralnih funkcij;
- razseljevanje javnih inštitucij iz mestnih središč, ker ne ustrezajo sodobnim lokacijskim kriterijem;
- prevrednotenje (prestrukturiranje) in zgoščevanje tistih nekdanjih industrijskih in skladiščnih mestnih predelov, ki ne ustrezajo sodobnim lokacijskim pogojem.

Potrebne stanovanjske površine za stanovanjsko gradnjo kaže zagotavljati z aktivno zemljiško politiko občin. V interesu zagotovitve primerljivega bivalnega standarda med regijami bi kazalo izdelati projekcijo zazidljivih zemljišč vključno s prikazom potrebne infrastrukture. Avtor priporoča tudi okrepljeno subvencioniranje stanovanjske gradnje za tiste oblike stanovanj in drugih gradenj, ki varčujejo s prostorom (Ravbar, 1997).

Klemenčič (1999) vidi rešitve glede usmerjanja poselitve v iskanju ravnotežja med zahtevami prebivalcev po kakovostnem življenjskem okolju (razpršeno poselitvijo) in interesom države po racionalni (zgoščeni) poselitvi. S tem bi razbremenili najbolj privlačna območja (gospodarsko, prometno, turistično) in dosegli večjo stopnjo samovzdrževanja robnih območij.

Na širjenje suburbanizacije vplivajo številni dejavniki in vse kaže, da ima pri tem odločujočo vlogo posodabljanje infrastrukturnega, predvsem cestnega omrežja. Tako ostaja sporno, ali je mogoče preprečevanje in usmerjanje razseljevanja. Kritiki so mnenja, da sama suburbanizacija pospešuje nadaljne razseljevanje. Pospeševanje industrijskih (tehnoloških) parkov, nakupovalnih središč ustvarja nova delovna mesta, kar je že znamenje atraktivnosti določenega območja, ki suburbanizacijo samo še dodatno pospešuje (Ravbar, 2005).

2.4 Sistem prostorskega planiranja v Sloveniji

Zgodovino prostorskega planiranja v Sloveniji do leta 1999 povzemamo po Pogačniku (1999). Zakon o regionalnem prostorskem planiranju in Zakon o urbanističnem planiranju iz leta 1967 v Sloveniji prvič uvedeta celovito urejanje prostora v Sloveniji. Za občine so bili izdelani urbanistični programi, ki so določali nova stavbna zemljišča, kmetijska in gozdarska območja, območja z varovanimi vodnimi viri, trase cest in druge infrastrukture ipd. Plani in projekti so poudarjali prometna omrežja, novo stanovanjsko in industrijsko gradnjo, temeljili so na pretiranih in nerealnih napovedih. Z letom 1984 so začeli veljati Zakon o urejanju prostora, Zakon o urejanju naselij in drugih posegov v prostor ter Zakon o stavbnih zemljiščih. Nastal je prvi celovit prostorski plan Slovenije – dolgoročni plan Slovenija 2000. Sestavine državnega plana so bile obvezne za občinsko prostorske plane (prostorske sestavine družbenih planov). Za mesta so bile izdelane urbanistične, za pretežno nezazidana območja pa

krajinske zasnove. Zakon o urejanju prostora iz leta 2002 uvede nekatere spremembe, strateški prostorski dokument postane Strategija prostorskega razvoja Slovenije (2004), izvedbeni pa prostorski red, kar se prenaša tudi na občinsko raven. Še preden pa imajo občine pripravljene omenjene dokumente, stopi v veljavo nova zakonodaja (Zakon o prostorskem načrtovanju, 2007), ki predvideva izdelavo prostorskih načrtov na različnih ravneh.

Veliki posegi na kmetijska zemljišča zaradi urbanizacije so se pojavili v okolici urbanih aglomeracij, ki so se začele širiti hitro v sedemdesetih letih preteklega stoletja. Nenadzorovano širjenje mest v kmetijski prostor je zahtevalo hitro ukrepanje: interventni zakon v osemdesetih letih preteklega stoletja je uvedel odškodnino za spremembo namembnosti rabe kmetijskih zemljišč in gozdov (Lisec in Lobnik, 2007). Zakon o kmetijskih zemljiščih iz leta 1996 je namensko plačilo ohranil (namenjeno za posodobitev tehnologije v kmetijstvu in razvoj vasi), Zakon o graditvi objektov in Zakon o urejanju prostora iz leta 2002 pa sta ga odpravila. Danes je osnova za upravljanje kmetijskih zemljišč Zakon o kmetijskih zemljiščih (2003), ki ureja rabo in varstvo kmetijskih zemljišč, promet z njimi ter agrarne operacije na njih. Zakon določa, da je treba kmetijska zemljišča uporabljati v skladu z njihovim namenom in preprečevati njihovo onesnaženje ali drugačno degradiranje (4. člen). Določitev zemljišč, primernih za kmetovanje, je možna le v planskih dokumentih države in lokalnih skupnosti (3. člen). Zakon o prostorskem načrtovanju (2007) ureja prostorsko načrtovanje kot del urejanja prostora, tako da določa vrste prostorskih aktov, njihovo vsebino in medsebojna razmerja ter postopke za njihovo pripravo in sprejem. Zakon definira stavbno zemljišče kot zemljišče, na katerem je zgrajen objekt, oziroma zemljiško parcelo, ki je z občinskim prostorskim načrtom namenjena za graditev objektov (2. člen). Načelo usmerjanja prostorskega razvoja naselij govori, da se prostorski razvoj usmerja na površine znotraj naselij (proste, degradirane in nezadostno izkoriščene) ter da je širitev naselja dopustna le, če znotraj obstoječega naselja nadaljnji prostorski razvoj ni možen. Širitev naselja je treba po zakonu prvenstveno usmerjati na zemljišča, ki so z vidika trajnostne rabe naravnih virov, ohranjanja najboljših kmetijskih zemljišč, ohranjanja narave in varstva kulturne dediščine manj pomembna in funkcionalno povezana z obstoječim naseljem. Pravilnik o kriterijih za načrtovanje prostorskih ureditev in posegov v prostor na najboljših kmetijskih zemljiščih zunaj območij naselij (2008) podrobneje določa vrsto dovoljenih posegov na kmetijskih zemljiščih. Pravilnik o vsebini, obliki in načinu priprave občinskega prostorskega načrta ter

pogojih za določitev območij sanacij razpršene gradnje in območij za razvoj in širitev naselij (2007) pa določa podrobnejša merila za pripravo občinskega prostorskega načrta.

Možnost pozidave zemljišča omogoča njegova opredelitev kot stavbno zemljišče v prostorskem planu občine (po trenutno veljavni zakonodaji je to občinski prostorski načrt). Planski dokumenti občin se spreminjajo vsakih nekaj let, ko lahko nosilci urejanja prostora in zainteresirani posamezniki predlagajo utemeljene spremembe njihovih vsebin; med drugim tudi spremembo namembnosti med različnimi kategorijami zemljišč (npr. kmetijske v stavbno). Učinkovit sistem prostorskega planiranja je osnova za celovito urejanje prostora. Zajemati mora ustrezne razvojne usmeritve in uvajati primerne instrumente za njihovo izvajanje.

Analiza namembnosti zemljišč in njihovih sprememb v občinskem prostorskem planu tako predstavlja enega izmed glavnih virov podatkov za proučevanje stanja, širjenja stavbnih zemljišč in s tem posledično urbanizacije. Primerjalna analiza med prostorskimi akti v različnih časovnih obdobjih pokaže dinamiko širjenja stavbnih zemljišč, predvsem z vidika lokalne skupnosti, prebivalstva. Kaže na možnost gradnje v določenem časovnem obdobju in ne na dejansko pozidanost oz. dejansko rabo tal.

3 PROUČEVANJE URBANIZACIJE IN NJENIH POJAVNIH OBLIK

V Sloveniji je bilo narejenih veliko raziskav na temo sprememb rabe zemljišč. Obširen pregled literature in rezultatov raziskav na to tematiko je pripravil Petek (2001). Pregledana so dela, ki so obravnavala celotno slovensko ozemlje. V večini so osredotočena na spremembe v rabi kmetijskih in gozdnih zemljišč. Med prvimi se je z analizo rabe zemljišč ukvarjal Ilešič (1935, 1950, cit. po Petek, 2001). Računal je delež obdelovalnih zemljišč ter značilno parcelacijo. Sledil je Leban (1947, cit. po Petek, 2001), ki je deleže tudi grafično ponazoril. Oba sta uporabljala v glavnem katastrske podatke za leto 1900. Ingolič je leta 1966 (cit. po Petek, 2001) prikazal temeljna razmerja rabe zemljišč v Sloveniji in jih utemeljeval predvsem z razlikami v naravnih razmerah ter v načinih gospodarjenja. Oprl se je na statistične podatke. Pomembno je Medvedovo delo (1970, cit. po Petek, 2001), čigar metodologijo še danes uporablja večina raziskav. Zasnoval je namreč tipologijo, po kateri je spremembe zemljiške rabe poimenoval: ogozdovanje, ozelenjevanje, urbanizacija in intezifikacija, njegova raziskava je prav tako temeljila na katastrskih podatkih. Kladnik (1985, cit. po Petek, 2001) uporabil Medvedovo tipologijo in izračunal trende pričakovanih sprememb do leta 2000. Vrišer (1977) je konec osemdesetih let prejšnjega stoletja s pomočjo podatkov iz zemljiškega katastra prikazal spremembe površin glavnih zemljiških kategorij med letoma 1900 in 1953. Gabrovec in Kladnik sta proti koncu devetdesetih let (1997, cit. po Petek, 2001) proučila tudi splošne značilnosti rabe zemljišč, povezanost rabe zemljišč z naravnimi dejavniki, razporeditev zemljiških kategorij po pokrajinskih tipih, izdelala karto najpomembnejše rabe in karto sprememb rabe zemljišč med letoma 1961 in 1994. Uporabila sta podatke zemljiškega katastra in Medvedovo tipologijo, proučevala sta na ravni katastrskih občin. Nadaljevanje tega dela je bila izdelava karte sprememb rabe zemljišč med letoma 1896 in 1999 (avtorjev Gabrovec, Kladnik, Petek, 2001, cit. po Petek, 2001), ki je prvi prikaz sprememb rabe zemljišč za celotno Slovenijo v tako dolgem obdobju.

Z urbanizacijo so se posebej ukvarjali Klemenčič (1960), Melik (1964), Vrišer (1977), Kokole (1978), Gosar (1980), Pak (2002). Njihova dela so obravnavala t. i. klasično urbanizacijo mest, njihovo rast in širjenje ter preseljevanje ljudi s podeželja. S problemom suburbanizacije (črne gradnje) se je že leta 1975 ukvarjal Ravbar. Več študij o suburbanizaciji sledi v 80. letih

20. stoletja. Urbanizacijo podeželja na primeru občine Krško je leta 1981 proučeval Zupančič, leta 1987 Mlinar Strgarjeva na območju Ljubljanske regije. V 90. letih in kasneje se s suburbanizacijo ukvarjajo Drozg (1990), Ravbar (1992, 1997, 2005, 2006), Premzl (1999a, b), Dimitrovska Andrews (2000), Pak (2002), Rebernik (2004a, b), Klemenčič (2002, 2005) in drugi. S spreminjanem urbane rabe tal se je ukvarjal Krevs (2004).

V nadaljevanju obravnavamo posamezne izbrane slovenske in tuje avtorje in njihove načine proučevanja in določanja suburbanih območij.

V enem izmed najnovejših del z obravnavanega področja, ki so proučevala spremembe rabe tal znotraj posameznih kmetijskih rab v Sloveniji, je bila ena izmed kategorij sprememb tudi urbanizacija. Petek (2001, 2005) je v svojem delu spremembe rabe tal ugotavljal na osnovi podatkov zemljiškega katastra za Slovenijo in podrobneje tudi za alpski svet.

Spremembe pozidanih zemljišč v slovenskih podeželskih naselji so Bole in sodelavci (2007) ugotavljali na manjšem vzorcu podeželskih naselij. Kategorije, ki so jih razlikovali, so bile stanovanjska zemljišča, zemljišča s središčnimi dejavnostmi, prometne in zelene površine ter nepozidana zemljišča. Spremembe obsega poselitvenega območja so ugotavljali z letalskih posnetkov (za leta 1990, 1991 in 1992), ortofota (za leta 1997 do 2000) in s terenskim delom (leto 2005).

Kokalj (2004) ter Kokalj in Oštir (2006) so za proučevanje pokrovnosti tal na Krasu in na ozemlju celotne Slovenije uporabljali satelitske posnetke (Landsat).

Ravbar (1997) je razvil kompleksno metodo za merjenje urbanizacije. Izbor kriterijev obsega na eni strani statistično merljive kazalnike, na drugi pa tiste, ki poskušajo celovito zajeti vse najpomembnejše značilnosti sodobne urbanizacije. Uporabljeni so: socialnogeografski (velikost aglomeracije, gibanje in gostota prebivalstva, selitveni saldo), fiziognomski (dinamika stanovanjske gradnje, delež individualnih hiš od skupnega stanovanjskega fonda), strukturni in funkcijski kriteriji (gospodarske in druge vezi med prebivajočimi in zaposlenimi, prometne povezave ali dnevno migracijo). Na ta način je Ravbar (1997) razdelil naselja v Sloveniji na 7 skupin: mesta, ožja urbanizirana obmestja, močno urbanizirana obmestna

naselja, izrazito urbanizirana območja naselij, urbanizirana podeželska območja naselij, polurbanizirana – prehodna območja naselij in ostala podeželska območja naselij.

Pri določanju suburbanega območja Slovenske Bistrice je Germova (1999) uporabila naslednje kazalnike: rast prebivalstva med letoma 1961 in 1991 je višja od občinskega povprečja, delež kmečkega prebivalstva je leta 1991 nižji od povprečja občine, dinamika stanovanjske gradnje med letoma 1971 in 1991 je višja od občinskega povprečja, delež dnevnih migrantov od skupnega števila zaposlenih leta 1991 je višji od povprečja občine, delež zaposlenih v terciarnih in kvartarnih dejavnostih leta 1991 je višji od občinskega povprečja. V suburbano območje Slovenske Bistrice je avtorica vključila naselja, ki so izpolnjevala vsaj tri od petih pogojev.

Enak nabor kriterijev za določanje suburbanih območij je uporabil tudi Radišek (2007), le da je proučeval spremembe v obdobju med 1991 in 2002 in suburbano območje mesta Celje. Kriterije je nekoliko zaostрил, med suburbana so se uvrstila tista območja, ki so izpolnjevala vsaj štiri od petih pogojev.

V zvezi s preobrazbo ruralnih naselij so nastale študije o razvojnih tipih naselij, ki opozarjajo predvsem na problematičnost današnjega »urbanega« spreminjanja podobe in funkcij naselij na podeželju (Kokole in Kokole, 1998). Klasifikacija razvojnih tipov vasi upošteva sedemdeset kazalnikov: sociodemografske, ekonomske, gradbene, komunalne in plansko določeno vlogo naselja. Razlikujejo štiri osnovne tipe (Mihevc, 1990, cit. po Kokole in Kokole, 1998): čista agrarna naselja, prevladujoče agrarna, ruralna naselja s kombinacijo lokalnih oskrbnih in bivalnih funkcij pa tudi delovnimi mesti v gospodarstvu, urbana naselja.

Evropska okoljska agencija (Urban sprawl..., 2006) je sestavila seznam dejavnikov, ki povzročajo razpršeno urbanizacijo, »urban sprawl«:

- makroekonomski dejavniki: gospodarska rast, globalizacija, evropska integracija;
- mikroekonomski dejavniki: zviševanje življenjskega standarda, cena zemljišč, dostopnost poceni kmetijskih zemljišč, tekmovalnost med občinami;
- demografski dejavniki: rast števila prebivalcev, povečevanje bivalnih površin;
- naseljitvene želje (angl. housing preferences): več prostora na osebo, želje;

- problemi mestnih središč: kakovost zraka, hrup, majhna stanovanja, nevarna okolja, družbeni problemi, pomanjkanje zelenih odprtih površin, slaba kakovost šol;
- promet: lastništvo avtomobilov, dostopnost cestnega omrežja, nizka cena goriva, slabo razvit javni prevoz;
- predpisi (angl. regulatory frameworks oziroma pravni okvir): slabo planiranje rabe tal, neučinkovito izvajanje obstoječih planskih dokumentov, pomanjkanje horizontalne in vertikalne koordinacije in sodelovanja.

MOLAND (Monitoring Land Use / Cover Dynamics) je raziskovalni projekt za spremljanje rabe tal, ki ga izvaja Inštitut za okolje in trajnost (angl. Institute for Environment and Sustainability - Land Management and Natural Hazards Unit of the Joint Research Centre (JRC)). Projekt predstavlja podporo glavni nalogi JRC-ja: priprava, definicija in implementacija politik in zakonodaje Evropske unije. Njegov cilj je oblikovati planersko orodje, ki se uporablja za spremljanje in modeliranje urbanih in regionalnih območij. Kot del projekta so razvili model prostorske dinamike (angl. spatial dynamics model). Vhodni podatki zanj so raba tal, prometno omrežje in socioekonomski podatki za obravnavano območje. Model poskuša simulirati prihodnjo rabo tal – njen razvoj v okviru alternativnega urbanega in regionalnega planiranja ter scenarijev politik. Definirali so kazalnike urbane in regionalne trajnosti, klasične socioekonomske kazalnike so povezali s prostorskimi značilnostmi zaradi možnosti primerjave po Evropi. Predvsem so se osredotočili na bolj razumljive, preproste kazalnike, saj so potencialni uporabniki vse od lokalne uprave, planerjev, pa do mednarodnih organov. Kazalniki so razdeljeni v 3 skupine: osnovni kazalniki (nanašajo se na fiksno časovno obdobje), dinamični kazalniki (nanašajo se na tip spremembe), kazalniki trajnostnega razvoja (povezava prostorskih in socioekonomskih kazalnikov).

Francoska geografska raziskovalna ustanova SEGESA določa območja periurbanizacije na podlagi 6 kriterijev (Paulet, 2000, cit. po Rebernik, 2008): nadpovprečna gostota prebivalstva, nadpovprečna rast prebivalstva, mešana raba tal (urbanizirane površine, kmetijska zemljišča, gozdovi), velik delež novih zgradb, več kot 50 % dnevnih migrantov med aktivnih prebivalstvom in določena razdalja od mesta.

Torrens in Alberti (2000) sta obravnavala nekaj tehnik, ki so primerne za empirično merjenje razpršenega urbanega razvoja: merjenje gostote (stavb, prebivalstva, delovnih mest), merjenje

razpršenosti, merjenje pozidanosti, merjenje vpliva urbanizacije na ekološke značilnosti (ekološki pristopi), merjenje dostopnosti (značilnost razpršenega urbanega razvoja je slaba dostopnost). Merila za opredeljevanje razpršenega urbanega razvoja niso podana, saj so vrednosti posameznih kazalnikov odvisne od velikosti proučevanega območja.

Ewing in sod. (2009) so razpršeni urbani razvoj definirali s pomočjo indeksa, ki vsebuje 4 dejavnike: gostoto poseljenosti, kombinacijo stanovanj, delovnih mest in storitev v soseski, moč središč, dostopnost do uličnega sistema. Vsak dejavnik je sestavljen iz več merljivih kazalnikov (skupaj jih je 22). Nižje vrednosti indeksa pomenijo večjo razpršenost, večje obratno.

Hathout (2002) je širjenje urbanizacije (v Winnipegu v Kanadi) ugotavljal s pomočjo GIS-ov. Na podlagi letalskih posnetkov za 2 leti (1960 in 1982) je določil rabo tal, sloja medsebojno prekril ter ugotavljal razlike. Kategorije, ki jih je za rabo tal uporabil, so: urbana, kmetijska in druga zemljišča. Na podlagi rezultatov je s pomočjo Markovskih verig napovedal trend sprememb za naprej. Uporaba letalskih posnetkov za analize rabe tal ter določanje urbane rasti je že uveljavljena metoda. Uporabljali so jo že v 70. letih 20. stoletja, npr. Krueger (1977/1978 cit. po Hathout, 2002), ki je aerofoto posnetke dopolnjeval s topografskimi kartami in podatki popisov.

Sudhira in sod. (2004) je ugotavljal suburbanizacijo (v Indiji) s pomočjo izračuna deleža pozidanih zemljišč ter analizo demografskih kazalnikov. Delež pozidanih zemljišč je ugotavljal s pomočjo topografskih kart (za obdobje 1971-72) ter satelitskih posnetkov (novejše obdobje). Na podlagi različnih analiz kart je določal razpršenost / kompaktnost pozidane (npr. Shannonova entropija, gostota pikslov). Delež pozidanosti je povezal z demografskimi podatki: število prebivalcev, gostota prebivalcev, gostota prebivalcev glede na pozidane površine, letna rast števila prebivalcev, oddaljenost od večjih mest. S pomočjo regresijskih analiz je ugotovil, da vse izbrane odvisne spremenljivke odločilno vplivajo na delež pozidanih površin.

Wilson in sod. (2003) je razvil model urbane rasti (angl. urban growth model), ki obravnava vso urbano rast, ne samo suburbanizacijo in njene oblike, ampak tudi notranjo zgoščanje

pozidave (merjenje obsega zemljišč, kjer se je prvotna raba spremenila v urbano). Model je namenjen predvsem kot podpora planerjem in nosilec odločanja kot pomoč pri uspešnem prostorskem načrtovanju. Uporabljeni so satelitski posnetki (Landsat TM, ETM in drugi), ki so na razpolago za daljša časovna obdobja (od 70. let 20. stoletja naprej) in tako omogočajo dober časovni presek. Proučevana prostorska enota je posamezna rastrska celica, pri čemer se izognemo posploševanju in pripomoremo k bolj natančnemu modelu.

V tuji literaturi se za proučevanje širjenja urbanizacije pogosto uporablja analiza gradienta (angl. gradient analysis) s pomočjo pokrajinskih kazalnikov (angl. landscape metrics). Metoda izhaja iz urbane ekologije (Luck in Wu, 2002), kjer se proučuje vpliv širjenja urbanizacije na ekosisteme v t. i. ruralno-urbano-ruralnem pasu (McDonnell in Pickett, 1990, cit. po Weng, 2007). Spremembe značilnosti ekosistemov namreč odsevajo stopnjo človekovega vpliva na okolje (Weng, 2007). »Gradient« predstavlja spremembe v stopnji urbanizacije glede na intenzivnost rabe tal in človekovih vplivov. Urbanizacija namreč vpliva na prostorske spremembe ekosistemov skozi raznolikost vrst, strukturo in sestavo vegetacije, prisotnost hranil v prsti in kakovost vode (Weng, 2007). Spremembe pokrajinskega vzorca so opazovane z izbranimi kazalniki. Na proučevanem območju se naredi presek čez različne rabe tal (uvrščene v manjše število razredov, npr. 6). Za oceno sprememb v vsakem delu se uporabi izbrana kombinacija kazalnikov, s pomočjo katerih določimo stopnjo urbanizacije. Kazalniki so npr. velikost, gostota in drugi statistične značilnosti posameznih kategorij rab tal znotraj izbranega preseka. Analiza gradienta je bila prvič uporabljena za analizo stopnje urbanizacije na primeru Phoenixa, ZDA (Luck in Wu, 2002), kasneje na primerih Dane County, ZDA (Weng, 2007), Šanghaja, Kitajska (Zhang in sod., 2008) in drugih.

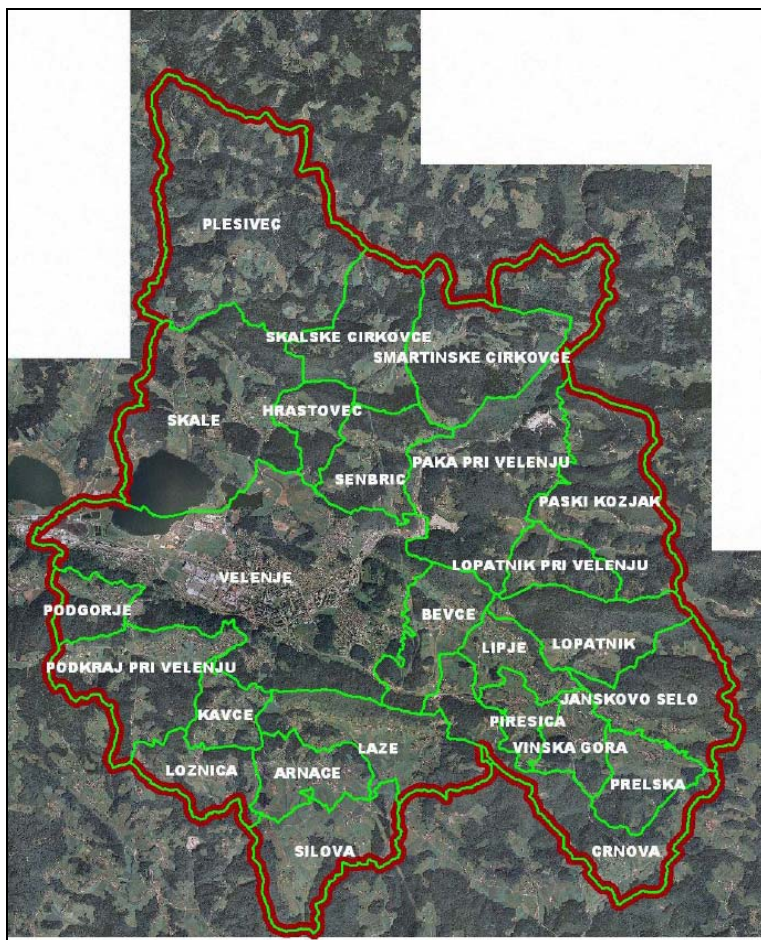
4 MESTNA OBČINA VELENJE

Območje mestne občine Velenje (MOV), ki predstavlja območje te študije, obsega osrednji nižinski pas ob srednjem toku reke Pake, na severu ga omejuje hribovit svet Graške Gore, Paškega Kozjaka, na jugu pa Ložniško gričevje, ki postopoma prehaja v celjsko kotlino. Velenje leži v vzhodnem delu Šaleške doline, večji del mesta je zgrajen na njenem dnu (Šterbenk in Ževart, 2001).

Reliefno zaprto območje je kljub močnemu gospodarskemu (premogovnik, Gorenje) in prebivalstvenemu (danes ima občina preko 30.000 prebivalcev) razvoju ostalo brez večjega vplivnega območja. Bližnje Celje ter prometna odmaknjenost sta poleg reliefne zaprtosti glavna razloga za takšno stanje. Posledično v slovenskem merilu veliko mesto ni razvilo obsežnejšega obmestja.

Občina se razprostira na 84 km² in jo sestavlja 25 naselij (slika 5), ki so opredeljena v Registru prostorskih enot. Le eno, Velenje, je opredeljeno kot mestno naselje. Velenje ima centralno, središčno lego glede na druga naselja in je z njimi obkroženo glede na oddaljenost / dostopnost v treh obročih:

1. oddaljenost od središča mesta do 3 km: Podgorje, Podkraj pri Velenju, Kavče, Laze, Bevče, Paka pri Velenju,
2. oddaljenost od središča mesta od 3 do 6 km: Ložnica, Arnače, del Črnove, Silova, Lipje, Šenbric, Hrastovec, Škale, Pirešica, Vinska Gora,
3. oddaljenost od središča mesta nad 6 km: Janškovo selo, del Črnove (Spodnja Črnova), Lopatnik, Lopatnik pri Velenju, Paški Kozjak, Šmartinske in Škalske Cirkovce, Plešivec, Prelska.

Slika 5: Naselja v mestni občini Velenje

Figure 5: Settlements in the Velenje Municipality

Naselja v občini Velenje lahko uvrstimo glede na njihovo prvotno obliko v naslednje skupine (Šalej, 1999):

- prvotna območja samotnih kmetij, ki se po vplivom suburbanizacije in novogradenj spreminjajo v razložena naselja, zaselke (hribovito zaledje: Paški Kozjak, Lopatnik, Šmartinske Cirkovce),
- območja zaselkov (Črnova, Lipje),
- razložena naselja (Arnače, Hrastovec, Janškovo selo, Laze, Pirešica, Podgorje, Šenbric, Vinska Gora, Bevče, Kavče, Podkraj),
- gručasta naselja, ki so znak starejše agrarne zgostitve prebivalstva (Prelska, Silova, Škalske Cirkovce).

Struktura poselitve danes kaže tendenco koncentracije in zgoščevanja prebivalstva ter preobrazbe iz tipičnega območja samotnih kmetij v območje suburbanih zaselkov in razloženih naselij (Šalej, 1999).

Ravbar (1992) je ugotavljal stopnjo urbanizacije po občinah. Analiza sicer zajema staro upravno delitev, v kateri je občina Velenje zajemala še občini Šoštanj in Šmartno ob Paki, njen jugovzhodni del (KS (krajevna skupnost) Vinska Gora) pa je bil vključen v občino Žalec. Na 5-stopenjski lestvici je bila občina Velenje opredeljena kot območje zelo močne urbanizacije (5. stopnja). Nadalje je avtor med naselji v mestni občini Velenje kot suburbanizirana območja - obmestja opredeljuje naselja: Arnače, Kavče, Škale in Vinsko Goro.

Modernistično zasnovano mesto Velenje je danes z naravnimi in antropogeno povzročenimi ovirami prostorsko omejeno za nadaljnjo širitev. Na zahodni in severozahodni strani ga omejuje pridobivalni prostor Premogovnika Velenje, antropogene ugreznine je zalila voda in oblikovala nove ekosisteme ob in v šaleških jezerih. Južni rob mesta, osojna pobočja Ložniškega gričevja, pokriva gozd, ki je s prostorskim planom opredeljen kot gozd s posebnim pomenom (poudarjene ekološke in socialne funkcije). Tudi vzhodni in severni del omejuje gozd (lesnoproizvodni ter s posebnim pomenom). Za gozdnim obrobjem sledijo kmetijska zemljišča z naselji. Naravne in antropogeno ustvarjene danosti tako širitev mesta močno omejujejo.

4.1 Prostorski razvoj mestne občine Velenje

Izgled pokrajine, predvsem dolinskega dna, se je v zadnjih 50 letih korenito spremenil. Hitra industrializacija ter z njo povezana urbanizacija in deagrarizacija sta v nekoč agrarno pokrajino prinesla povsem druge funkcije in jo preobrazila. Poselitev se je razvila pod vplivom premogovništva in industrije, ki je bila skupaj z gradnjo potrebne prometne in ostale infrastrukture pomembna porabnica prostora. Urbanizacija je z industrijo v minulih petih desetletjih zajela praktično vsa nižinska oz. dolinska naselja v okolici današnjega mesta Velenje: Selo, Šalek, Stara vas, Pesje, Preloge, Šmartno, Konovo, del Škal (Šalej, 1999).

Do 20. stoletja je bilo obravnavano območje usmerjeno v kmetijstvo, še v 19. stoletju je na dolinskem dnu prevladovalo poljedelstvo, hribovito obrobje je bilo živinorejsko (Hudales, 1999). Velenje je bilo le majhen trg, ki je po številu prebivalcev in hiš zaostajal za bližnjim Šoštanjem in celo za mnogimi drugimi podeželskimi naselji v Šaleški dolini (Kljajič, 2001). Dejavnosti, ki so se v trgu razvijale, so bile poleg kmetijstva še trgovina ter žagarski in lesnopredelovalni obrati (Kljajič, 2001), saj so velik delež rabe tal predstavljali gozdovi (preglednica 2). Kmetijstvo je do druge svetovne vojne zaposlovalo več kot 50 % prebivalstva (Mihelak, 2009).

Preglednica 2: Raba tal v Šaleški dolini po letu 1879 (povzeto po Hudales, 1999, str. 266)

Table 2: Land-use in Šaleška valley after 1879 (according to Hudales, 1999, p. 266)

	1879	1900	1946	1966
njive	12,80 %	12,10 %	11,10 %	5,70 %
travniki	10,20 %	9,60 %	9,90 %	5,50 %
pašniki	39,20 %	36,70 %	27,10 %	24,30 %
gozd	37,80 %	41,60 %	51,90 %	54,50 %
skupaj	100 %	100 %	100 %	90 %

Z odkritjem premoga konec 19. stoletja in pospešeno industrializacijo države po 2. svetovni vojni se je začelo Velenje širiti. Do leta 1954 je postalo središče mestnega življenja in razvoja omejeno na stari del mesta pod gradom, na prvotno kmečki zaselek Stara vas in novozgrajeni del vzhodno od premogovniškega jaška (prebivališča rudarjev kasarniškega tipa) zgrajen na rečni terasi. Prvi prostorski načrti (Strmecki) so predvidevali nastanek mesta na terasi nad dolinskim dnem, kjer bi ostala ohranjena kmetijska zemljišča (Prauhardt, 2008). Mesto je bilo zasnovano kot rudarska kolonija, vendar avtor hkrati upošteva večino smernic modernega urbanizma. Leta 1957 je arhitekt Trenz pripravil nov urbanistični načrt, ki je predvideval izgradnjo mestnega središča na dolinskem dnu. Pri načrtovanju mestnega središča je upošteval načela modernizma in uporabil teorijo coninga, ločil je območje na štiri manjše enote namenjene zdravstvu, šolstvu, potrošnji in druženju ter kulturi in upravi.

Stanovanjskemu delu je bil namenjen prostor severno od centra in naprej po pobočju navzgor.

Tako se je po regulaciji reke Pake začelo Velenje širiti proti jugu na ravninski svet ob bregovih in leta 1959 je sledila slavnostna otvoritev novega mestnega središča.

Po letu 1964 se je pričela gradnja enodružinskih hiš na Konovem in severno od Stare vasi, ki jo je delno povzročila kriza v premogovništvu, saj je bila posledično ustavljena kolektivna gradnja stanovanj (Prauheart, 2008). Nove tehnologije v gradbeništvu so nadalje omogočile cenejšo in hitrejšo gradnjo stanovanjskih blokov, ki ni več ustrezala prvotnemu konceptu modernistično zasnovanega mesta. Po letu 1974 se z gradnjo blokovskih stanovanjskih sosesk mesto razširi proti vzhodu in jugovzhodu ter v smeri Sela. V osemdesetih se pojavijo prvi zametki suburbanizacije, ko se gradnja družinskih hiš prične pomikati proti podeželskim naseljem v okolici (Erjavec, 2007). V zadnjem obdobju (1996-2006) se mesto ne širi več, zapolnjuje se znotraj obstoječega mestnega tkiva, vendar so novogradnje vezane predvsem na gradnjo novih trgovskih centrov na mestnem robu (Prauheart, 2008).

V zadnjih desetih letih je prostorski razvoj občine izhajal iz policentrične zasnove, ki je določala zmernejšo rast mesta Velenja (ob prenovi in zapolnitvi posameznih delov znotraj ureditvenega območja mesta) in intenzivnejše usmerjanje prebivalstva v izbrana ureditvena območja za poselitev izven občinskega središča (Analiza stanja..., 2009). Tak razvoj je predstavljal usmerjeno zgostitev urbanega prostora v smeri proti Šoštanju ter v južnem delu občine, na območju Podkrajja, Kavč in Arnač. Na širše območje krajevne skupnosti Vinska Gora je bila usmerjena individualna gradnja nižjih gostot, kjer je značilna avtohtona razpršena poselitev (Analiza stanja..., 2009). Takšna zasnova poselitve je bila utemeljena tudi z vidika prostorsko omejenega osrednjega občinskega prostora zaradi razvoja premogovništva (Analiza stanja..., 2009). Kavče in Podkraj sta tako postala naselji usmerjane stanovanjske gradnje z visoko ravnijo komunalne opremljenosti (Kavče – vodovod, kanalizacija; Podkraj – vodovod, kanalizacija, toplovod, kabelsko-razdelilni sistem). Za Škale in Hrastovec je značilna usmerjana gradnja (izguba zemljišč zaradi premogovništva in zagotavljanje nadomestnih površin; poleg vodovoda in kanalizacije v naseljih tudi plinovod). Vinska Gora nosi agrarno dediščino, ki vse bolj izgublja na pomenu, medtem ko so Arnače še vedno v glavnem agrarnega značaja (Analiza stanja..., 2009).

Velenje je danes občinsko središče, hkrati tudi središče subregionalnega pomena. Po prostorskem planu 2001 so ostala naselja razvrščena glede na funkcije (opremljenost z oskrbnimi in storitvenimi dejavnostmi) po naslednji shemi:

- lokalna središča: Škale – Hrastovec, Arnače in Vinska Gora;
- lokalna središča nižjega pomena: Bevče, Škalske Cirkovce, Šmartinske Cirkovce, Janškovo selo, Kavče, Lopatnik, Paka pri Velenju, Paški Kozjak, Pirešica, Prelska, Plešivec in Šenbric.

V lokalnih središčih se nahajajo naslednje dejavnosti: vrtec, osnovna šola (podružnica), trgovina osnovne preskrbe, nekatere storitvene obrti, dvorana za kulturne in druge namene s prostori krajevne skupnosti, rekreativne in druge površine ter gasilska dejavnost.

V analizi centralnih naselij 1. in 2. stopnje Benkovič Krašovec (2006) ugotavlja njihov razvoj v času in spremembe v opremljenosti:

- leta 1967 na območju občine Velenje ne obstaja nobeno izmed centralnih naselij 1. ali 2. stopnje (Kokole, 1971, cit. po Benkovič Krašovec, 2006),
- leta 1987 pa se pojavijo kar tri: Paka, Škale in Vinska Gora (Vrišer, 1988, cit. po Benkovič Krašovec, 2006),
- leta 1994 je stanje enako (Vrišer, 1998, cit. po Benkovič Krašovec, 2006),
- leta 2005 pa število ostane enako, vendar se eno naselje zamenja z drugim: Plešivec, Škale in Vinska Gora (Paka ne dosega več ravni centralnosti).

Vloga podeželskih naselij se je tako sočasno z nastankom mesta krepila, njihova opremljenost se je izboljševala. Sprememba v centralnosti enega izmed treh naselij v letu 2005 je odraz sprememb v razvoju naselij, saj večjo središčno vlogo pridobi nekoliko bolj oddaljeno, višje ležeče naselje, ki pa je tudi bolj prijetno za bivanje (Plešivec). Benkovič Krašovec (2006) hkrati ugotavlja, da pomeni obdobje med letoma 1961 in 1990 hitrejšo rast števila prebivalcev v obravnavanih naseljih kot obdobje 1991-2002. V prvem obdobju je bilo namreč priseljevanje iz ruralnega zaledja v ta naselja močnejše, po letu 1991 pa zaradi izboljšane dostopnosti potreba po selitvi v centralna naselja ni več tako močna.

V obdobju pred zadnjo spremembo prostorskega plana (med letoma 2001 in 2004) je bilo podanih kar 153 pobud za spremembo namembnosti zemljišč, večinoma kmetijskih v stavbna (Strokovne podlage..., 2004). Avtorji ugotavljajo, da je to rezultat pomanjkanja razpoložljivih površin za gradnjo individualnih stanovanjskih objektov znotraj mesta. Prosta stavbna zemljišča sicer so opredeljena, vendar gradnja na nekaterih (še v letu 2009) ni možna zaradi pravnih zapletov v zvezi s pridobivanjem in nadaljnjim komunalnim opremljanjem zemljišč (denacionalizacija, visoke cene zemljišč (250 €/m²), ustavni spor). Strategija Mestne občine Velenje je bila pri zadnji spremembi plana tako podpora občanom pri njihovih prizadevanjih za spremembo rabe zemljišč, razen v primerih, ki predstavljajo resnične primere razpršene poselitve (Strokovne podlage..., 2004). Strategija občine je sicer usmerjanje poselitve v ureditvena območja naselij, a vendar dopušča nekatere izjeme (opredelitev novih ureditvenih območij, dopuščanje nove razpršene gradnje za potrebe kmetijstva ter tudi za dejavnosti, ki ne sodijo v ureditvena območja naselij, npr. parkirišča za tovornjake).

Nekaj večjih prostih površin se nahaja še znotraj mesta (Stara vas, Selo, Zlati grič), kjer so s prostorskimi akti že predvidene novogradnje stanovanjskih površin (238 enodružinskih hiš in 7 blokov). Novogradnje so predvidene tudi na območju Zgornjega Šaleka, ki spada še v mestno območje, čeprav je poselitev že manj strnjena. Začenjajo se tudi pozidave manjših prostih delov – dopolnilna gradnja. Ob mestnih vpadnicah (slovenjegraška, celjska) najdemo nakupovalna središča in proizvodne dejavnosti (šoštanjaska vpadnica).

Občina Velenje glede na spremembe plana in sprejete prostorske akte nižjih rangov trenutno usmerja poselitev na naslednja območja:

- Vinska Gora (veliko novih stavbnih zemljišč ob zadnji spremembi plana in izdelan lokacijski načrt za 65 novih enodružinskih hiš);
- Paški Kozjak (veliko novih stavbnih zemljišč ob zadnji spremembi plana in prostorski ureditveni pogoji, ki predvidevajo dve coni za gradnjo sekundarnih bivališč, ki jim je možno spremeniti namembnost v stalno bivališče);
- Arnače (predvidenih 40 enodružinskih hiš);
- Škale (predvidenih 81 enodružinskih hiš);
- Podkraj (predvidenih 36 enodružinskih hiš).

5 METODE DELA IN GRADIVA

Udejanjanje koncepta sonaravnega razvoja kot nove razvojne paradigme zahteva nove pristope za proučevanje razvojnih procesov na različnih ravneh (Vintar Mally, 2007). Model sonaravnega vrednotenja prostorskega razvoja je zasnovan na izboru sonaravnih kazalnikov in ocenjevanju vrednosti pokrajinskih virov ter drugih dejavnikov, ki predstavljajo temeljne razvojne vidike obravnavanega območja: ekonomske, okoljske in družbene (Vintar, 2003, cit. po Špeh, 2003). S kombinacijo kazalnikov poskušamo ugotoviti, ali je razvoj na obravnavanem območju trajnosten. Izbor kazalnikov je odvisen od razpoložljivosti podatkov in namena raziskave.

Znani so kompleksni / agregirani kazalniki, ki združujejo več vidikov. Problem agregiranih kazalnikov je, da se lahko določene značilnosti, ki jih v njih vključujemo, zabrišejo ter tudi združevanje podatkov, ki so podani v različnih enotah (Bossel, 1999). S tega vidika je enostavnejša uporaba posameznih kazalnikov.

Seveda ima tudi proučevanje po seznamu posameznih izbranih kazalnikov določene pomanjkljivosti, saj so pogosto izpeljani nesistematično, ne upoštevajo soodvisnosti, odražajo spoznanja določene ekspertize in interesa njihovih avtorjev. Kot posledica omenjenih dveh ugotovitev se zgoščajo na določenih področjih (več kazalnikov za isto stvar), na drugih so premalo zastopani ali jih celo ni (Bossel, 1999).

Spremljanje razvoja nekega območja v luči trajnosti pomeni uravnoteženo opazovanje vseh treh stebrov trajnostnega razvoja - ekonomskega, okoljskega in družbenega. Organizacija za gospodarsko sodelovanje in razvoj OECD (angl. Organisation for Economic Co-operation and Development) in Združeni narodi ZN (angl. United nations – UN) sta razvili vsaka svoj nabor priporočljivih kazalnikov, po katerih naj bi države spremljale svoj razvoj. Komisija Združenih narodov za trajnostni razvoj je opredelila kazalnike na podlagi ciljev Agende 21 ter jih razvrstila v štiri skupine poleg ekonomskih, socialnih, okoljskih še institucionalne. Seznam kazalnikov je bil objavljen in korigiran že trikrat: leta 1996, 2001 in 2007 (Indicators..., 2007).

Evropska okoljska agencija EEA (angl. European Environmental Organization) je razvila okvir DPSIR, ki predstavlja nadaljevanje dela Komisije Združenih narodov za trajnostni razvoj na področju kazalnikov trajnostnega razvoja. DPSIR vključuje gonilne sile (angl. driving forces), pritiske (angl. pressures), stanje (angl. state), vplive (angl. impacts), odzive (angl. responses). Vloga kazalnikov v okviru DPSIR, kot ga je razvila EEA, pomaga pri razumevanju vzročno posledičnih, predvsem pa medsebojno vplivajočih odnosov v okolju (Rejec Brancelj in Zupan, 2007).

5.1 Trajnostni pristop pri proučevanju urbanizacije

Vrednotenje prostorskega razvoja mestne občine Velenje smo zasnovali po principu trajnosti z namenom, da bi poskušali čimbolj enakovredno obravnavati okoljske, družbene in ekonomske vidike urbanizacije. Vrednotenje procesov urbanizacije podeželja, ki je tema raziskave, smo zasnovali s takšnim izborom kazalnikov in analiz, ki glede na razpoložljivost podatkov in izsledkov že opravljenih raziskav najbolj nazorno odražajo 3 vidike trajnosti: okoljskega, ekonomskega in družbenega, zaradi prostorske narave pojava pa smo dodali tudi prostorski vidik obravnave.

Ekonomski vidik urbanizacije podeželja povezujemo zlasti s finančnimi sposobnostmi prebivalcev, katerim dohodki omogočajo kritje stroškov bivanja, vključno stroške vsakodnevne vožnje na delo. Ekonomski vidik se odraža tudi v prihodkih lokalne skupnosti, ki lahko zagotavlja gradnjo infrastrukture na podeželju. Urbanizacija lahko hkrati pomeni razvoj določenih območij na eni strani in nazadovanje drugih območij, ki se zato praznijo. Avtohtonemu prebivalstvu razvoj omogoči (nadaljnje) preživetje, razvoj novih dejavnosti in s časom boljšo infrastrukturno opremljenost naselja. Ekonomski vidik urbanizacije podeželja smo proučevali s pomočjo analize družbeno-ekonomskih kazalnikov.

Družbeni vidik urbanizacije pomeni spreminjanje različnih sestav prebivalstva: dejavnostne, starostne, izobrazbene in spreminjanje načina življenja. Prebivalstvo s preseljevanjem na podeželje prinaša nove vzorce življenja in obnašanja, nove funkcije ter s tem vpliva na

spreminjanje pokrajine. Družbeni vidik urbanizacije podeželja smo preučevali s pomočjo družbenih kazalnikov.

Okoljski vidik urbanizacije je povezan z večjim izkoriščanjem naravnih (obnovljivih in neobnovljivih) virov, trajno izgubo rodovitnih zemljišč in povečanimi emisijami v okolje. Spremembe kakovosti življenja se zgodijo na obeh straneh – priseljenim prebivalcem iz mest na podeželje se zaradi praviloma boljše kakovosti okolja kakovost življenja dviguje. Avtohtoni prebivalci pa naenkrat živijo v bolj obremenjenih okoljih, izgubijo proste površine (npr. rekreacija), čeprav so priseljencem sami prodali prosta zemljišča. Okoljski vidik smo poskušali vključiti skupaj z družbenimi in družbeno-ekonomskimi kazalniki v vrednotenje urbanega značaja naselja s pomočjo ocen prebivalcev o kakovosti njihovega bivalnega okolja. Vendar smo ugotovili, da gre pri teh ocenah bolj za vrednotenje bivalnega okolja ljudi, ki ga težko uporabimo kot kriterij za vrednotenje stopnje urbanizacije. Zato smo rezultate ankete o dojetanju kakovosti njihovega bivalnega okolja uporabili ločeno pri določitvi dejavnikov, ki vplivajo na privlačnost območij za naseljevanje.

Pri proučevanju pojavov in procesov v prostoru pa je zelo pomemben tudi prostorski vidik. Za proučevanje prostorskega vidika smo uporabili dve analizi:

- analizo prostorskih planov in
- analizo pozidanosti.

Skozi neposredne, posredne dejavnike ter opredeljevanje značaja naselij smo poskušali urbanizacijo podeželja v mestni občini Velenje proučiti čimbolj celovito. Sledeče podpoglavje prikazuje shemo izvedenih analiz.

5.2 Analiza urbanizacije podeželja

Dejavnike, ki vplivajo na širjenje urbanizacije podeželja, smo v grobem razdelili v 2 skupini:

- neposredni dejavniki,
- posredni dejavniki.

Neposredni dejavniki so tisti, ki direktno vplivajo na širjenje pozidave oziroma jo omogočajo. To je opredelitev namenske rabe zemljišč v planskih dokumentih oziroma njihove spremembe. Sledijo dejavniki, ki vzbudijo interes posameznika za selitev in gradnjo ter infrastrukturni pogoji, ki to omogočajo (dobra prometna dostopnost, ekonomske, socialne, okoljske značilnosti) – **posredni** dejavniki. Gre za dejavnike, ki povzročajo na eni strani želje prebivalcev po življenju izven mest (socialni, ekonomski položaj prebivalcev, individualizacija, okoljske značilnosti) in na drugi strani za infrastrukturne dejavnike, ki to še dodatno spodbujajo / omogočajo (prisotnost ustrezne infrastrukture, ki omogoča komunikacijo, oskrbo, nepremičninski trg). S kazalniki značaja naselja tako vrednotimo posredne dejavnike, ki nam pomagajo pojasniti, koliko je določeno naselje urbanizirano v izbranem obdobju – določajo stopnjo urbaniziranosti.

S pomočjo obeh skupin dejavnikov smo oblikovali okvir za vrednotenje urbanizacije podeželja. Delo je potekalo v treh korakih:

- 1. korak je predstavljal analizo neposrednih dejavnikov - najprej smo proučili, kako je potekalo spreminjanje obsega v prostorskih aktih opredeljenih stavbnih zemljišč v mestni občini Velenje s poudarkom na obdobju po letu 1990 (prostorski vidik),
- v 2. koraku smo dinamiko širjenja v prostorskih aktih opredeljenih stavbnih zemljišč primerjali s širjenjem dejanske pozidanosti za izbrana naselja v mestni občini Velenje (prostorski vidik),
- 3. korak je predstavljal podrobnejšo analizo vzorčnih območij s pomočjo treh skupin kazalnikov (družbeni, družbeno-ekonomski in okoljski vidik) posrednih dejavnikov urbanizacije in značaja naselij.

V končnem delu smo rezultate opravljenih analiz združili in poskušali oblikovati tipologijo naselij glede na stopnjo urbaniziranosti obravnavanih naselij.

5.2.1 Analiza prostorskih planov (1. korak)

Širjenje poselitve ter dejavnosti, predvsem težnje in usmeritve lokalne skupnosti, smo spremljali s pomočjo analize namembnosti zemljišč v prostorskih aktih občine v različnih obdobjih. Izhodiščno stanje je predstavljal prostorski plan iz leta 1990 (prvi digitaliziran plan

občine). Primerjali smo ga s spremembami prostorskih aktov v naslednjih dveh obdobjih: leta 2001 in leta 2004. Analizo sprememb namembnosti smo izdelali na območju celotne občine (preglednica 3).

Preglednica 3: Obravnavani prostorski akti in obdobje veljavnosti

Table 3: Spatial plans studied and the periode of validity

Obdobje veljavnosti	Prostorski akt iz leta
1. obdobje: med letoma 1990 in 2001	1990
2. obdobje: med letoma 2001 in 2004	2001
3. obdobje: po letu 2004	2004

* Trenutno Mestna občina Velenje pripravlja nove prostorske akte.

Ker je naš osnovni namen proučevanje urbanizacije in njen vpliv na podeželje ter kmetijska zemljišča, so nas zanimale spremembe namembnosti iz kmetijskih zemljišč v stavbna. Pri tem smo združili podobne planske kategorije:

- planski kategoriji najboljša in druga kmetijska zemljišča v kmetijska zemljišča in ju obravnavali skupaj,
- stavbna zemljišča znotraj in zunaj ureditvenih območij naselij smo združili v stavbna zemljišča,
- lesnoproizvodni gozd, gozd s posebnim pomenom in varovalni gozd smo združili v gozd.

Rezultati analiz planov so pokazali, v katerih naseljih so se površine stavbnih in kmetijskih zemljišč najbolj oziroma najmanj spreminjale. Izbrane skupine naselij (največje in najmanjše spremembe ter vmesne stopnje) smo v drugem delu podrobneje proučili – glede na značilnosti naselij, njihovo prostorsko razporeditev in skozi vidik posrednih dejavnikov urbanizacije podeželja. Prostorske analize smo opravili s pomočjo GIS orodij (ArcGIS).

Izbor vzorca naselij

Glede na izkazane značilnosti pri analizi prostorskih planov smo pod drobnogled v drugem delu analize vzeli reprezentativna naselja, ki so se glede na izbrane kazalnike uvrstila najnižje, najvišje in na sredino glede na:

- delež v prostorskem planu opredeljenih stavbnih zemljišč glede na površino naselja leta 2004,

- indeks sprememb deleža v prostorskem planu opredeljenih stavbnih zemljišč leta 2004 glede na leto 1990 (največja oziroma najmanjša rast površin stavbnih zemljišč glede na površino naselja v izbranem obdobju).

Upoštevali smo tudi lego naselij (ekspozicijo in oddaljenost od mesta). Iz vrednotenja smo takoj izključili naselje Velenje zaradi opredelitve kot mesto in zaradi konstantnosti glede površine stavbnih zemljišč.

5.2.2 Analiza pozidanosti (2. korak)

Širjenje pozidave izven mest je eden glavnih pokazateljev suburbanizacije. V Sloveniji obstaja kar nekaj zbirk podatkov o pokrovnosti tal, njihovi rabi in podobno. Zaradi pomanjkljivosti obstoječih zbirk in zaradi majhnega območja obravnave smo analizo opravili sami. **Dinamiko pozidave** smo ugotavljali s pomočjo podatkov digitalnih ortofoto posnetkov (DOF) za leta 1996, 1999 in 2006 ter s pomočjo digitalnih topografskih kart v merilu 1:5000 (DTK 5) in katastra stavb za leto 2007, za katere je zadolžena Geodetska uprava Republike Slovenije (GURS). Podatke smo preverili tudi na terenu (v prvi polovici leta 2009). Digitalizirane sloje stavb, ki smo jim pripisali letnico »zaznave« (ko se na določenem viru pojavijo), smo medsebojno primerjali. Pri zagotavljanju večje natančnosti podatkov smo si pomagali tudi s podatki Evidence hišnih števil (EHIŠ) za leti 2000 in 2007. Podatke o pozidanosti smo obravnavali za 2 obdobji: do vključno leta 1999 in po njem (od leta 2000 naprej).

Pozidana zemljišča smo določali za stanje v letu 1999 in v letu 2009 glede na površino stavbe, ki smo ji pripisali še 10-metrski pas okoli nje. Ta pas predstavlja t. i. funkcionalno zemljišče okrog stavbe, kjer načeloma ni možna druga pozidava (npr. zaradi predpisanih odmikov od mej in sosednjih objektov), na tem zemljišču so ponavadi dvorišča, manjši vrtovi in podobno. Pasovi, ki se v primerjanih obdobjih medsebojno prekrivajo (preseki), so iz izračuna izločeni.

Ugotavljali smo, kašen je **delež novozgrajenih stavb** (zgrajenih po letu 2000) glede na vse zgrajene stavbe.

5.2.3 Vrednotenje urbanega značaja naselja s pomočjo izbranih kazalnikov (3. korak)

V zadnji fazi smo izbrana vzorčna naselja analizirali s pomočjo kazalnikov, ki so bili izbrani na temelju koncepta trajnostnega razvoja. S kazalniki smo tako ugotavljali stopnjo urbanega značaja izbranih naselij:

- za katero razvojno stopnjo suburbanizacije gre (po Ravbarju, 2005): demografsko, industrijsko oz. terciarno,
- kaj so poglobitni (če obstajajo) »pull« in »push« dejavniki, ki prebivalce in dejavnosti privabljajo na to območje oziroma jih odvrtaajo od tu,
- kakšne so povezave med stopnjo urbanizacije in oddaljenostjo od mestnega središča.

S kombinacijo rezultatov drugih dveh analiz (plani in pozidanost) smo nato poskušali uvrstiti naselja v skupine na podlagi izoblikovanje tipologije.

Izbor kazalnikov

Kazalnike iz 3. koraka analize smo definirali glede na možnost spremljanja urbanizacije v prostoru in času s poudarkom na okoljskem, družbenem in ekonomskem vidiku (preglednica 4). Trajnostni pristop je za proučevanje urbanizacije primeren zaradi kompleksnosti pojava samega. Poselitveni razvoj je v prevladujoči meri povezan s spremenjenimi oblikami življenjskih navad zaradi naraščanja stopnje družbene blaginje ter povezanih tehnološko-ekonomskih ter družbenih sprememb. Usmerjanje naselbinskega razvoja zaradi vseh teh sprememb ni več povezano le s prostorsko (ekološkimi) instrumenti, ampak tudi z ekonomskimi in socialnimi kazalniki (Ravbar, 2005).

Kazalnike smo razdelili v tri skupine (preglednica 4):

- družbeni (predvsem demografski),
- družbeno – ekonomski,
- okoljski.

Družbeni kazalniki obsegajo predvsem demografske značilnosti naselja. V skupini **družbeno-ekonomskih** so kazalniki, ki združujejo družbene in ekonomske značilnosti oziroma jih med sabo pogojujejo. Za vrednotenje privlačnosti bivalnega okolja naselij s

pomočjo **okoljskih kazalnikov** smo izbrali subjektivne ocene kakovosti posameznih sestavin okolja. Okoljski kazalniki so bili tako analizirani ločeno in jih nismo uporabili v kombinaciji družbenih in družbeno-ekonomskih.

Preglednica 4: Seznam kazalnikov za proučevanje urbanizacije

Table 4: List of indicators used for urbanization reasearch

DRUŽBENI	- gibanje števila prebivalcev (1) - migracije (2) - dnevne migracije (3) - starostna struktura (4)
DRUŽBENO - EKONOMSKI	- opremljenost naselij z oskrbnimi funkcijami (1) - opremljenost z infrastrukturo (vodovod, kanalizacija, toplovod, plinovod, ceste) (2) - število delovnih mest v naselju (3) - dejavnostna struktura (4) - dinamika izgradnje stanovanjskih stavb (5) - oddaljenost od mesta (6)
OKOLJSKI	Kakovost posameznih sestavin okolja: - obremenjenost s hrupom (1), - privlačnost pokrajine (2), - kakovost prsti (3), - kakovost vodnih virov (4), - kakovost zraka (5).

Podatke smo pridobili iz različnih statističnih evidenc, raziskovalnih poročil, programov, raziskav, iz ankete ipd., ki se navezuje na obravnavano območje.

Gibanje števila prebivalcev

Sedanje število prebivalcev v naselju je odraz preteklega naravnega in selitvenega gibanja. Naraščanje števila prebivalcev v naselju pomeni prebivalstveni razvoj naselja. Priseljavanje oziroma visoka rast števila prebivalstva v naseljih izven mest je izrazit pokazatelj suburbanizacije, lahko pa ima poleg najbolj pogostih (iskanje boljše kakovosti življenja, želja po življenju v enodružinski hiši) tudi druge socio-ekonomske vzroke (izseljevanje na podeželje k staršem zaradi nižjih stroškov bivanja). Gibanje števila prebivalcev kaže tudi značilnosti prihodnjega razvoja naselja (prebivalstveni potencial).

Migracije (stalne selitve)

Procesi urbanizacije so povezani s preseljevanjem ljudi – z migracijami, kjer na eni strani srečujemo dejavnike »privlačnosti« (kamor se ljudje selijo) in dejavnike »odvračanja« (od koder se ljudje selijo). Vsak dejavnik odvračanja, ki se kaže kot negativen v mestu, je praviloma privlačen dejavnik za podeželje. Večina slovenskih mest ob prelomu stoletja izkazuje negativni selitveni saldo, kar kaže težnje razseljevanja mest proti močno urbaniziranim obmestjem (Ravbar, 2005).

Dnevne migracije

Dnevna mobilnost delovno aktivnega prebivalstva je osnovni pokazatelj družbenih značilnosti posameznega naselja. Prikažemo jo z deležem vozačev (dnevni migrantov) od celotnega delovno aktivnega prebivalstva v naselju. Dnevni delovni migrant je vsak delavec, ki potuje na delo v naselje, ki ni naselje bivanja (Topole in sod., 2006). Dnevna mobilnost se je v Sloveniji začela stopnjevati v 70. letih 20. stoletja. Omogočili so jo razvoj prometne infrastrukture, prometnih sredstev in dvig življenjskega standarda. Prostorske posledice dnevne migracije so obsežne ter večplastne in se med drugim odražajo v širjenju mestnih vplivov oz. mestnega načina življenja v podeželsko zaledje, z njo pa sta tako posredno kot neposredno povezana tudi pojma suburbanizacije in razpršene gradnje. Intenzivnost dnevni migracij je odvisna od razporeditve prebivalstva in delovnih mest oziroma od dosežene stopnje suburbanizacije.

Starostna struktura

Prebivalstvo v Sloveniji in drugih razvitih državah se stara. Preseljevanje iz mest, ki ga omogoča ugoden finančni položaj, je tako na eni strani privlačen zrelemu prebivalstvu, ki ima že nekoliko višje dohodke. Zaradi nižjih dohodkov pa prebivalstvo, ki si ne more kupiti ali najeti stanovanja v mestu, ostaja doma – mlajši. Naselja z visokim indeksom staranja vsekakor kažejo manj značilnosti urbanizacije podeželja, kakor naselja z nizkim indeksom.

Opremljenost naselij z oskrbnimi funkcijami

Opremljenost z oskrbnimi funkcijami kaže pomen naselja v omrežju naselij. Več oskrbnih / centralnih funkcij kot ima, višje je rangirano in več možnosti za zadovoljevanje potreb znotraj naselja ponuja.

Opremljenost naselij z infrastrukturo

Opremljenost naselja z infrastrukturo privablja potencialne nove stanovalce / graditelje in pospešuje (sub)urbanizacijo. Prisotnost infrastrukture je zato na eni strani dejavnik, ki privablja novo poselitev, na drugi strani pa je npr. obstoječe kanalizacijsko omrežje tisto, ki ob pritiskih štiti okolje pred tovrstnim obremenjevanjem. Občina je praviloma ob izgradnji komunalne infrastrukture zainteresirana za čimvečje število priključkov, saj lahko le tako preko komunalnih prispevkov financira to izgradnjo. Tako s komunalnim opremljanjem obstoječih naselij izven mest posredno spodbuja urbanizacijo podeželja.

Število delovnih mest v naselju

Število delovnih mest kaže na stopnjo urbanizacije podeželja. Če se število delovnih mest v naselju povečuje, pomeni, da se tja selijo poleg prebivalstva tudi dejavnosti. Če število delovnih mest stagnira in drugi kazalniki kažejo na suburbanizacijo, je naselje doseglo le demografsko fazo suburbanizacije (po Ravbarju, 2005). Kazalnik smo vrednotili s pomočjo uporabe lokacijske divergence, ki kaže zaposlitveno privlačnost naselja in pomeni razmerje med številom delovno aktivnih prebivalcev v naselju in številom delovnih mest v naselju (Rebernik, 2008), saj smo lahko na ta način primerjali naselja med sabo.

Dejavnostna struktura

Selitev dejavnosti izven mest ter zmanjševanje števila kmečkega prebivalstva sta pomembna kazalnika suburbanizacije. Razeseljevanju prebivalstva sledijo delovna mesta – več kot jih je, bolj je suburbanizacija intenzivna. Nova delovna mesta so vse manj povezana s kmetijstvom, kar pomeni zmanjševanje deleža kmečkega prebivalstva. Število delovnih mest v posameznem naselju nam pokaže, ali se na podeželje že selijo tudi dejavnosti, ali je suburbanizacija (če je) šele demografska. Delovna mesta se v Sloveniji razporejajo vedno bolj enakomerno po naseljih, vsaj eno delovno mesto ima namreč že 70 % naselij (leta 1986 je bilo teh naselij le tretjina) (Ravbar, 2005). Vendar razlog v malih podeželskih naseljih ni v novih oskrbnih funkcijah, pač pa v zaposlitvi v obrti, prevozništvu in drugih oblikah dela na domu.

Dinamika izgradnje stanovanjskih stavb

V Sloveniji je bilo največ stanovanj (stavb s stanovanji) zgrajenih v šestdesetih, sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja (največ med letoma 1971 in 1980) (Kotnik, 2009). V

obdobju po 1991 se je stanje umirilo. MO Velenje izkazuje največji delež stanovanj zgrajenih po drugi svetovni vojni in največji delež med letoma 1971 in 1980. Urbanizacija podeželja se je začela v devetdesetih letih, zato je pomemben podatek porast novogradenj v tem času.

Oddaljenost od večjih mest / središč (dostopnost)

Z oddaljenostjo od mesta so pogosto pogojene stopnje urbanizacije podeželja, saj mesto praviloma predstavlja osnovno oskrbovalno središče. Pod največjim pritiskom suburbanizacije oziroma urbanizacije podeželja so tako najbližja naselja, postopoma se urbanizacija širi tudi v bolj oddaljena naselja. Zaradi preverjanja hipotez smo kazalnik uporabili na koncu vrednotenja in preverili, ali je urbanizacija naselij v mestni občini Velenje res odvisna od oddaljenosti od mesta Velenje. Oddaljenost naselja od središča Velenja je bila določena v kilometrih kot najkrajša cestna povezava.

Okoljski kazalniki

Pri pregledu kakovosti okolja v izbranih naseljih mestne občine Velenje smo ugotovili, da se le-ta med naselji bistveno ne razlikuje. Večje razlike opazimo med mestom in podeželjem. Ker tako izbrani kazalniki ne bi prispevali odločilno pri postopku vrednotenja, smo kot ocene kakovosti okolja poskusili uporabiti (subjektivne) ocene anketiranih prebivalcev naselja. Ocenjevali so kakovost zraka, vodnih virov, prsti, obremenjevanje s hrupom in privlačnost pokrajine. Zbrani kazalniki se niso izkazali kot primerni za vrednotenje urbanega značaja naselja, zato smo jih uporabili kot dejavnike, ki vplivajo na privlačnost naselij na priseljevanje in jih z družbenimi ter družbeno-ekonomskimi nismo kombinirali.

5.2.4 Anketa

Z anketiranjem smo v izbranih naseljih ugotavljali, kako prebivalci sami dojemajo kakovost svojega življenja (vrednotenje bivalnega okolja ljudi). Spraševali smo jih tako po gospodarskih, družbenih kot tudi okoljskih pogojih življenja v naselju (priloga 1). Anketni vprašalnik smo poslali predstavnikom krajevnih skupnosti pripadajočih izbranih naselij, anketirali pa smo tudi terensko.

5.2.5 Vrednotenje kazalnikov

V sklepnem delu smo obravnavane kazalnike primerjali in opravili vrednotenje s pomočjo večstopenjske lestvice. Kazalnike smo ocenjevali na merski lestvici od 1 do 4, ki smo jo za določene vrednosti razširili na 0 ter -1. Vrednost 4 pomeni močno prisotno urbanizacijo podeželja, vrednost 1 manj prisotno. Kjer so kazalniki kazali na stagnacijo, smo jih ocenili z 0, če pa so kazali na negativne trende, smo jim pripisali oceno -1 (preglednica 5).

Preglednica 5: Vrednostna lestvica za oceno stopnje urbanizacije naselja

Table 5: Evaluation scale for urbanization rate classification of settlements

Ocena	Pomen
4	zelo intenzivna urbanizacija podeželja
3	+
2	↓
	-
1	urbanizacija podeželja je manj intenzivna
0	urbanizacije podeželja ni
-1	naselje označuje odseljevanje

Merila za posamezen kazalnik so opredeljena v poglavju Analiza naselij zraven vsakega kazalnika. Širina razredov je določena statistično glede na razpon rezultatov kot omenja že Sagadin (1992). Širino razredov smo določali na osnovi metode enakih razdalj (angl. Equal Interval).

5.2.6 Statistično preverjanje hipotez

Korelacije (povezanost) med posameznimi kazalniki in skupinami kazalnikov smo ugotavljali s pomočjo statističnih analiz. Zaradi majhnega števila enot (za prvo hipotezo smo uporabili vzorec $N = 24$, za ostale pa $N = 8$) smo povezave računali s pomočjo Spearmanovega koeficienta korelacije rangov. Pri preverjanju prve hipoteze smo za natančnejši vpliv neodvisne spremenljivke na odvisni spremenljivki izračunali tudi linearno regresijo. Kot mero povezanosti med spremenljivkami smo zaradi majhnega vzorca namesto X^2 testa opravili Fisherjev preizkus. Razvrstitev naselij v skupine smo preverili s pomočjo hierarhičnega združevanja v skupine. Za omenjene analize smo uporabili statistični program SPSS.

6 ANALIZA PROSTORSKIH PLANOV

6.1 Prostorski plani mestne občine Velenje

V zadnjih desetletjih je prostorski razvoj močno zaznamoval prostorski plan, ki je bil sprejet leta 1986, imenovan Dolgoročni plan Občine Velenje za obdobje 1986-2000, objavljen v Uradnem vestniku Občine Velenje (št. 11-1, 1986). Leta 1990 je bil plan dopolnjen oz. usklajen z Dolgoročnim planom SR Slovenije (Uradni vestnik Občine Velenje, št. 6/1990): Spremembe in dopolnitve dolgoročnega plana Občine Velenje za obdobje 1986-2000, ki se nanašajo na uskladitev z Dolgoročnim planom SR Slovenije za obdobje 1986-2000 dopolnjenim v letu 1989. V letu 1986 je bil prav tako sprejet Družbeni plan Občine Velenje za obdobje 1986-1990 (Uradni vestnik Občine Velenje, št. 11-3, 1986). Večje spremembe občinskih prostorskih aktov so bile leta 2001, ko je bil sprejet Odlok o prostorskih sestavinah dolgoročnega plana Občine Velenje za obdobje 1986-2000 (dopolnjeno 1989) ter Družbenega plana Občine Velenje za obdobje 1986-1990 in sprememb in dopolnitev planskih aktov dela Občine Žalec za območje mestne občine Velenje – dopolnjen 1999 (Uradni vestnik Mestne občine Velenje, št. 7/2001). Veliko sprememb prostorskih sestavin dolgoročnega plana občine Velenje je bilo do leta 2001 usmerjeno v t. i. popravke, kjer je šlo za zaokroževanje stavbnih zemljišč okoli stavb, zgrajenih pred letom 1967 ter opredeljevanje stavbnih zemljišč na območjih infrastrukture (promet). Nove spremembe je prinesel Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega plana Občine Velenje za obdobje 1986-2000, dopolnjen 1988 in 1990, ter Družbenega plana Občine Velenje za obdobje 1986-1990 in sprememb in dopolnitev planskih aktov dela Občine Žalec za območje mestne občine Velenje – dopolnjen 2002 (Uradni vestnik Mestne občine Velenje, št. 13/2004). Zadnja navedba je trenutno veljavna različica prostorskega plana Mestne občine Velenje. V izdelavi pa je nov plan, skladen z novo zakonodajo (Zakon o prostorskem načrtovanju, 2007).

Prostorske plane mestne občine Velenje in njihove spremembe smo zaradi lažje obravnave poimenovali s krajšimi oznakami po naslednjem ključu: PLAN + letnica objave (začetek veljavnosti) v uradnem glasilu občine. Prilagojena imena so tako:

- PLAN 1990: Spremembe in dopolnitve dolgoročnega plana Občine Velenje za obdobje 1986-2000, ki se nanašajo na uskladitev z Dolgoročnim planom SR Slovenije za obdobje 1986-2000 dopolnjenim v letu 1989,
- PLAN 2001: Odlok o prostorskih sestavinah dolgoročnega plana Občine Velenje za obdobje 1986-2000 (dopolnjeno 1989) ter družbenega plana Občine Velenje za obdobje 1986-1990 in sprememb in dopolnitev planskih aktov dela Občine Žalec za območje Mestne občine Velenje – dopolnjen 1999,
- PLAN 2004: Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega plana Občine Velenje za obdobje 1986-2000, dopolnjen 1988 in 1990, ter družbenega plana Občine Velenje za obdobje 1986-1990 in sprememb in dopolnitev planskih aktov dela Občine Žalec za območje Mestne občine Velenje – dopolnjen 2002.

Za potrebe analize prostorskih planov smo posamezne planske kategorije namenske rabe zemljišč združili po ključu, ki je predstavljen v preglednici 6.

Preglednica 6: Ključ za združevanje kategorij namenske rabe zemljišč po posameznih prostorskih planih

Table 6: The key for combining of land-use categories from different spatial plans

Plan 1990	Plan 2001	Plan 2004	
stavbno zemljišče znotraj UON	stavbno zemljišče znotraj UON	stavbno zemljišče znotraj UON	stavbno zemljišče
stavbno zemljišče zunaj UON	stavbno zemljišče zunaj UON	stavbno zemljišče zunaj UON	
najboljše kmetijsko zemljišče	najboljše kmetijsko zemljišče	najboljše kmetijsko zemljišče	kmetijsko zemljišče
druga kmetijska zemljišča	druga kmetijska zemljišča	druga kmetijska zemljišča	
gozd s posebnim pomenom	gozd s posebnim pomenom	gozd s posebnim pomenom	gozd
varovalni gozd	varovalni gozd	varovalni gozd	
lesnoproizvodni gozd	lesnoproizvodni gozd	lesnoproizvodni gozd	
/	jezero	vodna površina	vodne površine
območja kamnolomov	območja kamnolomov	območja kamnolomov	kamnolom

Zaradi izkoriščanja lignita kot naravnega vira je v MO Velenje opredeljeno območje pridobivalnega prostora Premogovnika Velenje (v različicah: rudniško območje, rušno polje) in znotraj njega posamezne kategorije namenske rabe, ki povzemajo oznako pridobivalnega

prostora (npr. stavbno zemljišče znotraj pridobivalnega prostora Premogovnika Velenje). Vsa taka območja smo združili v ime osnovne rabe.

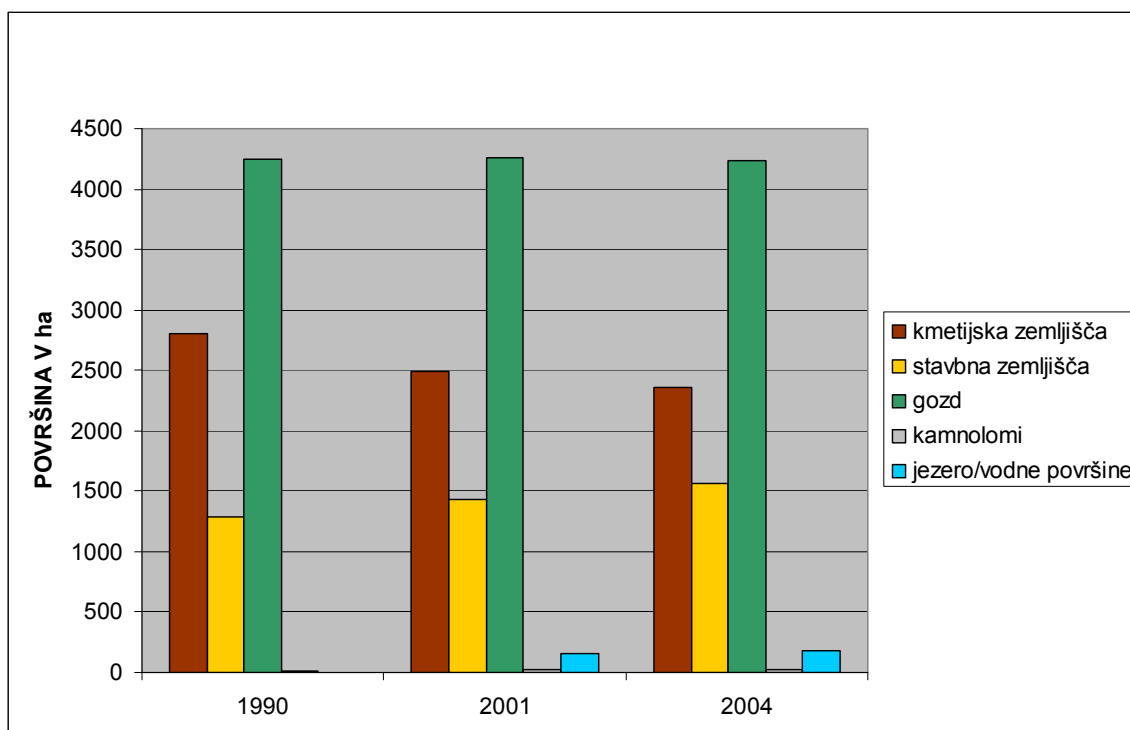
6.2 Rezultati analize spremembe namenske rabe

Na osnovi analize namenske rabe zemljišč v mestni občini Velenje v letih 1990, 2001 in 2004 ugotavljamo, da je opazen upad površin kmetijskih zemljišč in porast stavbnih zemljišč (preglednica 7). Pri tem velja omeniti, da v planu iz leta 1990 ni bilo opredeljenih vodnih površin. Grafični prikaz sprememb namenske rabe je na sliki 6.

Preglednica 7: Površine posameznih kategorij namenske rabe zemljišč po planih v MOV

Table 7: Land-use categories in different spatial plans by area

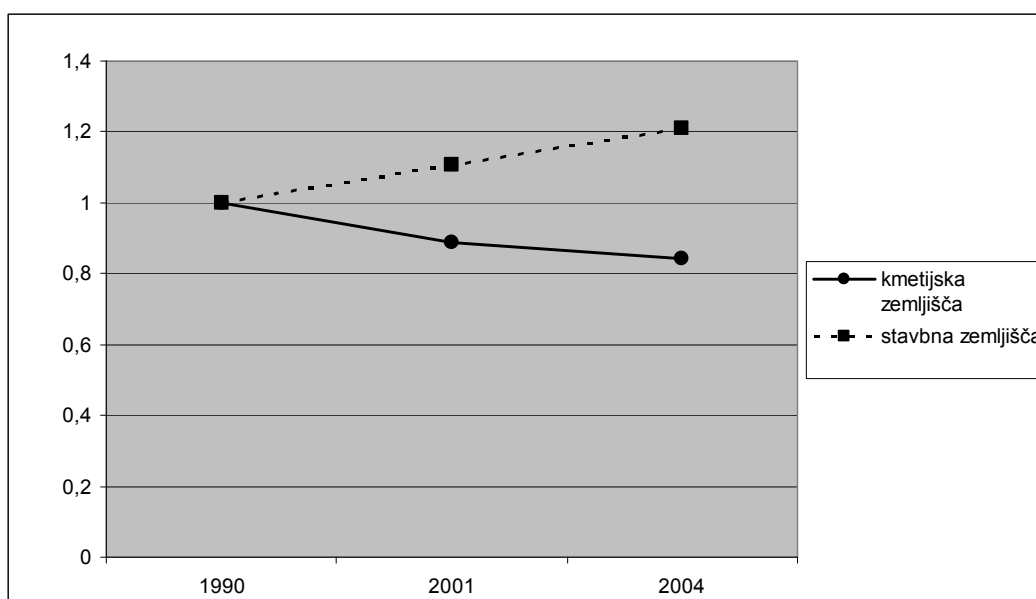
	Plan 1990	Plan 2001	Plan 2004
kmetijska zemljišča	2798 ha	2489 ha	2356 ha
stavbna zemljišča	1292 ha	1432 ha	1563 ha
gozd	4250 ha	4263 ha	4233 ha
kamnolomi	16 ha	27 ha	27 ha
vodne površine	/	154 ha	183 ha

Slika 6: Površine posameznih kategorij namenske rabe po planih MOV

Figure 6: Land-use categories area by spatial plans of MOV

Tudi pri grafičnem prikazu so najbolj opazne spremembe površine kmetijskih in stavbnih zemljišč. Gozd ostaja približno v enakem obsegu z minimalnimi nihanji. Spremembe se pojavijo tudi v površini vodnih zemljišč (kategorija leta 2004) oz. jezera (kategorija leta 2001), ki v planu leta 1990 še niso bila evidentirana. Leta 2001 je tako v plan »vrisano« jezero, kategorija pa je tudi tako poimenovana. Leta 2004 poleg jezera dobijo status vodne površine še večji vodotoki v občini. Na račun vodnih zemljišč so torej nekoliko zmanjšane površine ostalih kategorij. Kljub uvedbi nove kategorije vodnih površin velja poudariti, da se sprememba kmetijskih zemljišč le delno nanaša na to kategorijo (sprememba vodnih površin iz leta 1990 v letu 2001 znaša + 154 ha, leta 2004 je bilo dodanih še 24 ha vodnih površin - spremembe površin kmetijskih zemljišč v obravnavanem obdobju pa znašajo več 100 ha). Opazno krčenje kmetijskih zemljišč se tako med drugim odraža predvsem v povečevanju obsega stavbnih površin. Tudi površine kamnolomov naraščajo na račun drugih kategorij (leta 2001 se minimalno poveča površina kamnoloma v Selu, za dvakrat pa se poveča površina kamnoloma v Paki).

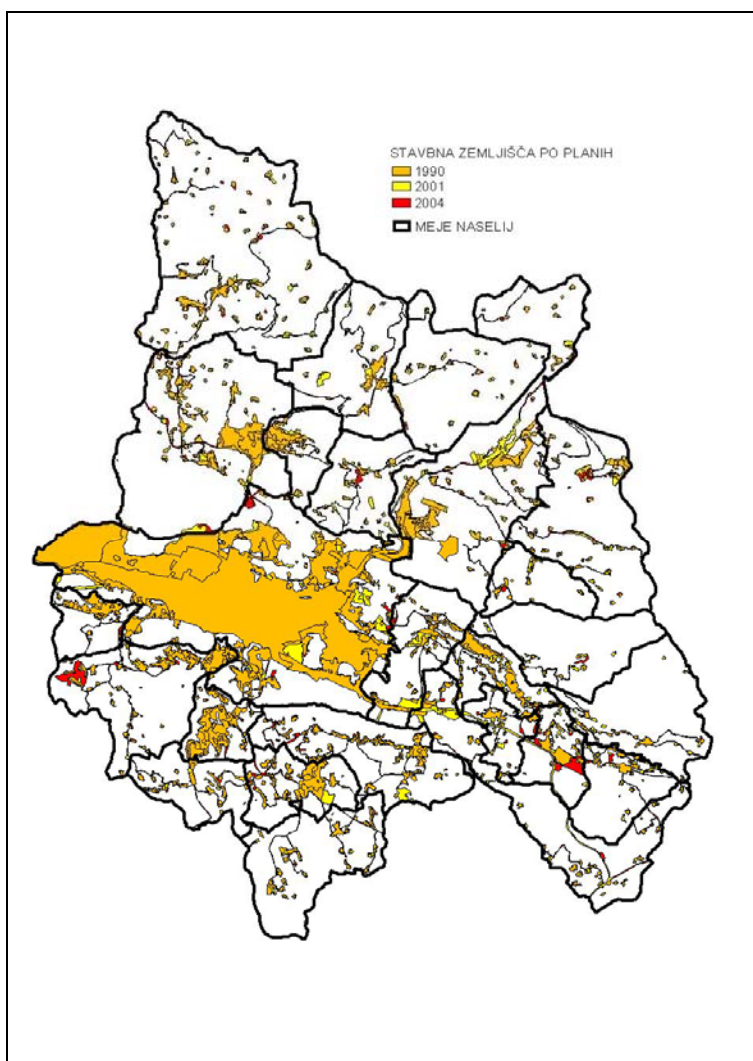

Slika 7: Indeks sprememb površin kmetijskih in stavbnih zemljišč glede na leto 1990

Figure 7: Area changes index of rural and building land-use according to different spatial plans

Iz analize namenske rabe zemljišč v letih 1990, 2001 in 2004 je razvidno počasno naraščanje površin stavbnih zemljišč in upad kmetijskih površin (slika 7). Površina kmetijskih zemljišč je

leta 2004 glede na leto 1990 upadla za 16 %, površina stavbnih pa se je povečala za 21 %. Vsa nova v prostorskem planu opredeljena stavbna zemljišča niso nastala le na račun kmetijskih, saj je bil v manjšem obsegu spremenjen status tudi drugim kategorijam zemljišč. Nekaj v prostorskem planu iz leta 1990 opredeljenih stavbnih zemljišč je izgubljenih na račun vodnih zemljišč (reka Paka in drugi vodotoki do leta 2004 opredeljena kot stavbno zemljišče) in kamnolomov (v Paki pri Velenju) prav tako je s kmetijskimi zemljišči. Če razčlenimo celotno obdobje, ugotovimo, da so bile v obdobju 1990-2001 spremembe namenske rabe obsežnejše kot v obdobju 2001-2004. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja se je površina kmetijskih zemljišč zmanjšala za 11 %, stavbnih pa povečala za 13 %. Leta 2004 so se kmetijske površine glede na leto 2001 zmanjšale za nadaljnjih 5 %, stavbne pa povečale za 7 %. Spremembe v prostorskih planih iz let 1990, 2001 in 2004 opredeljenih stavbnih zemljišč so razvidne tudi s kartografskega prikaza (slika 8). Največje spremembe namembnosti kmetijskih zemljišč v stavbna so navzoča v manjših naseljih na podeželju (npr. Podkraj, Vinska Gora...).

Slika 8: Spremembe obsega stavbnih zemljišč v obdobju 1990-2004

Figure 8: Building land-use changes in the periode 1990-2004

6.2.1 Primerjalni podatki

Če bi želeli rezultate analize primerjati z drugimi deli Slovenije, bi morali narediti enake analize planov tudi za ostale občine. Za našo nalogo smo preverili rezultate obstoječih raziskav, trende, ki jih kažejo spremembe dejanske rabe zemljišč. Neposrednih vzporednic seveda zaradi različnega zajema, obdobja in drugih značilnosti analiz ne smemo postavljati.

Podatki o pokrovnosti tal v Sloveniji (Pokrovnost tal v Sloveniji..., 2009; Površina ozemlja..., 2009) kažejo naslednje značilnosti: površina gozda in pozidanih površin se povečuje, največ

na račun kmetijskih zemljišč. Površina gozdov se je tako v obdobju 1993-2005 povečala za 17 %, pozidane površine za 12 %, kmetijske površine so se zmanjšale za 27 % (preglednica 8).

Preglednica 8: Delež posameznih kategorij pokrovnosti tal v Sloveniji - izbrane le 3 največje kategorije (povzeto po Pokrovnost tal..., 2009; Površina ozemlja..., 2009)

Table 8: Percentage of land cover categories in Slovenia - selected 3 main categories (according to Pokrovnost tal..., 2009; Površina ozemlja..., 2009)

Slovenija	Gozd	Kmetijske površine	Pozidane površine
1993	56,5	38	2,5
1997	60,1	34,1	2,7
2001	63,3	30,5	2,8
2005	66	27,8	2,8
INDEKS 2005 / 1993	1,17	0,73	1,12

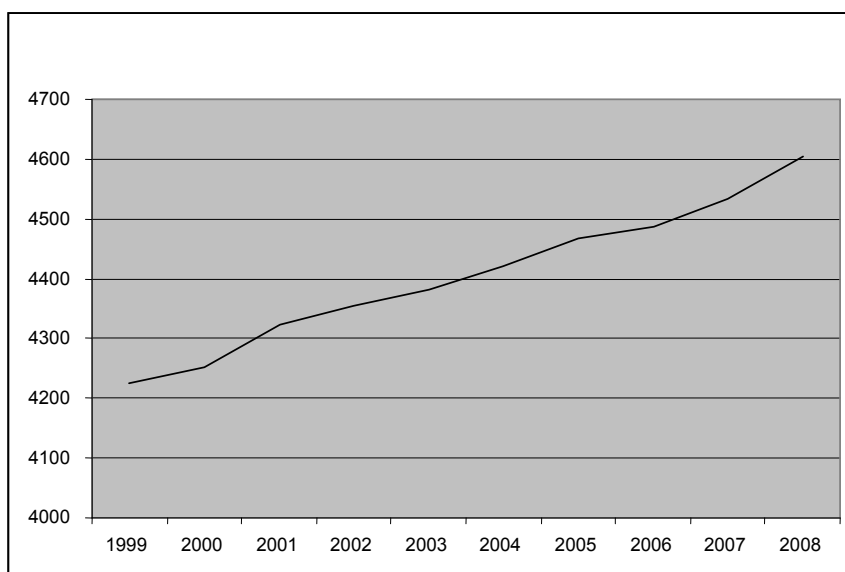
Pokrovnost tal za Savinjsko statistično regijo (Pokrovnost tal v Sloveniji..., 2009, Površina ozemlja..., 2009) odraža podobne značilnosti kot Slovenija (preglednica 9).

Preglednica 9: Delež posameznih kategorij pokrovnosti tal v Savinjski statistični regiji – izbrane le 3 največje kategorije (povzeto po Pokrovnost tal..., 2009; Površina ozemlja..., 2009)

Table 9: Percentage of land cover categories in Savinjska statistical region - selected 3 main categories (according to Pokrovnost tal..., 2009; Površina ozemlja..., 2009)

Savinjska regija	Gozd	Kmetijske površine	Pozidane površine
1993	55,2	39,8	3,1
1997	56,7	37,3	3,2
2001	60,9	32,9	3,3
2005	60,4	30,9	3,4
INDEKS 2005 / 1993	1,09	0,78	1,1

Podatki o številu hišnih števil v mestni občini Velenje nadalje kažejo enakomeren trend naraščanja, ko jih lahko obravnavamo kot kazalnik števila novozgrajenih stavb (slika 9). V desetletnem obdobju (1999-2008) je število hišnih števil v MOV naraslo za 9 % (Statistični letopis 1999-2008, 2009). V obdobju od 1. 1. 2001 do 1. 1. 2004 je število hišnih števil naraslo za 2 % (Statistični letopis 1999-2008, 2009). Ta delež je manjši od deleža novih stavbnih zemljišč v enakem obdobju, ampak potrebno je upoštevati, da je od statusa stavbnega zemljišča do pridobitve hišne številke potreben čas (pridobivanje dovoljenj in gradnja stavbe). Težava pri oceni širitve zazidljivosti na osnovi hišnih števil je tudi v tem, da so predvsem poslovne in industrijske stavbe nesorazmerno večji porabnik stavbnih zemljišč.

Slika 9: Število hišnih števil v MOV v obdobju od leta 1999-2008 (povzeto po Statistični letopisi 1999 - 2008, 2009)

Figure 9: The number of house numbers in the periode from 1999-2008 in MOV (according to Statistical yaerbooks 1999-2008, 2009)

Trend sprememb v obsegu stavbnih zemljišč proučevan iz različnih virov in v različnih obdobjih (vsa pa obsegajo čas od devetdesetih let 20. st. do leta 2008) je podoben: negativen na račun kmetijskih in pozitiven na račun stavbnih (načrtovanih, pozidanih, poseljenih) zemljišč. V slovenskem merilu izstopa poleg naraščanja stavbnih / pozidanih površin tudi naraščanje gozdnih površin. Proučevanje pokrovnosti oziroma dejanske rabe tal bi verjetno pokazalo to tudi za območje občine Velenje. Opredelitev v planu pa še ne pomeni dejanske rabe v naravi. Zato je dobro planske podatke še preveriti z drugimi podatki, kot so ortofoto posnetki in z drugimi kartografskimi ter topografskimi podatki o dejanski rabi. Namenska, v planu opredeljena raba zemljišč namreč kaže bolj na potrebe in usmeritve prostorskega razvoja lokalne skupnosti / občine in lahko odstopa od dejanske rabe ter dejanske spremembe rabe (precenjevanje potreb po zemljiščih za gradnjo, viri dohodkov občin itn). Kljub temu nas v nadaljevanju zanima sprememba namenske rabe zemljišč po naseljih v mestni občini Velenje, predvsem s ciljem izbrati naselja za nadaljnjo analizo spremembe dejanske rabe in značilnosti naselij (urbano – ruralno) glede na usmeritve prostorskega razvoja, opredeljenega v planskih aktih.

6.2.2 Spremembe namenske rabe po naseljih

Prostorsko gledano je največ sprememb namenske rabe zemljišč v jugovzhodnem delu občine Velenje, na območju naselij Vinska Gora, Pirešica, Lipje, Bevče. Po drugih naseljih so spremembe bolj enakomerno razporejene, z izjemo Velenja, ki je najbolj urbanizirano in so spremembe v namenski rabi zemljišč komaj opazne.

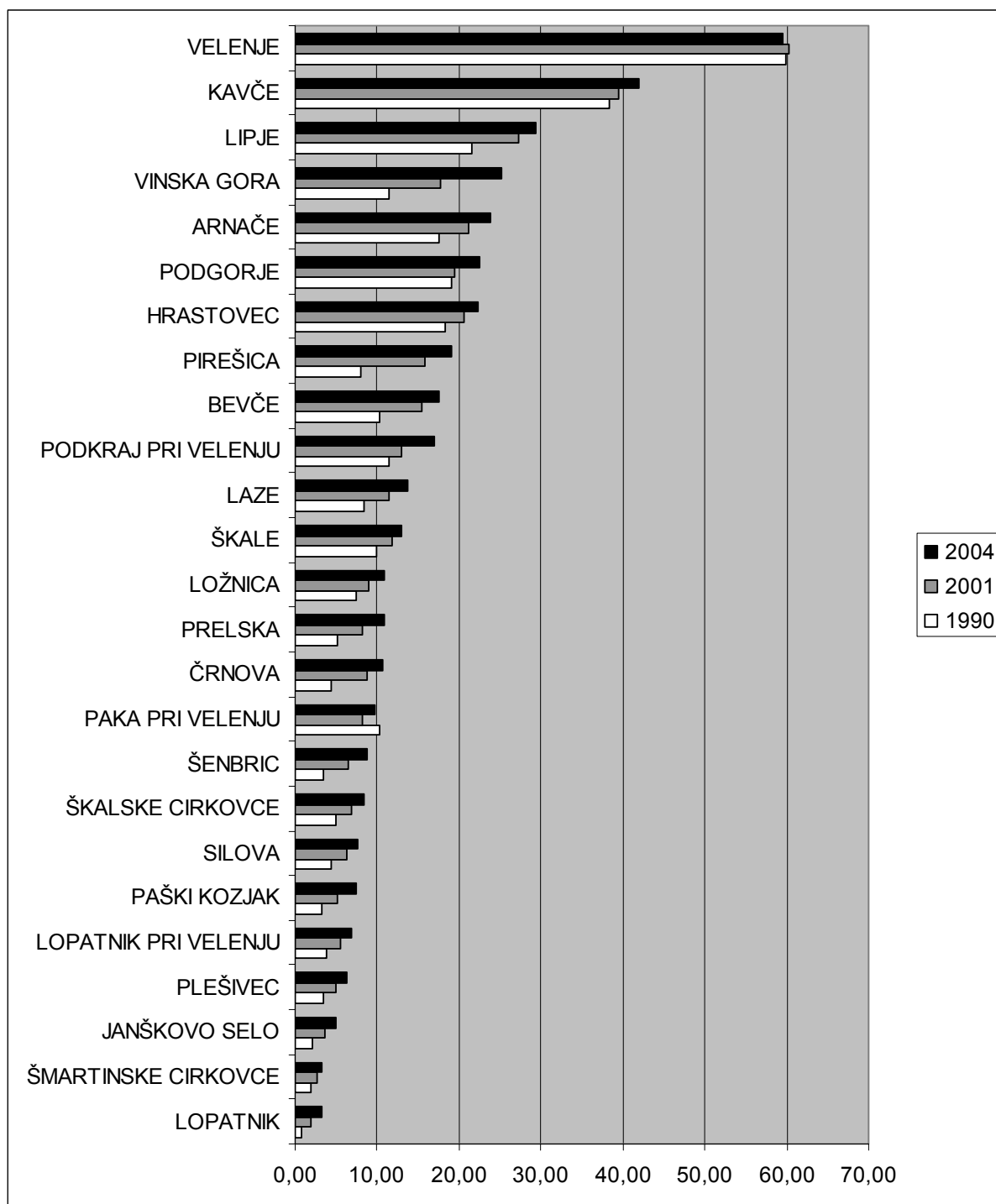
Primerjava spreminjanja površine v prostorskih planih 1990, 2001 in 2004 opredeljenih stavbnih zemljišč po naseljih pokaže v večini primerov na večanje obsega stavbnih zemljišč. Izjeme so naselja Hrastovec (obdobje 2001-2004), Paka pri Velenju in v minimalni meri tudi Velenje. Vzrok za ta nihanja so nove opredelitve vodnih površin / jezer ter kamnolomov. Paka pri Velenju v planu leta 2001 izgubi stavbna zemljišča na račun kamnoloma, nadomesti jih na račun kmetijskih zemljišč. Slika 10 prikazuje primerjavo deleža stavbnih zemljišč glede na površino naselja za tri obravnavane časovne preseke.

Leta 1990 je bilo naselje z največjim deležem stavbnih zemljišč Velenje (59,97 %). Sledile so Kavče (38,4 %), nato Lipje, Podgorje, Hrastovec in Arnače. Vsa ta naselja so imela delež stavbnih zemljišč višji od 17 %.

Leta 2001 so bila naselja z največjim deležem stavbnih zemljišč glede na površino naselja Velenje (60,4 %), Kavče (39,4 %) in Lipje (27,21 %). V naslednjo skupino naselij bi lahko uvrstili tista, kjer so stavbna zemljišča obsegala med 10 % in 26 % celotne površine. Več kot 10 % stavbnih zemljišč je tako imela skoraj polovica (12 od 25) naselij v občini.

V obdobju med letoma 1990 in 2001 se je glede na površino naselja najbolj povečal delež stavbnih zemljišč v Lopatniku (skoraj za 3-krat). V Velenju, Pogorju in Kavčah je ostal skoraj enak, v Paki pri Velenju pa se je na račun kamnoloma zmanjšal za 20 %.

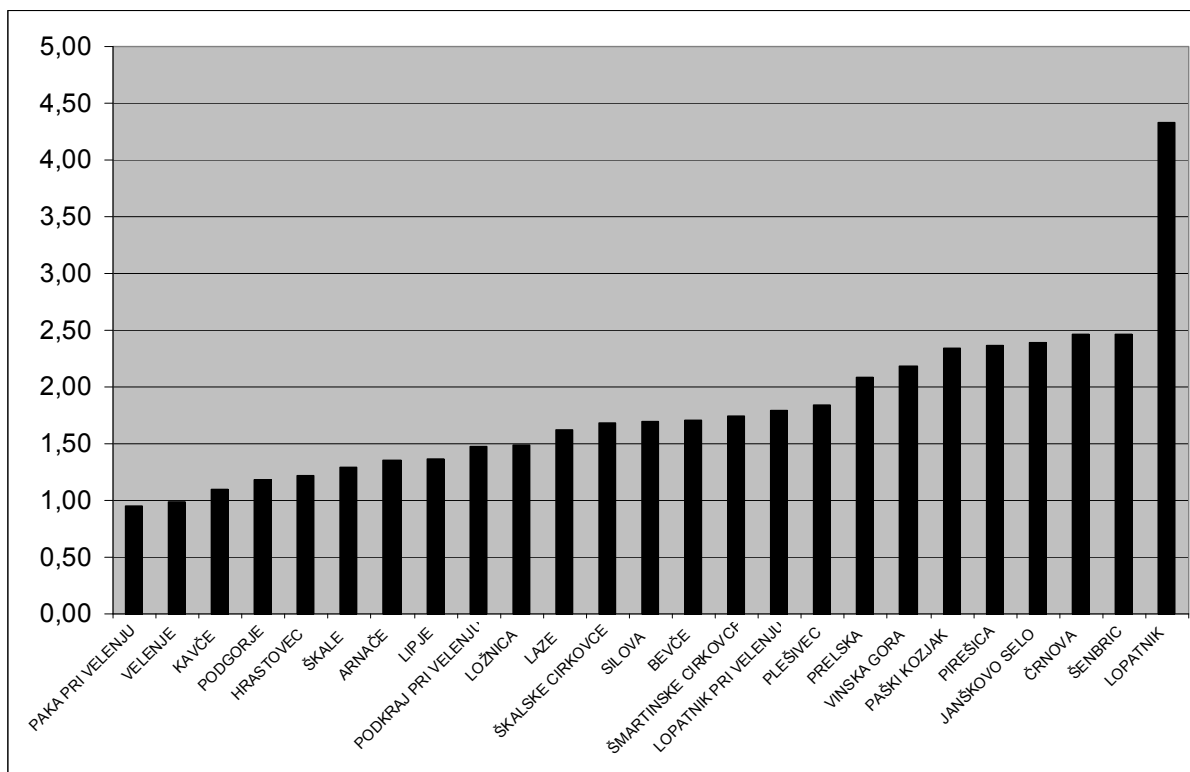
Leta 2004 se vrstni red naselij nekoliko spremeni. Na vrhu je še vedno Velenje, sledijo Kavče in Lipje, na 4. mesto pa se prebije Vinska Gora, ki je bila v letu 2001 na sedmem mestu.

Slika 10: Delež stavbnih zemljišč glede na površino naselja po posameznih planih (1990, 2001, 2004)

Figure 10: Percentage of building land-use area in different spatial plans (1990, 2001, 2004)

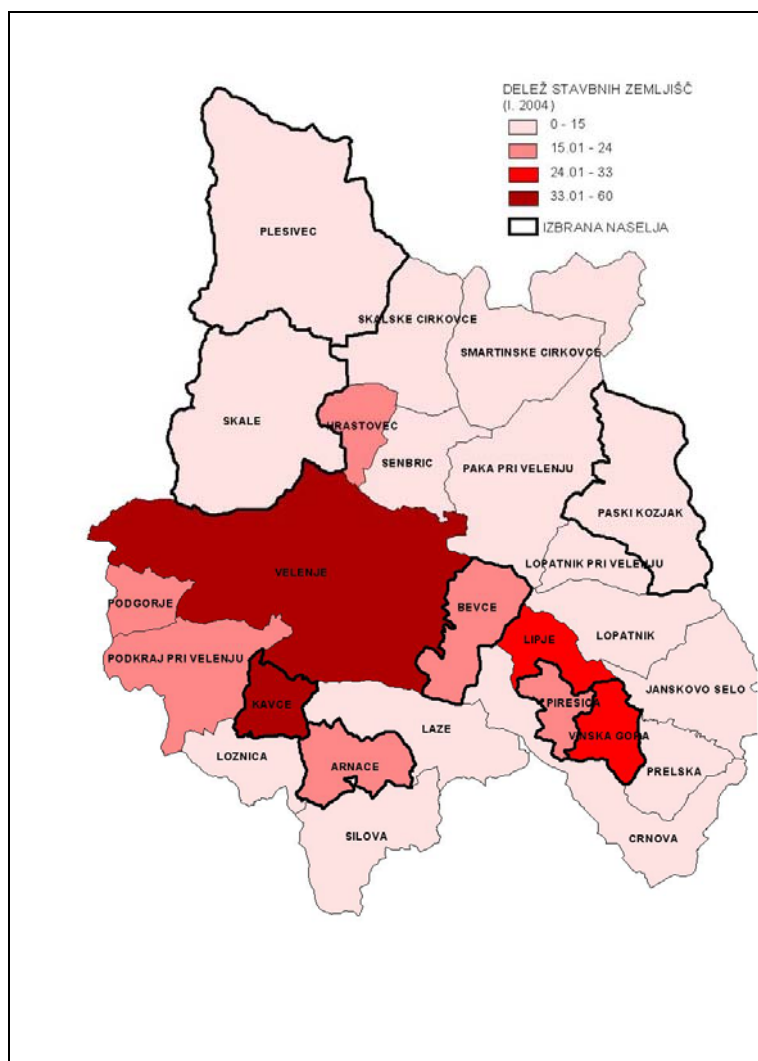
V obdobju 1990-2004 je največ novih v prostorskem planu opredeljenih stavbnih zemljišč dobilo naselje Lopatnik (indeks je 4,33) (slika 11). Površine stavbnih zemljišč v tem naselju so sicer majhne, 0,74 % od površine naselja leta 1990 (20,087 ha) in 3,20 % leta 2004.

Slika 11: Indeks sprememb deleža stavbnih zemljišč (1990 – 2004)

Figure 11: Building land-use area changes index (1990 – 2004)

V razredu med z 2 in 2,5-krat povečanjem so naselja Prelska, Vinska Gora, Paški Kozjak, Pirešica, Janškovo selo, Črnova in Šenbric. Naselji, ki sta delež stavbnih zemljišč zmanjšali sta Velenje (1 %) in Paka pri Velenju (5 %) (slika 12).

Slika 12: Delež stavbnih zemljišč / površino naselja po naseljih leta 2004 (izbrana naselja za nadaljno analizo so označena s poudarjenim robom)

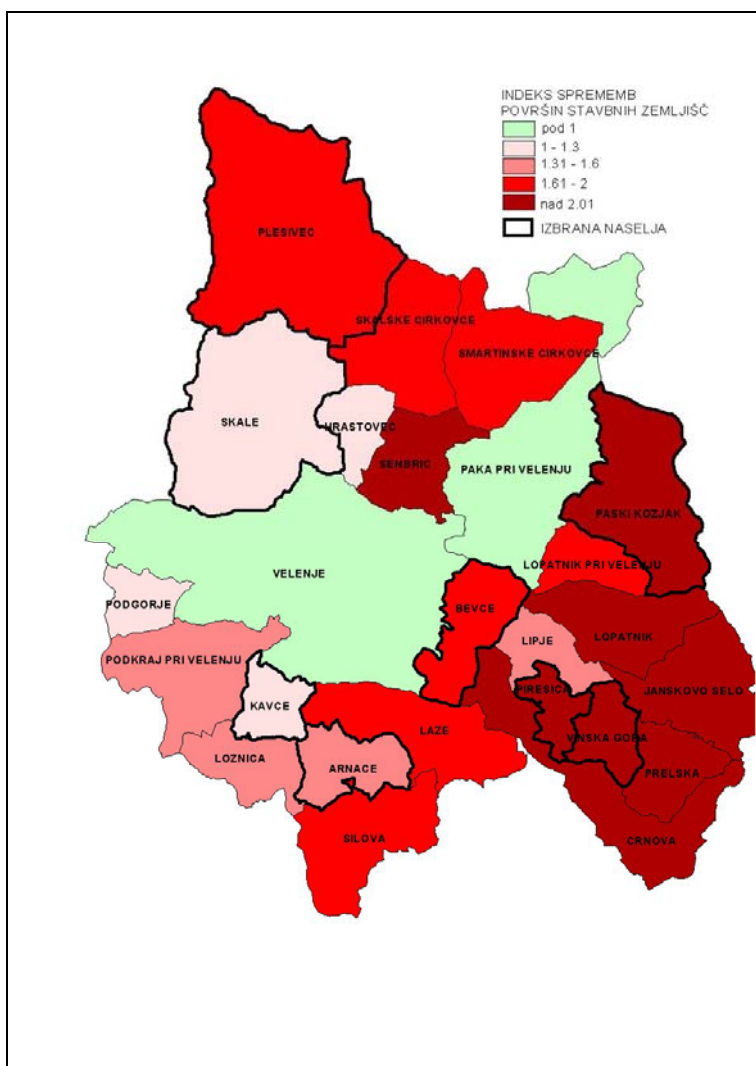
Figure 12: Percentage of building land-use according to settlements' area in the 2004 (selected settlements for further analysis are signed by bold edge)

Menimo, da imajo naselja z večjim deležem kmetijskih / gozdnih zemljišč bolj ruralen značaj in obratno (ruralno zaledje).

6.2.3 Izbor reprezentativnega vzorca naselij

Glede na izkazane spremembe v namenski rabi (stavbnih) zemljišč, smo pod drobnogled v nadaljevanju analize vzeli naselja, ki so se glede na spremembo v prostorskem planu opredeljenih stavbnih zemljišč uvrstila med prvih ali zadnjih pet naselij:

- delež stavbnih zemljišč glede na površino naselja leta 2004 (bolj ali manj ruralen značaj) (slika 12),
- indeks sprememb deleža stavbnih zemljišč leta 2004 glede na leta 1990 (največja oz. najmanjša rast površin stavbnih zemljišč glede na površino naselja v izbranem obdobju) (slika 13).

Slika 13: Indeks sprememb površin v prostorskem planu opredeljenih stavbnih zemljišč

Figure 13: Index of building land-use change defined in spatial plan

Iz nadaljnje analize smo izločili naselje Velenje zaradi opredelitve kot mesto in zaradi konstantnosti glede površine stavbnih zemljišč.

Delež v prostorskih planih opredeljenih stavbnih zemljišč glede na celotno površino naselja leta 2004 kaže stanje razpoložljivih in že pozidanih stavbnih zemljišč v naselju. Vrednosti se

gibljejo med 3,2 % (Lopatnik) in 42 % (Kavče). Indeks sprememb deleža za leto 2004 glede na leto 1990 pa prikazuje trend sprememb – ali je bilo naselje z visokim deležem stavbnih zemljišč danes takšno že po planu leta 1990 ali so se te spremembe zgodile v vmesnem času. Najvišji indeks spremembe ima Lopatnik, ki je površino v prostorskih planih opredeljenih stavbnih zemljišč povečal za več kot štirikrat v obravnavanem obdobju, najmanjšega pa Paka pri Velenju, ki je stavbna zemljišča izgubila (vrednost pod 1).

Največje spremembe (glede na indeks) so se dogajale na vzhodnem in jugovzhodnem delu občine: naselja Lopatnik, Pirešica, Vinska Gora, Prejska, Črnova, Janškovo selo, Paški Kozjak. Najmanj sprememb je bilo v Podgorju, Kavčah, Hrastovcu in Paki pri Velenju. Ostala naselja so se razporedila med skrajnima skupinama.

Glede na delež stavbnih zemljišč leta 2004 izstopajo Kavče, ter za njimi Podgorje, Arnače, Lipje, Pirešica, Vinska Gora in Hrastovec. Najmanjši delež imajo Šmartinske Cirkovce, Lopatnik in Janškovo selo.

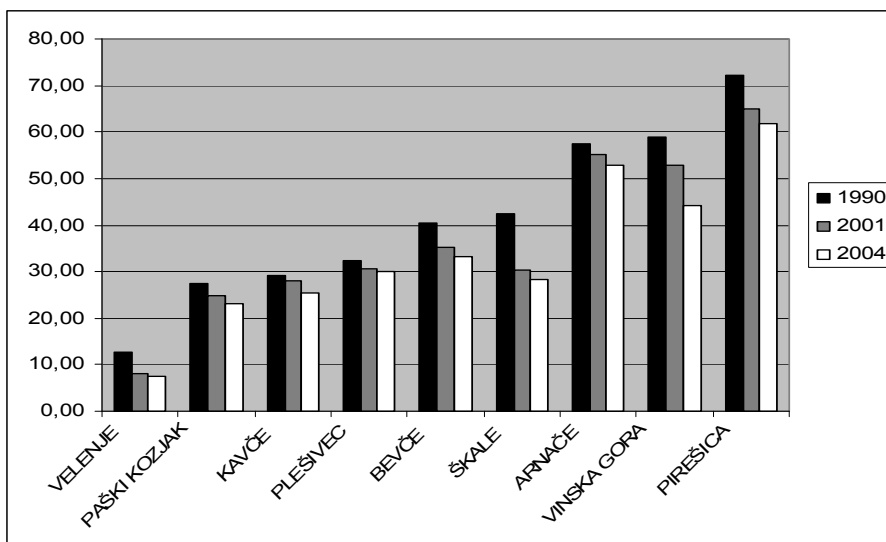
Na osnovi izbranih kazalnikov spremembe planov (delež stavbnih zemljišč glede na površino naselja leta 2004, indeks sprememb deleža stavbnih zemljišč leta 2004 glede na leto 1990) ter lego naselij (oddaljenost od mestnega središča ter lega v občini) smo za nadaljno obravnavo izločili mesto Velenje ter izbrali »representativna« naselja: Kavče, Bevče, Arnače, Škale, Pirešica, Vinska Gora, Paški Kozjak, Plešivec (preglednica 10).

Preglednica 10: Značilnosti izbranih naselij po kazalnikih izbora

Table 10: Settlements' features according to indicators

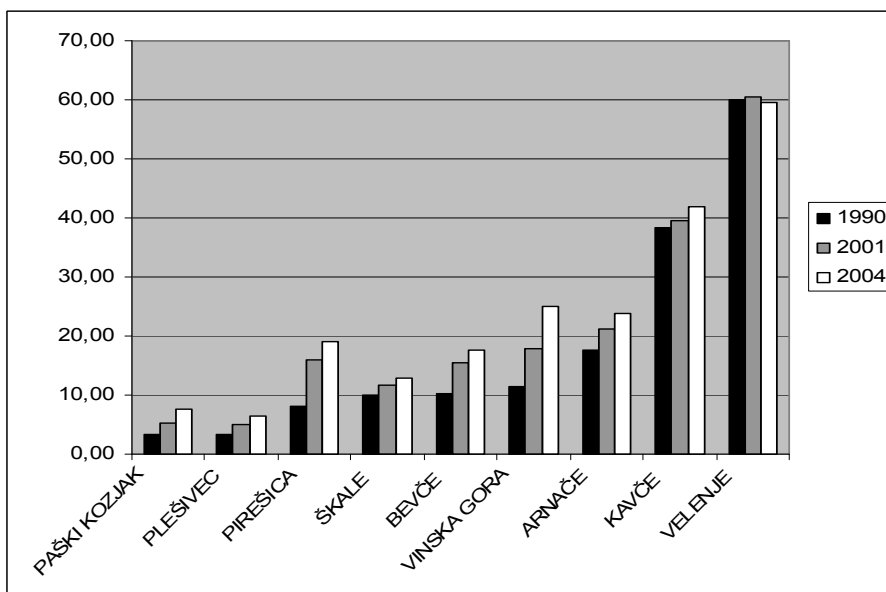
	Oddaljenost od mesta	Indeks 1990-2004	Delež stavbnih zemljišč 2004	Lega v občini
1. KAVČE	do 4 km	zelo nizek (1)	zelo visok (4)	J
2. BEVČE	do 4 km	visok (3)	nizek (2)	V
3. ARNAČE	od 4,01 do 6 km	nizek (2)	nizek (2)	J
4. ŠKALE	od 4,01 do 6 km	zelo nizek (1)	zelo nizek (1)	S
5. PIREŠICA	od 4,01 do 6 km	zelo visok (4)	nizek (2)	JV
6. VINSKA GORA	od 4,01 do 6 km	zelo visok (4)	visok (3)	JV
7. PLEŠIVEC	nad 8 km	visok (3)	zelo nizek (1)	S
8. PAŠKI KOZJAK	nad 8 km	zelo visok (4)	zelo nizek (1)	SV

Zaradi izrazitih sprememb namembnosti v obdobju 1990-2004 smo najprej izbrali za obravnavo naselje Lopatnik. Ker pa je naselje zelo majhno, zavzemajo statistični podatki v veliki meri (pre)nizke vrednosti. Zaradi varovanja osebnih podatkov niso objavljeni in onemogočajo analizo. Prav tako so statistični podatki omejeni za naselje Šmartinske Cirkovce.

Slika 14: Spremembe deleža kmetijskih zemljišč glede na površino naselja po posameznih planih

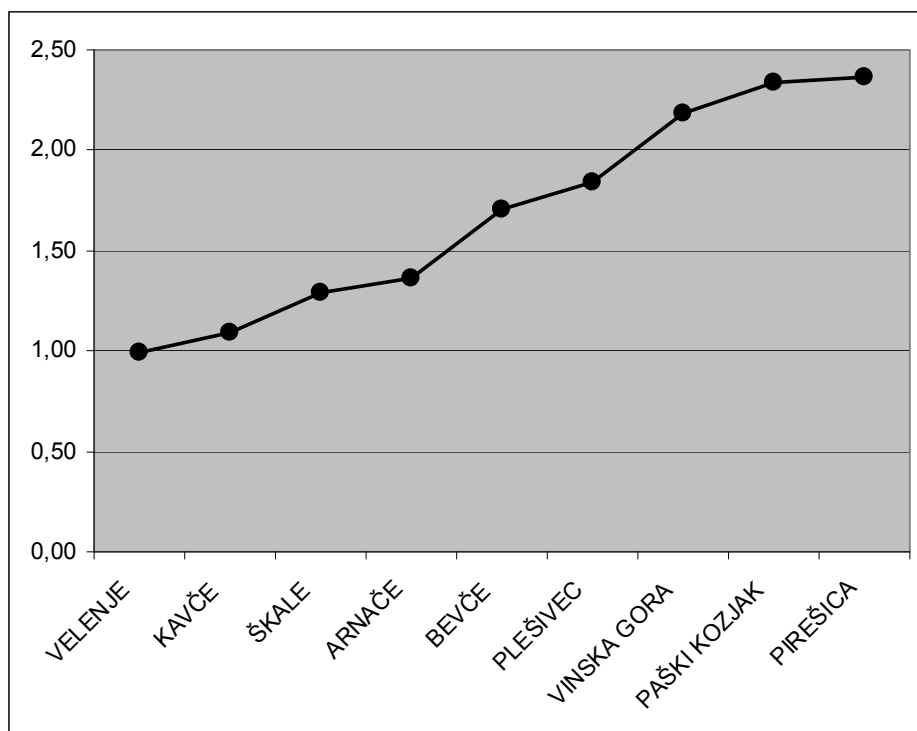
Figure 14: Percentage of rural land-use change according to settlements's area by plans

Slika 15: Spremembe deleža stavbnih zemljišč glede na površino naselja po posameznih planih

Figure 15: Percentage of building land-use change according to settlements's area by plans

Za izbrana naselja je prav tako kot za celotno občino (slika 14) značilen počasen upad površine kmetijskih zemljišč (slika 14) in naraščanje površine stavbnih (slika 15). Najbolj se je površina stavbnih zemljišč povečala v Pirešici, na Paškem Kozjaku in v Vinski Gori (več kot za dvakrat). Najmanjše spremembe so bile v Kavčah (manj kot 10 %).

Slika 16: Indeks sprememb površin stavbnih zemljišč (1990-2004) v izbranih naseljih.

Figure 16: Building land-use changes index (1990-2004) according to selected settlements's area by plans

Posamezna naselja smo za potrebe nadaljnje analize razvrstili v štiri razrede glede na delež v prostorskih planih opredeljenih stavbnih zemljišč (za leto 2004) (preglednica 11) in štiri razrede glede na indeks sprememb v prostorskem planu opredeljenih stavbnih zemljišč (1990-2004) (preglednica 12).

Preglednica 11: Vrednotenje naselij glede na delež stavbnih zemljišč leta 2004

Table 11: Evaluation of settlements according to percentage of building land-use in 2004

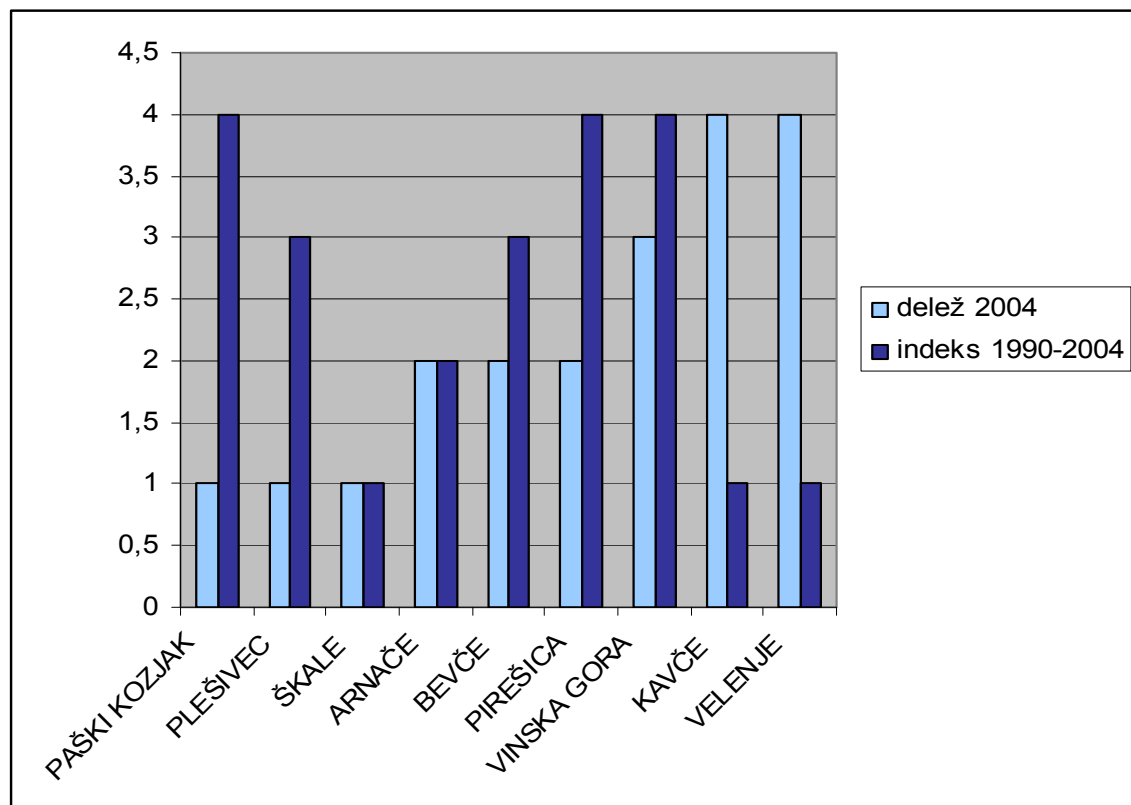
	1: do 15,3 %	2: od 15,31 do 24,2 %	3: 24,21 do 33,1 %	4: nad 33,11 %
ARNAČE		23,9		
BEVČE		17,57		
KAVČE				42
PAŠKI KOZJAK	7,53			
PIREŠICA		19,12		
PLEŠIVEC	6,35			
ŠKALE	12,89			
VINSKA GORA			25,1	
VELENJE				59,56

Preglednica 12: Vrednotenje izbranih naselij glede na indeks sprememb površine stavbnih zemljišč (1990 – 2004)

Table 12: Evaluation of settlements according to area of building land-use changes index (1990 – 2004)

	-1: pod 1	1: do 1,41	2: od 1,42 do 1,69	3: od 1,7 do 2,04	4: nad 2,05
ARNAČE			1,36		
BEVČE				1,7	
KAVČE		1,09			
PAŠKI KOZJAK					2,34
PIREŠICA					2,36
PLEŠIVEC				1,84	
ŠKALE		1,29			
VINSKA GORA					2,19
VELENJE	0,99				

Visok delež v prostorskem planu opredeljenih stavbnih zemljišč nam pove, da imamo omejeno ruralno zaledje v okviru naselja. Indeks rasti v prostorskem planu opredeljenih stavbnih zemljišč pa nam pokaže tista naselja, kjer je prišlo do izrazitih sprememb v obdobju 1990-2004. Praviloma v naseljih, kjer je bil značilen visok delež stavbnih zemljišč v letu 1990, do večjih sprememb ni prišlo (npr. Kavče). Kavče so primer naselja, kjer je bila suburbanizacija »spodbujana« že s preteklimi plani. Kavče izkazujejo namreč enake vrednosti kot samo mesto. Razvrstitev naselij v štiri razrede glede na oba omenjena indeksa (predvsem spremembe 1990-2001) kaže na izrazito urbanizacijo naselja, ki je močna na Paškem Kozjaku, v Pirešici in Vinski Gori (slika 17).

Slika 17: Uvrstitev naselij v razrede glede na delež stavbnih zemljišč leta 2004 in glede na indeks sprememb površin stavbnih zemljišč 1990-2004

Figure 17: Classification of settlements according to percentage of building land-use in the 2004 and according to area of building land-use change index in the period 1990-2004

7 ANALIZA POZIDANOSTI

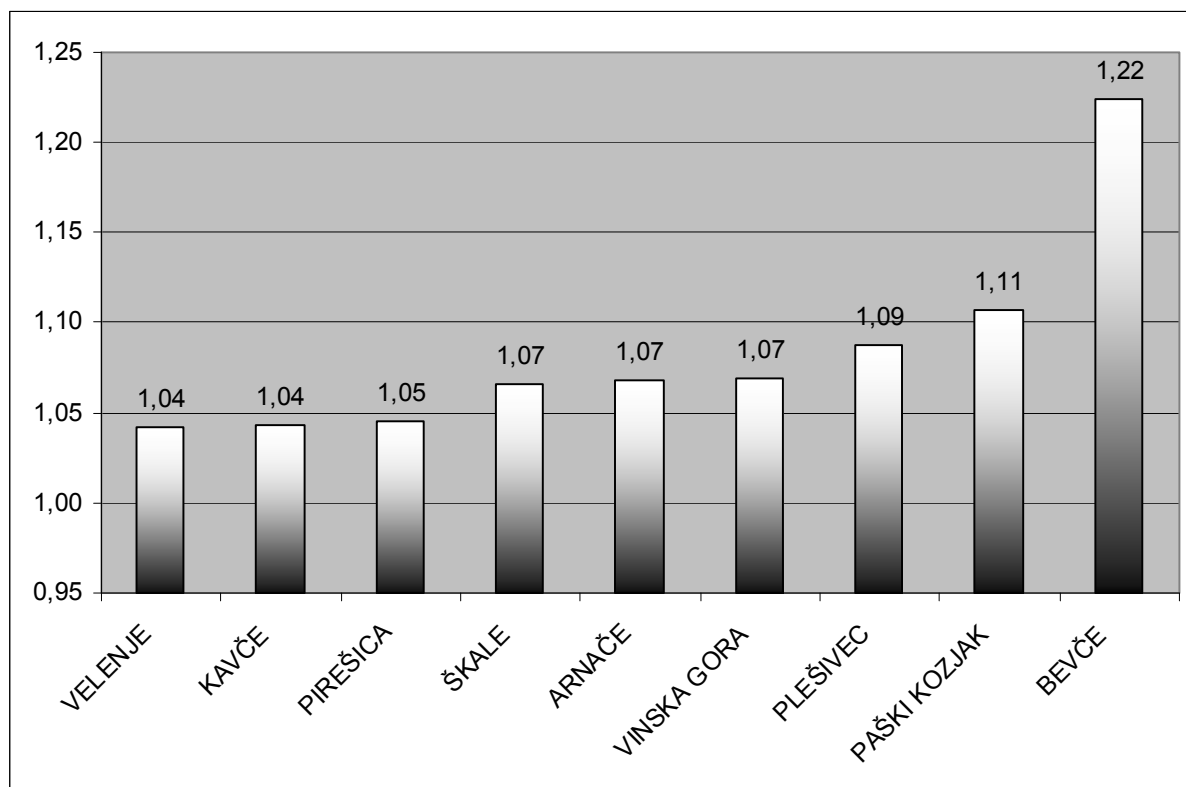
V nadaljevanju smo za izbrana naselja določili površino pozidanih zemljišč in število stavb za obdobji do leta 1999 (leto 1999) in po letu 2000 (leto 2009). Izračunali smo površino pozidanih zemljišč in število stavb za obdobji do leta 1999 in po letu 2000. Ugotovili smo, da so vrednosti obeh kazalnikov primerljive in se zato odločili, da v postopek vrednotenja stopnje urbanizacije vključimo kazalnik, ki govori o površini pozidanih zemljišč. Število stavb namreč ni tako relevanten podatek, saj ničesar ne pove o velikosti stavb in s tem obsegu posega na zemljišče. Pozidana zemljišča v letu 2009 smo določili na osnovi podatkov digitalnega ortofoto posnetka (za leto 2006), katastra stavb, zemljiškega katastra in terenskega kartiranja v prvi polovici leta 2009. Te površine smo primerjali s površinami pozidave v letu 1999, ki so bile določene na osnovi podatkov digitalnih ortofoto posnetkov za leti 1996 in 1999 v okolju GIS. Vsaki stavbi smo pri izračunu dodali 10-metrski pas. Zemljišča, ki so se zaradi teh pasov prekrivala (t. i. prekrivki), smo iz izračuna površine novo pozidanih zemljišč izločili.

Glavni problem pri naboru podatkov je bil odsotnost ustrezne prostorske evidence stavb, saj nobena po vzorčnem testiranju ni bila popolna (za stanje do konca leta 1999). Prav tako se je ta pomanjkljivost odražala pri novejših podatkih. Problem smo reševali s kombinacijami različnih virov podatkov, s katerih smo določali zgrajene objekte.

Pomanjkljivost opravljene analize pa je ta, da nismo upoštevali pozidanih zemljišč, ki jih zajema prometna infrastruktura. Predvidevamo, da v obravnavanem 10-letnem obdobju ni bilo večjih gradenj prometne infrastrukture razen hišnih priključkov. Analizo bi bilo dobro dopolniti še s podatkom o namembnosti stavb.

Največ novo pozidanih površin (glede na indeks pozidanosti 1999/2009) je v Bevčah (22 % oziroma 2,98 ha), sledita najbolj odmaknjeni naselji, Paški Kozjak (11 % oziroma 1,29 ha) in Plešivec (9 % oziroma 2,29 ha). Razlika med prvim in drugim naseljem je precejšnja (10 %). Najmanj se je pozidava širila v Pirešici (5 % oziroma 0,47 ha) in Kavčah (4 % oziroma 0,88 ha). V samem mestu Velenje dosega indeks pozidanosti prav tako vrednost 1,04 (slika 18).

Visok indeks pozidanosti je značilen za tista naselja, ki imajo majhen delež stavbnih zemljišč leta 2004 (preglednica 11) in visok indeks sprememb površine stavbnih zemljišč v obdobju 1990-2004 (preglednica 12).

Slika 18: Indeks pozidanosti med letoma 1999 in 2009

Figure 18: Built-up area index in the periode between 1999 and 2009

Na osnovi indeksa pozidanosti 1999/2009 smo izbrana naselja razvrstili v štiri razrede, pri čemer nismo uporabili metode enakih razdalj (angl. Equal Interval), ampak metodo naravnih meja (angl. Natural Breaks). 1. razred predstavljajo naselja z najmanj novogradnjami oziroma spremembami v površinah pozidanih zemljišč (preglednica 13).

Preglednica 13: Vrednotenje naselij glede na pozidanost površin pred letom 1999 in po njem

Table 13: Evaluation of settlements according to built-up area index

	1: do 1,05	2: 1,06-1,07	3: 1,08-1,11	4: nad 1,12
ARNAČE		1,07		
BEVČE				1,22
KAVČE	1,04			
PAŠKI KOZJAK			1,11	
PIREŠICA	1,05			
PLEŠIVEC			1,09	
ŠKALE		1,07		
VINSKA GORA		1,07		
VELENJE	1,04			

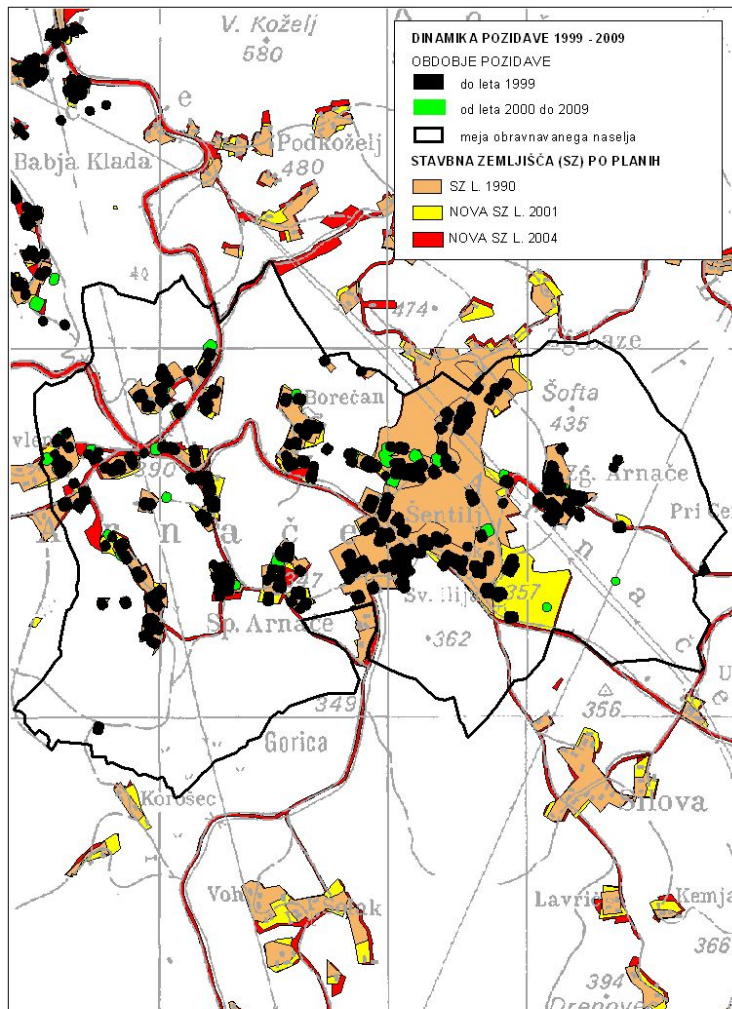
7.1 Prostorska razporeditev novo pozidanih površin in stavbnih zemljišč

Na splošno gre pri novih pozidavah v obravnavanih naseljih za zapolnjevanje obstoječega razpršenega vzorca poselitve. V nekaterih naseljih je opazen nastanek novih delov naselij, ki se navezujejo na obstoječo pozidavo. Namembnost novih objektov je po večini stanovanjska, v nekaterih primerih gre za stavbe z mešano dejavnostjo.

V Arnačah po novogradnjah izstopa območje, ki leži severozahodno glede na središče naselja, na ugodni, rahlo nagnjeni prisojni legi z južno ekspozicijo (ugodne bivalne razmere) (slika 19). Večina novogradenj se nahaja na stavbnih zemljiščih, ki so bila kot taka opredeljena že v planu leta 1990. Stavbna zemljišča iz leta 2001 predvidevajo širjenje pozidave vzhodno od središča naselja, leta 2004 pa se navezujejo zgolj na opredelitev cestne infrastrukture.

V Bevčah lahko izločimo tri območja intenzivnih novogradenj: zgoščevanje jedra naselja na dolinskem dnu (stavbna zemljišča opredeljena leta 2001), nadaljevanje razpršene pozidave na prisojnih južnih pobočjih (stavbna zemljišča iz leta 1990) ter povsem nov del naselja na jugu (stavbna zemljišča iz leta 2001) (slika 20). Nova pozidava na jugu se bolj navezuje na bližnje naselje Črnova (bivalna funkcija) in na regionalno cesto Velenje - Celje. Pojavlja se kot zgoščena pozidava saj gre za organizirano gradnjo vrstnih hiš. Ob tem bloku hiš se gradijo tudi posamezne individualne stanovanjske stavbe. Večina novih stavbnih zemljišč je bila

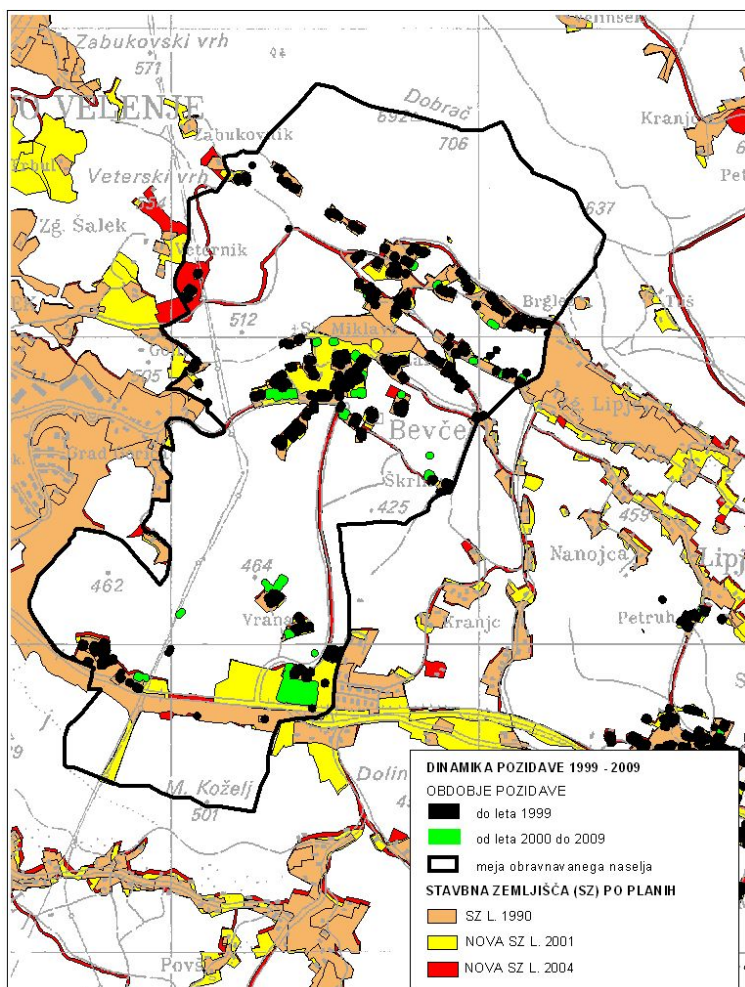
opredeljena že leta 2001, pozidava je nato sledila v naslednjem obdobju. V letu 2004 je novo opredeljeno manjše območje, ki še ni pozidano v celoti.

Slika 19: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Arnače

Figure 19: Dynamics of building 1999-2009 and changes of building land-use in spatial plans 1990-2004 in Arnače

V Kavčah prostorsko novogradnje ne izstopajo izrazito, nova pozidava se je zgodila na prostih površinah ob obstoječih stavbah in prometnicah, ki so bila opredeljena kot stavbna zemljišča že v planu iz leta 1990 (slika 21). V naslednjih letih izrazitega širjenja stavbnih zemljišč ni bilo.

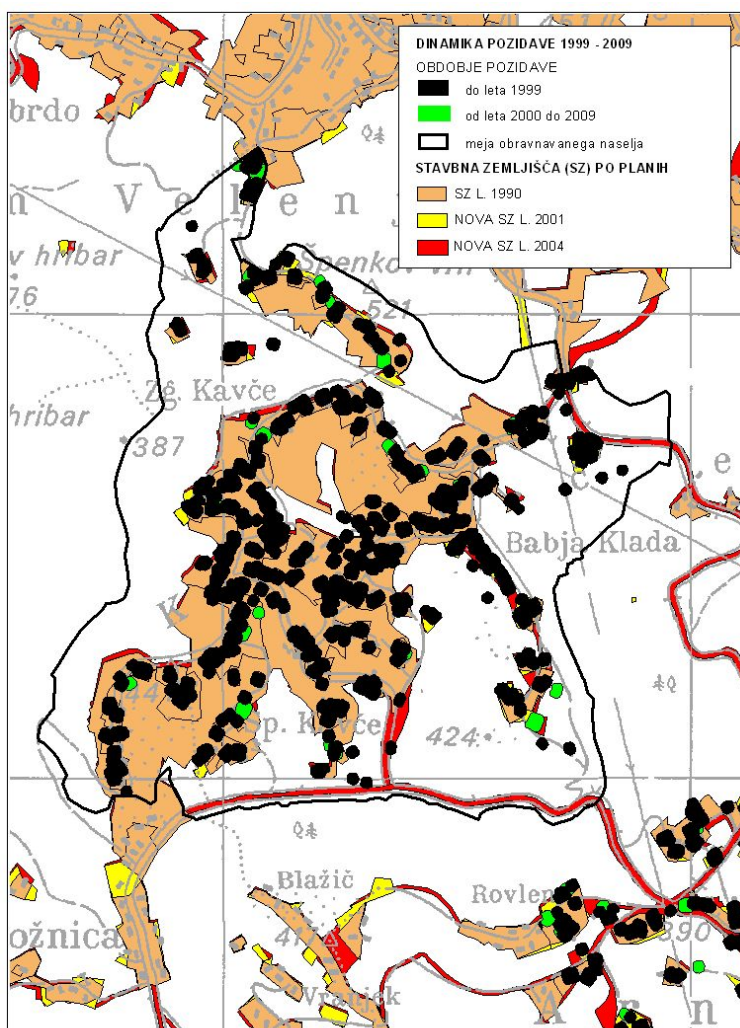
Slika 20: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Bevče

Figure 20: Dynamics of building 1999-2009 and changes of building land-use in spatial plans 1990-2004 in Bevče

Na Paškem Kozjaku, ki leži v višjem hribovitem svetu in je orientirano (ekspozicija) proti jugozahodu, je opazno zgoščevanje novogradenj ob obstoječih zgoščitvah (slika 22), kjer so bila stavbna zemljišča določena leta 2001 in 2004 (pri Klincu). Območje ob Planinskem domu (vzhodni del naselja) je namenjeno gradnji sekundarnih bivališč z možnostjo spremembe namembnosti v stanovanja.

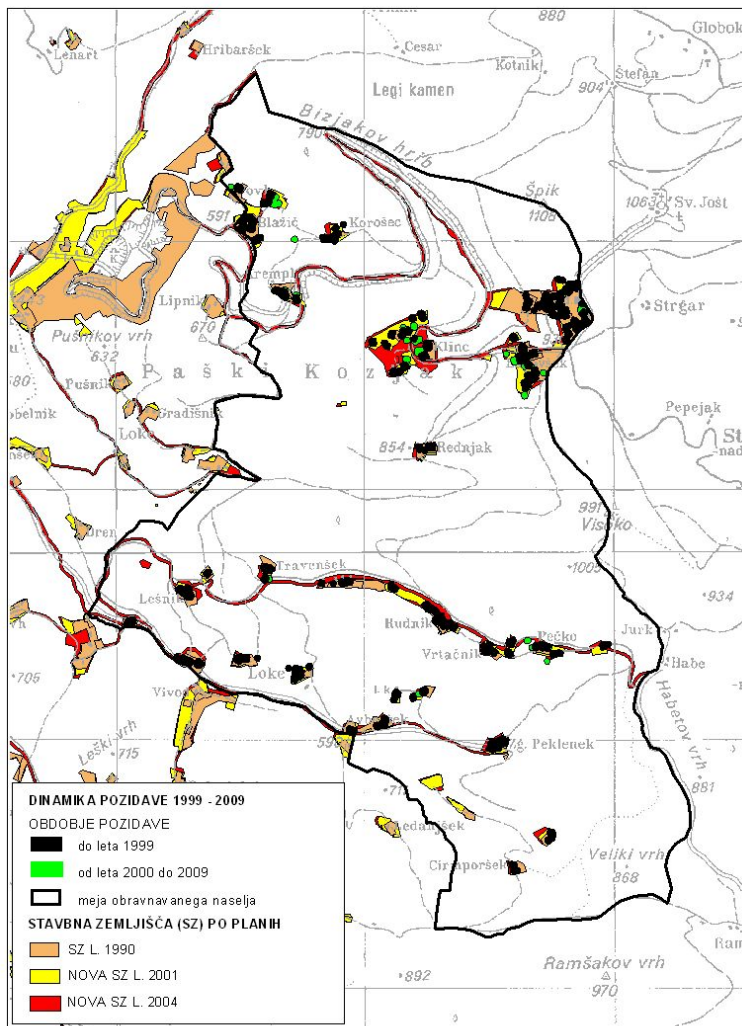
Pirešica predstavlja skupaj z naselji Bevče, Lipje, Vinska Gora, Janškovo selo in Prelska zaključeno celoto, katere značilnost je neenakomerna vendar linearna razložena poselitev, ki je nastala kot posledica nekdanj agrarnega vinogradniškega območja. Jedra naselij so zato neizrazita. Opazno zaključeno območje novogradenj je na vzhodnem delu naselja, ki se

nadaljuje v Vinsko Goro, kjer je bilo v zadnjem obdobju zgrajenih več stanovanjskih stavb (slika 23). Gradnja na tem območju je zgoščena in zaokrožuje manjšo celoto zaselka Brezje (območje opredeljeno kot stavbno I. 2004), ki leži na ugodni nadmorski višini (nad dnem doline) in na reliefno za gradnjo ugodnem območju (rahlo uravnan svet). L. 2004 je bilo kot stavbno zemljišče opredeljeno tudi območje na dnu doline, ki je še nepozidano (raba: skladišče gradbenega materiala). Naselje Pirešica nima izrazitega jedra, glede na historičen potek pozidave sta bila to nekoč zaselka Podvine in Pirešica z lego na prisojnem pobočju.

Slika 21: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Kavče

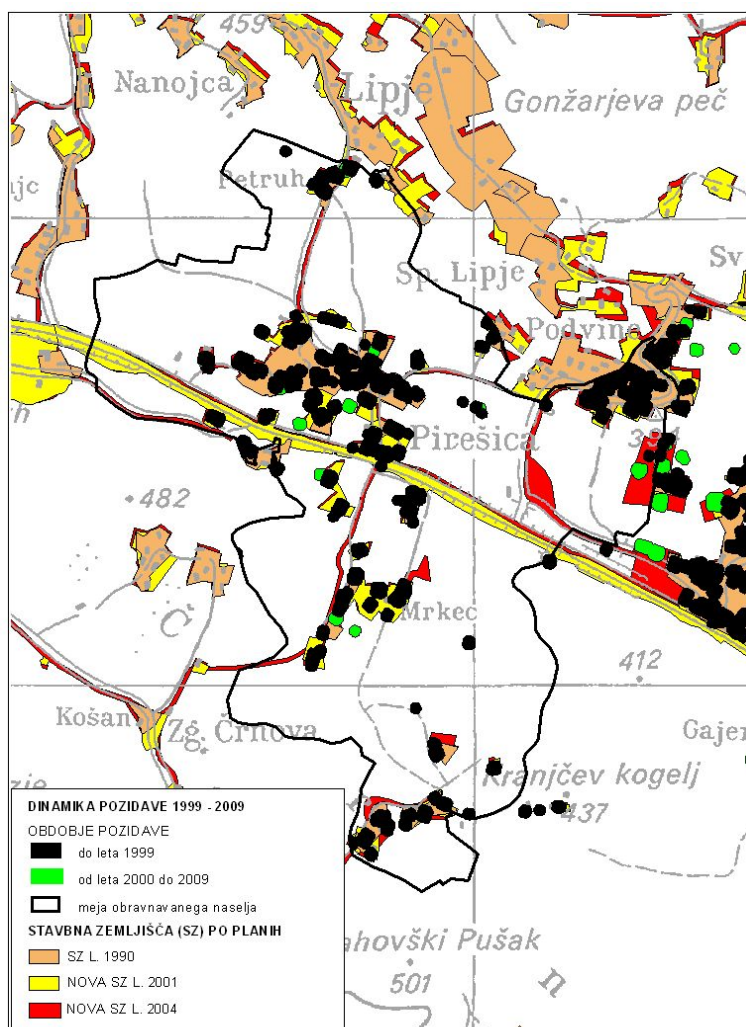
Figure 21: Dynamics of building 1999-2009 and changes of building land-use in spatial plans 1990-2004 in Kavče

Slika 22: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Paški Kozjak

Figure 22: Dynamics of building 1999-2009 and changes of building land-use in spatial plans 1990-2004 in Paški Kozjak

Vinska Gora se širi v zgoraj omenjenem zaselku Brezje (opredeljeno kot stavbno zemljišče l. 2004) na zahodni strani, novogradnje pa se nizajo tudi ob cesti, ki povezuje novejšo jedro naselja (na dnu doline) in se nadaljuje proti Pirešici na zahodni strani in Prelski na vzhodu (slika 24) (stavbno zemljišče iz leta 2004). Ob jedru naselja je opredeljeno tudi novo večje območje za stanovanjsko pozidavo, kjer pa se gradnja zaradi neurejene komunalne infrastrukture še ni pričela.

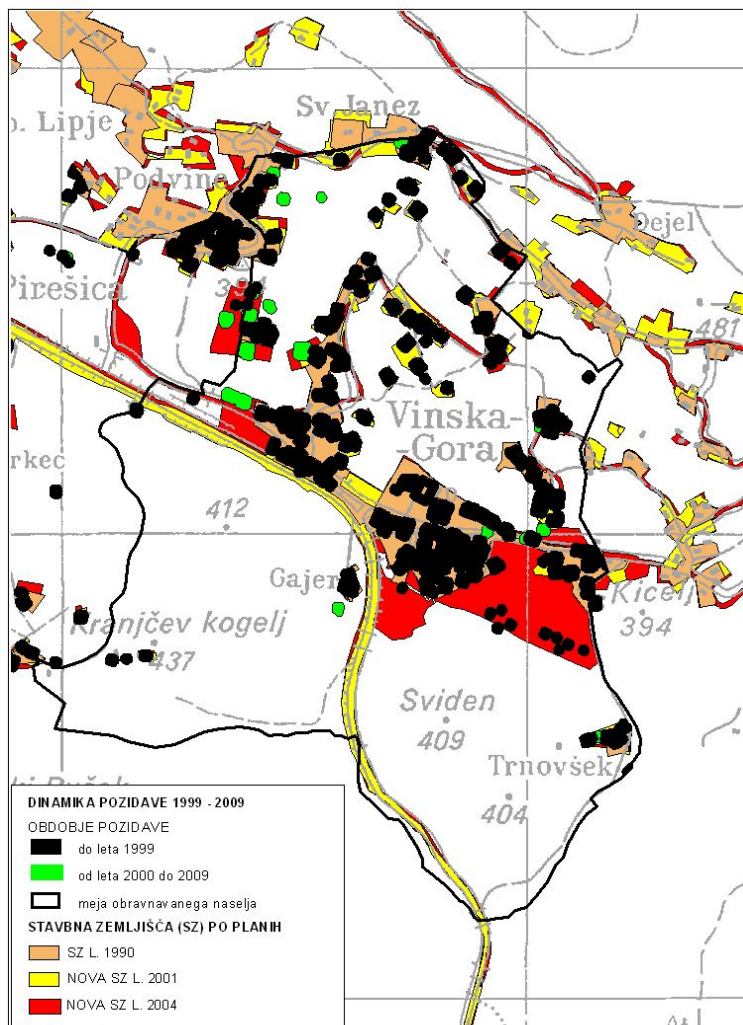

Slika 23: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Pirešica

Figure 23: Dynamics of building 1999-2009 and changes of building land-use in spatial plans 1990-2004 in Pirešica

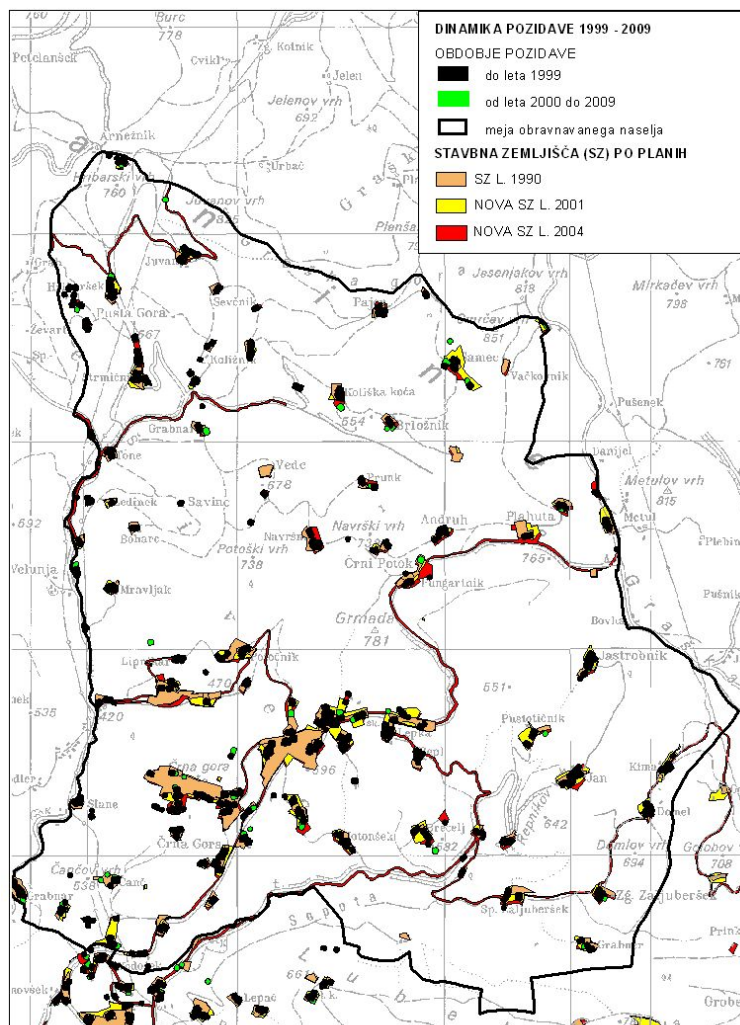
Za Plešivec je zaradi reliefne razgibanosti in višjih nadmorskih višin značilna najbolj razpršena poselitev. Tak vzorec nadaljujejo tudi novogradnje, ki se ponekod priključujejo obstoječi pozidavi, drugod pa so novi objekti postavljeni povsem samostojno (slika 25). Nove stavbne površine so še proste.

V Škalah, ki so doživele velike prostorske spremembe zaradi ugrezanja površja in konkretno celotnega starega vaškega središča, se gradnja nadaljuje ob obstoječih skupinah hiš (slika 26, slika 27) na stavbnih zemljiščih iz l. 1990. Nov niz zazidave je opazen na območju Hrastovca na vzhodnem delu naselja.

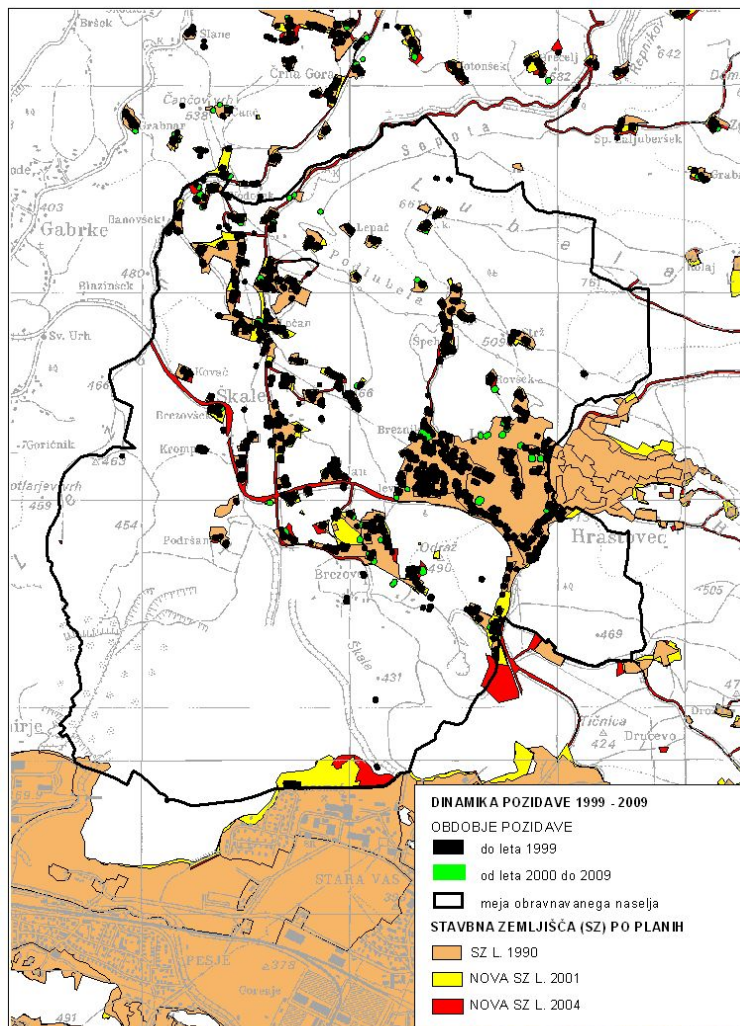
Slika 24: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Vinska Gora

Figure 24: Dynamics of building 1999-2009 and changes of building land-use in spatial plans 1990-2004 in Vinska Gora

Slika 25: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Plešivec

Figure 25: Dynamics of building 1999-2009 and changes of building land-use in spatial plans 1990-2004 in Plešivec

Slika 26: Dinamika pozidave 1999-2009 in spremembe obsega stavbnih zemljišč 1990-2004 za naselje Škale

Figure 26: Dynamics of building 1999-2009 and changes of building land-use in spatial plans 1990-2004 in Škale

Slika 27: Novogradnje se v Škalah pojavljajo ob ostoječih stavbah (Ostruh, 2009)

Figure 27: New buildings are mainly distributed nearby old ones - the case of Škale (Ostruh, 2009)

Prostorska razporeditev novogradenj je v proučevanih naseljih odvisna od:

- ugodnih bivalnih razmer (Arnače, Brezje v Pirešici in Vinski Gori, Bevče - pobočje),
- obstoječega vzorca poselitve in cestnega omrežja (Kavče, Plešivec, Škale) in
- s prostorskimi akti usmerjane gradnje (Bevče - jug, Paški Kozjak - vzhod).

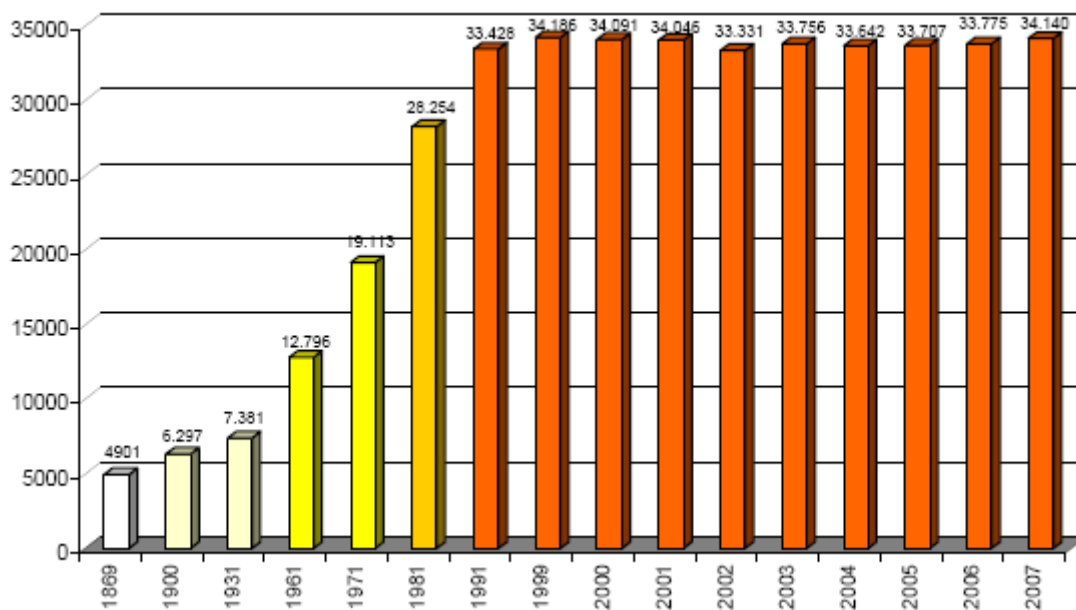
Ugotavljamo, da je širjenje pozidave v obravnavanih naseljih v večini primerov navezano na obstoječ razpršen vzorec poselitve. Kjer so jedra naselij močnejše izražena, prihaja do zgostitve tudi tam. Novogradnje so umeščene med obstoječe objekte, za oblikovanje novih delov naseljih gre v dveh primerih.

8 KAZALNIKI ZNAČAJA NASELJA

8.1 Družbeni kazalniki

8.1.1 Gibanje števila prebivalcev

Občina Velenje je izrazito demografsko rast doživela po 2. svetovni vojni, ko sta premogovništvo in industrializacija povzročila hiter razvoj. Največjo rast števila prebivalcev je občina doživela med leti 1961 in 1981, ko so priseljevanju delavcev s podeželja sledile selitve z republik nekdanje Jugoslavije. Priseljevanje se je po letu 1990 umirilo, hkrati se je zmanjšala naravna rast števila prebivalstva. Po letu 2000 ima občina bolj ali manj konstantno število prebivalcev (med 33.000 in 34.000), z rahlim porastom po letu 2005 (slika 28).

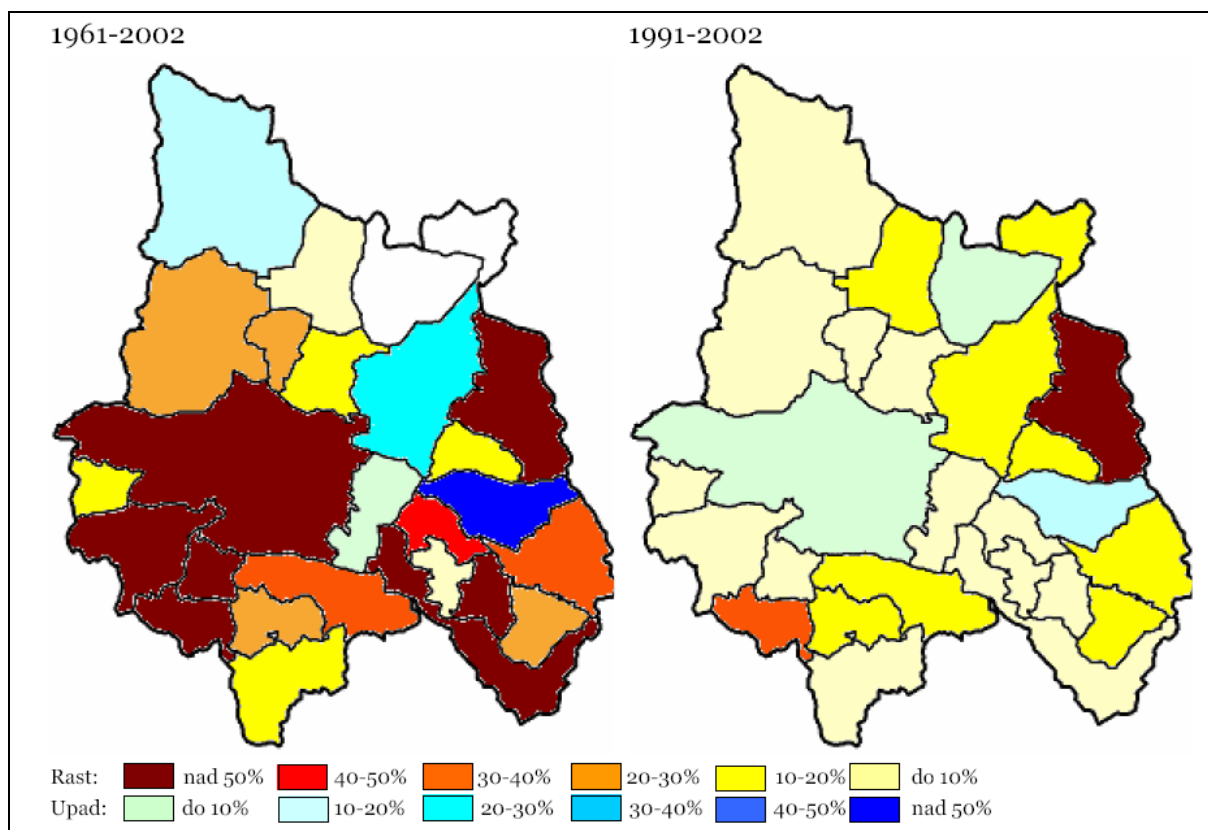

Slika 28: Gibanje števila prebivalcev od leta 1869 do leta 2007 v Mestni občini Velenje (povzeto po Kotnik, 2009)

Figure 28: Change in the number of population between 1869 and 2007 in the Municipality of Velenje (according to Kotnik, 2009)

Med naselji v MO Velenje glede na rast števila prebivalcev močno izstopa mesto Velenje, v katerem je povprečna letna rast v obdobju 1961-1991 presegla stopnjo 4. Po podatkih

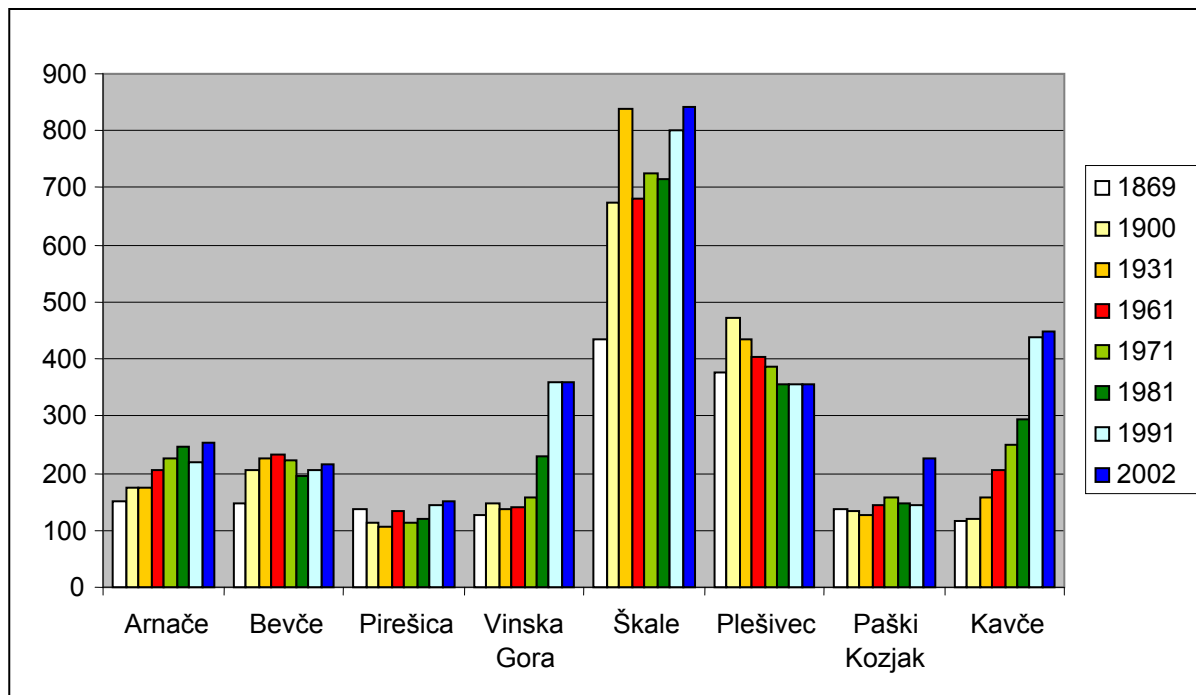
popisa z leta 1991 je tako v Velenju živel 27.337 prebivalcev oz. več kot 80 % prebivalcev občine. Med obravnavanimi naselji so po rasti števila prebivalcev izstopali: Kavče in Vinska Gora (povprečna letna rast od 0,5-3 %). V obdobju 1991-2002 se je število prebivalcev v mestu Velenje zmanjšalo za 2,5 %, medtem ko se je v večini ostalih naselij MO Velenje povečalo za 8 % (Kotnik, 2009), kar kaže trend suburbanizacije. Trend rasti /upada prebivalstva po naseljih v mestni občini Velenje je prikazan na sliki 29, in sicer za obdobje 1961-2002.

Slika 29: Spreminjanje števila prebivalcev v naseljih MO Velenje, 1961 – 2002 (povzeto po Kotnik, 2009)

Figure 29: The change of population in the settlements of the Municipality of Velenje for the periode 1961-2002 (according to Kotnik, 2009)

V izbranih naseljih z izjemo Plešivca število prebivalcev po letu 1991 narašča. Najbolj izstopajo Kavče, Vinska Gora in Paški Kozjak. Na Plešivcu, ki je imelo največje število prebivalcev leta 1900, je število odtlej do leta 1981 upadalo. Od takrat naprej stagnira. Slika 30 prikazuje gibanje števila prebivalcev v za analizo izbranih naseljih mestne občine Velenje.

Slika 30: Gibanje števila prebivalcev v izbranih naseljih v obdobju med letom 1869 in 2002 (povzeto po Krajevni leksikon Slovenije; Popis 2002, SURS, 2009)

Figure 30: Change in the number of population between 1869 and 2007 in the selected settlements (according to Krajevni leksikon Slovenije; Popis 2002, SURS, 2009)

Ker se urbanizacija podeželja zaradi spremenjenih oblik življenjskih navad pojavlja šele v zadnjem obdobju, z začetkom v devetdesetih letih, smo naselja glede na gibanje števila prebivalcev vrednotili glede na stanje med leti 1991 in 2002 – indeks rasti / upada števila prebivalcev. Po letu 1990 se je tudi zmanjšalo priseljevanje v občino zaradi ekonomskih vzrokov in začela so se notranja prerazporejanja. Čeprav je splošno izhodišče vrednotenja, da stagnacijo označimo z vrednostjo 0, smo tu izbrali vrednost 1. Menimo namreč, da je že ohranjanje istega števila prebivalstva pokazatelj, da je območje zanimivo za bivanje.

Razvrstitev obravnavanih naselij v štiri razrede kaže izrazit razkorak med ostalimi naselji in naseljem Paški Kozjak, kjer se je v izbranem obdobju število prebivalcev povečalo za 57 % (preglednica 14).

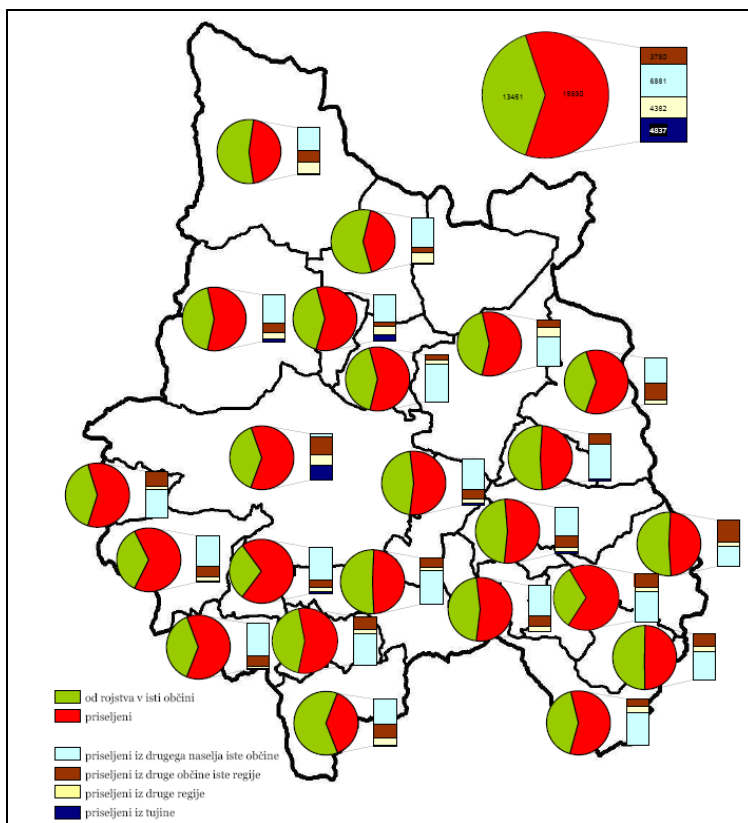
Preglednica 14: Vrednotenje naselij glede na gibanje števila prebivalcev v obdobju 1991 – 2002 (indeks)

Table 14: Evaluation of settlements according to change in the number of population in the periode of 1991 – 2002 (index)

	-1: število prebivalcev se je zmanjšalo	1: 100 – 114,34	2: 114,35 – 128,67	3: 128,68 – 143,01	4: 143,02 – 157,34
ARNAČE			114,55		
BEVČE		104,85			
KAVČE		102,05			
PAŠKI KOZJAK					157,34
PIREŠICA		103,45			
PLEŠIVEC		100			
ŠKALE		105,38			
VINSKA GORA		100,56			
VELENJE	97,82				
MOV	99,71				

8.1.2 Migracije

Najmočnejše migracije (selitve) so občino Velenje zaznamovale med leti 1961 in 1981 (iz podeželja v mesto, iz tujine v občino). Danes je le okoli 40 % prebivalcev občine Velenje avtohtonih (živijo v domačem okolju od rojstva). Četrtnina priseljenih je iz tujine, predvsem iz republik nekdanje Jugoslavije (največ priseljencev iz Bosne in Hercegovine (68 %), iz Hrvaške (16 %) ter nekdanje Srbije in Črne Gore (11 %)). Med priseljenimi iz Slovenije je največ priseljencev iz drugih občin Savinjske statistične regije (46 %) ter iz drugih statističnih regij (29 %), priseljencev v mesto Velenje iz drugih naselij občine pa je 25 % (slika 31).

Slika 31: Sestava prebivalstva glede na izvor selitev (povzeto po Kotnik, 2009)

Figure 31: Population configuration according to their relocation (according to Kotnik, 2009)

V po-osamosvojitvenem obdobju se je na področju selitev na območju MO Velenje pričel oblikovati in se je izoblikoval nov trend, izseljevanje mladih izobražencev. Vzroki za nastalo situacijo imajo predvsem ekonomsko-socialni predznak (Kotnik, 2009).

Med izbranimi naselji MO Velenje imajo največji delež priseljenih Kavče (70 %), Vinska Gora (66 %), najmanjšega pa Plešivec (45 %). Z izjemo Velenja, kjer je delež priseljencev glede na območje, od koder se ljudje priseljujejo, enakomerno porazdeljen, prevladujejo v ostalih naseljih priseljenci na občinski ravni (selitve med naselji iste občine) in regijski ravni (med občinami Savinjske statistične regije). Predpostavljamo, da gre pri selitvah znotraj občine za preseljevanje iz mesta na podeželje, manj med posameznimi podeželskimi naselji (preglednica 15).

Preglednica 15: Število priseljenih po obravnavanih naseljih (delež skupaj priseljenih glede na skupno število prebivalcev in delež priseljenih iz drugega naselja iste občine glede na vse priseljene) (povzeto po Popisu 2002, SURS, 2008)

Table 15: The number of immigrants in selected settlements (percentage of total immigrants according to total number of inhabitants and percentage of immigrants originating from rural settlements of the Velenje Municipality according to total number of immigrants) (according to Popis 2002, SURS, 2008)

	Skupaj priseljeni (%)	Iz drugega naselja iste občine (% glede na vse priseljene)
Plešivec	44,82	51,88
Bevče	53,24	68,70
Pirešica	53,33	67,50
Arnače	55,56	NP
Škale	56,11	61,73
Paški Kozjak	60,00	55,56
Vinska Gora	66,48	NP*
Kavče	70,02	72,52
MOV	59,64	19,01
Velenje	60,55	8,91

*NP – ni podatka

Pri selitvah smo sprva želeli vrednotiti (razvrstiti v štiri razrede) naselja glede na priselitve iz drugega naselja iste občine. Ker ti podatki v Popisu 2002 (SURS, 2009) niso dostopni za vsa obravnavana naselja, smo naselja vrednotili glede na skupno število (delež) priseljenih. Delež, ki ga med priseljenimi zavzemajo priseljeni iz drugih naselij iste občine, je visok – v večini naselij je višji od 50 % (preglednica 16).

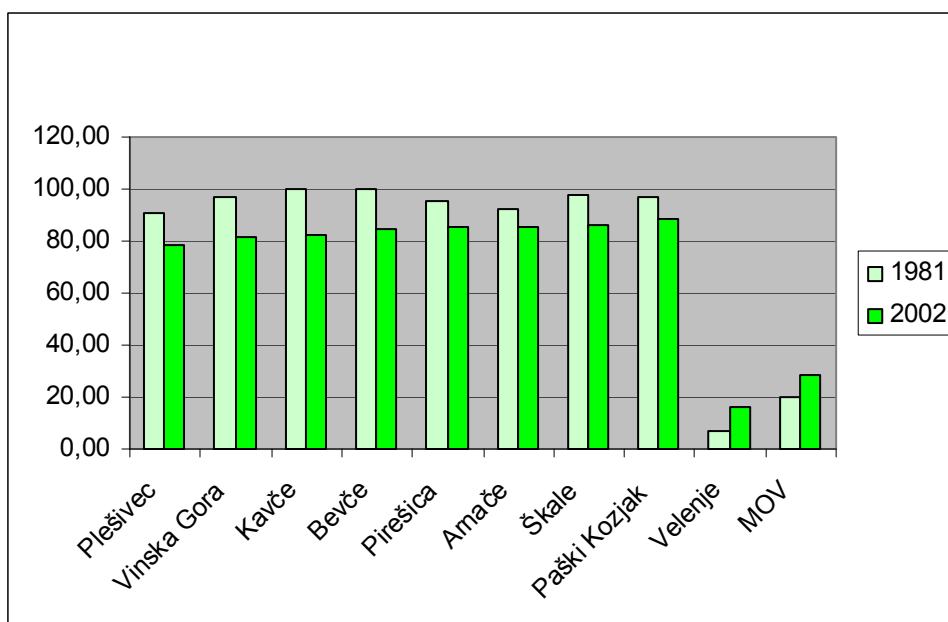
Preglednica 16: Vrednotenje naselij glede na migracije (delež priseljenih)

Table 16: Evaluation of settlements according to migrations (percentage of immigrants)

	1: 44,82 – 51,12	2: 51,13 – 57,42	3: 57,43 – 63,72	4: 63,73 – 70,02
ARNAČE		55,56		
BEVČE		53,24		
KAVČE				70,02
PAŠKI KOZJAK			60,00	
PIREŠICA		53,33		
PLEŠIVEC	44,82			
ŠKALE		56,11		
VINSKA GORA				66,48
VELENJE			60,55	
MOV			59,64	

8.1.3 Dnevne migracije

Delež dnevnihton migrantov iz občine Velenje v druge občine je relativno majhen, saj predstavlja Velenje kot centralno naselje gospodarsko središče tega območja. Večina delavcev, ki živijo v podeželskih naseljih, svojega dela ne opravlja v naselju prebivališča, vendar pa dnevno migrirajo v okvirih občine, predvsem v Velenje (slika 32).

Slika 32: Delež dnevnihton migrantov v izbranih naseljih leta 1981 in 2002 (povzeto po Banka statističnih podatkov, 2009, Popis 2002, 2009)

Figure 32: Percentage of daily mobility population in the selected settlements in the 1981 and 2002 (according to Banka statističnih podatkov, 2009, Popis 2002, 2009)

Primerjava med letoma 1981 in 2002 kaže približno enaka razmerja, le da so bile številke leta 1981 še višje. Izjemi sta Velenje in občina kot celota, ki imata v novejšem obdobju večji delež dnevnihton migrantov kot leta 1981. V vseh obravnavanih naseljih je delež dnevnihton migrantov leta 2002 višji od 78 %, najvišji na Paškem Kozjaku (88,3 %). Visok delež dnevnihton migrantov kaže na dvojje značilnosti:

- da naselje ne nudi dovolj delovnih mest (ni še prišlo do selitve / suburbanizacije dejavnosti),
- da v podeželskih naseljih glede na dejavnosti ne prevladuje kmetijstvo.

Razlika med številom dnevnih migrantov leta 1981 in 2002 pa kaže na to, da so se v podeželskih naseljih glede na prejšnje obdobje že pojavila nekatera delovna mesta (zametki suburbanizacije dejavnosti). Mesto in občina pa delovna mesta izgubljata. Naselja smo glede na delež dnevnih migrantov razdelili v 4 razrede (preglednica 17).

Preglednica 17: Vrednotenje naselij glede na dnevne migracije leta 2002 (delež dnevnih migrantov)

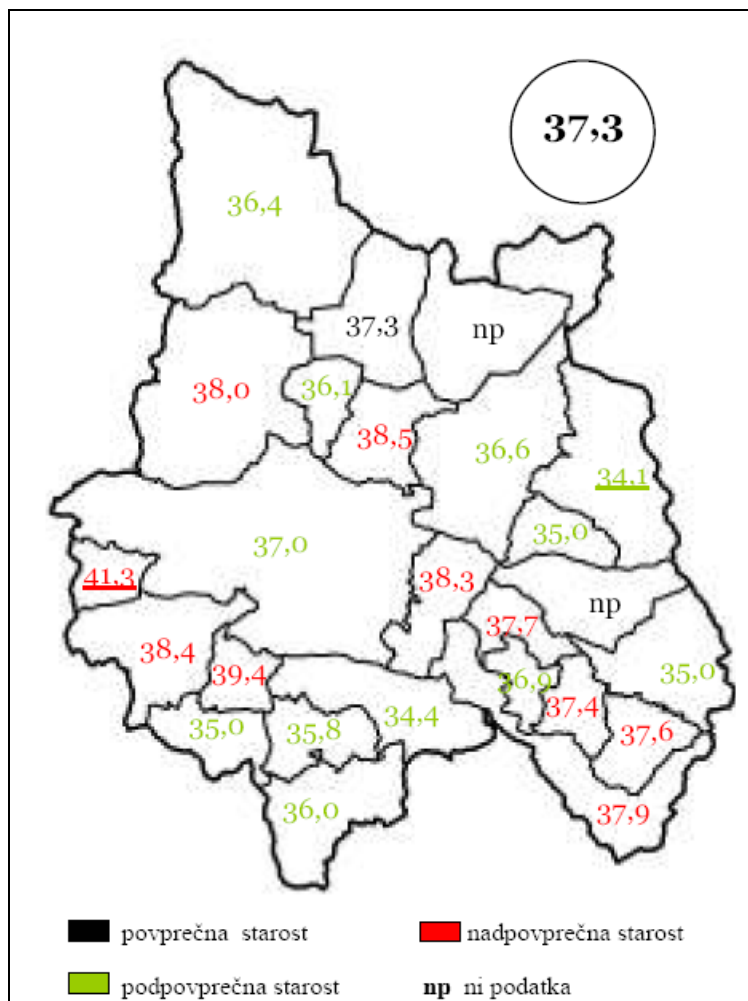
Table 17: Evaluation of settlements according to daily mobility in the 2002 (percentage of daily mobility)

	1: 58,89–66,24	2: 66,25–73,6	3: 73,7-80,95	4: 80,96–88,3
ARNAČE				85,26
BEVČE				84,27
KAVČE				82,18
PAŠKI KOZJAK				88,30
PIREŠICA				85,25
PLEŠIVEC			78,26	
ŠKALE				85,89
VINSKA GORA				81,38
<i>VELENJE</i>	<i>16,24</i>			
<i>MOV</i>	<i>28,46</i>			

8.1.4 Starostna struktura

Za MO Velenje je v letu 2002 značilna dokaj ugodna starostna sestava, ki jo označuje relativna stagnacija zrelega prebivalstva (20-60 let), medtem ko razmerje med številom starega (nad 60 let) in mladega prebivalstva (pod 20 let) še ni padlo pod 1 (indeks staranja je »še« nižji od 100) (Kotnik, 2009). Povprečna starost prebivalstva se je v zadnjih 12 letih zvišala za več kot 5 let (v okviru slovenskega povprečja) kar predstavlja skoraj 0,5 leta/leto. V zadnjih 5 letih pa se prebivalstvo stara hitreje od slovenskega povprečja. Kljub temu je povprečna starost (39,4 let; moški: 37,7, ženske: 41,1) še vedno nižja od slovenskega povprečja (41,1 let) (slika 33).

Povprečna starost je najvišja v Kavčah (39,4), najnižja na Paškem Kozjaku (34,1). Na občinskem nivoju je le še eno naselje z višjo povprečno starostjo (Podgorje).

Slika 33: Povprečna starost prebivalcev MOV po naseljih (povzeto po Kotnik, 2009)

Figure 33: Average age of Velenje Municipality population (according to Kotnik, 2009)

Uvrstitev izbranih naselij glede na indeks staranja je prikazana v preglednici 18.

Preglednica 18: Vrednotenje naselij glede na indeks staranja v izbranih naseljih leta 2002 (povzeto po Popis 2002, SURS, 2009)

Table 18: Evaluation of settlements according to ageing index in 2002 (according to Popis 2002, SURS, 2009)

	4: 33,3-44,97	3: 44,98-56,65	2: 56,66-68,33	1: 68,34-80
ARNAČE			59,6	
BEVČE				80
KAVČE				77,4
PAŠKI KOZJAK	33,3			
PIREŠICA				77,3
PLEŠIVEC				70,6
ŠKALE				78,3
VINSKA GORA				74,1
VELENJE			59	
MOV			60,8	

Glede na indeks staranja ugotovimo, da ima večina obravnavanih naselij manj ugoden indeks staranja kot mesto oziroma kot je občinsko povprečje. Z nizkim indeksom staranja izstopata Paški Kozjak (33,3) ter Arnače (59,6).

8.2 Družbeno-ekonomski kazalniki

8.2.1 Opremljenost naselij z oskrbnimi funkcijami

Glede na podatke o oskrbnih funkcijah (avtobusna, železniška postaja, policijska postaja, štiriletna, osemletna osnovna šola, poklicna ali srednja šola, višja ali visoka šola, pošta, banka, sodišče, zdravstveni dom, trgovina s prehrano, druge trgovine, bencinska črpalka, gostilna s prehrano, gostilna s prenočišči, muzej, galerija, sedež župnije) v naseljih ugotovimo, da v nobenem izmed naselij ne obstaja z vidika urbaniziranosti pomembnejša sestava oskrbnih funkcij. Lahko rečemo le, da so Bevče v tem smislu izrazito podhranjene (niti ena od obravnavanih funkcij), slabo sta opremljena tudi Paški Kozjak in Pirešica. Vzrok za to je neposredna bližina drugih naselij s temi funkcijami (Bevče – Velenje, Pirešica – Vinska Gora) oziroma večja oddaljenost, višja nadmorska višina ter razpršena poselitev (Paški Kozjak). Ker nobeno izmed naselij ne izstopa po opremljenosti (prisotne so osnovne funkcije, ki ne poudarjajo urbanega značaja), smo razrede za vrednotenje oblikovali po ključu,

ki je predstavljen v preglednici 19. Naselja z največjo opremljenostjo - stopnjo centralnosti so tako Arnače, Škale in Vinska Gora. Glede na ugotovitve Benkovič Kraševčeve (2006) bi lahko uvrstili v najvišji razred poleg Škal in Vinske Gore še Plešivec, ki pa je v našem vrednotenju uvrščen tudi razmeroma visoko.

Preglednica 19: Vrednotenje naselij glede na opremljenost naselij z oskrbnimi funkcijami

Table 19: Evaluation of settlements according to service function of settlements

	0: oskrbne funkcije niso prisotne	1: do 2 oskrbni funkciji	2: 3 oskrbne funkcije	3: 4 oskrbne funkcije	4: 5 in več oskrbnih funkcij
ARNAČE					+
BEVČE	+				
KAVČE				+	
PAŠKI KOZJAK		+			
PIREŠICA		+			
PLEŠIVEC				+	
ŠKALE					+
VINSKA GORA					+

8.2.2 Opremljenost naselij s komunalno infrastrukturo

Mesto Velenje je v splošnem dobro opremljeno s komunalno infrastrukturo. Odpadne vode se po kanalizacijskemu sistemu stekajo na Centralno čistilno napravo v Šoštanju. Stavbe so opremljene z vodovodnim in vročevodnim omrežjem. Skozi mesto vodi več državnih cest, ki pa so predvsem zaradi tranzita zelo obremenjene.

Z vodovodom je opremljenih več naselij, vendar le na območjih, kjer je poselitev gostejša. V nekaterih naseljih so v uporabi še vedno vaški vodovodi. Merilo opremljenosti naselja z vodovodom:

- 4 – večina prebivalcev naselja je priključenih na javno vodovodno omrežje,
- 3 – v naselju je kombinacija javnega in vaškega vodovodnega omrežja,
- 2 – večina prebivalcev je priključenih na vaško vodovodno omrežje,
- 1 – javna ali vaška vodooskrba ni zagotovljena.

Kanalizacijski sistem poleg mesta Velenje pokriva tudi Škale, v Kavčah so prebivalci priključeni na malo komunalno čistilno napravo. V drugih naseljih kanalizacije ni. Merila opremljenosti naselja s kanalizacijo smo zato izpeljali iz prisotnosti omrežja v naselju:

- 4 – kanalizacijsko je prisotno,
- 0 – kanalizacijskega omrežja v naselju ni.

Kot vir za ogrevanje stavb sta v mestni občini Velenje izgrajena toplovod ter plinovod. Od izbranih naseljih je le v Škalah napeljan plinovod. Danes so sicer možni različni alternativni viri ogrevanja, zato kazalnik ne kaže današnje stopnje opremljenosti naselja ampak preteklo – pojasnjuje opremljenost, ki jo je naselje nudilo v preteklosti in s tem privabljal poselitev.

Merilo opremljenosti naselja s toplotnim virom:

- 4 – zagotovljena možnost priključitve stavbe na toplotni vir,
- 0 – ni možnosti priključitve na toplotni vir.

Vsa naselja v občini so z mestom povezana z asfaltiranimi cestnimi povezavami (cestna infrastruktura), zato smo vrednotenje opremljenosti naselja s cestami zasnovali glede na rang cestne povezave, ki poteka mimo ali skozi naselje. Predpostavljamo, da je od števila vozil, ki v povprečju pelje po cesti, odvisno njeno stanje – vzdrževanje. Bolj obremenjene ceste so bolj vzdrževane, hkrati kažejo na smeri v prostoru, ki so pomembnejše. Merilo povezanosti naselja s cestnim omrežjem:

- 4 – skozi naselje potek državna cesta s PLDP* leta 2007 več kot 10000 vozil,
- 3 – skozi naselje potek državna cesta s PLDP leta 2007 med 5000 in 9999 vozil,
- 2 – skozi naselje potek državna cesta s PLDP leta 2007 do 4999 vozil,
- 1 – skozi naselje vodi lokalna cesta.

Preglednica 20 prikazuje razrede obravnavanih naselij glede na opremljenost naselij z infrastrukturo.

* PLDP - povprečni letni dnevni promet je enota, ki izraža povprečni letni dnevni promet vozil na določenem odseku ceste.

Preglednica 20: Ocene naselij glede na opremljenost z infrastrukturo

Table 20: Evaluation of settlements according to infrastructure level

	Vodovod	Kanalizacija	Toplovod, plinovod	Ceste
ARNAČE	4	0	0	2
BEVČE	4	0	0	4
KAVČE	4	4	0	2
PAŠKI KOZJAK	2	0	0	1
PIREŠICA	2	0	0	4
PLEŠIVEC	3	0	0	2
ŠKALE	4	4	4	2
VINSKA GORA	2	0	0	4
VELENJE	4	4	4	3
MOV	3	3	3	3

8.2.3 Število delovnih mest

Število delovnih mest v naselju smo določili na podlagi števila delovno aktivnih, ki so zaposleni v naselju bivanja. Vrednotenje je izvedeno na podlagi primerjave med številom delovnih mest in številom delovno aktivnih (delež delovno aktivnih, ki so zaposlenih v naselju prebivališča) (preglednica 21) - lokacijske divergence.

Preglednica 21: Število delovnih mest in število delovno aktivnih v izbranih naseljih (povzeto po Popis 2002, SURS, 2009)

Table 21: The number of jobs and the number of work active population in selected settlements (according to Popis 2002, SURS, 2009)

	Št. del. mest (A)	Št. delovno aktivnih (B)	Razmerje B/A
Plešivec	26	138	0,19
Vinska Gora	26	145	0,18
Kavče	25	174	0,14
Bevče	12	89	0,13
Pirešica	NP	61	/
Arnače	11	95	0,12
Škale	40	333	0,12
Paški Kozjak	10	94	0,11
Velenje	10008	12216	0,82
MOV	10376	14880	0,70

Večina naselij se je uvrstila v tretji razred. Problem zaradi neobstoja podatkov je predstavljala Pirešica, ki smo jo uvrstili v prvi razred, saj na podlagi drugih dostopnih podatkov (AJPES)

ugotovimo, da so delovna mesta v naselju prisotna (glede na vrednotenje mora biti prisotno vsaj 1) (preglednica 22).

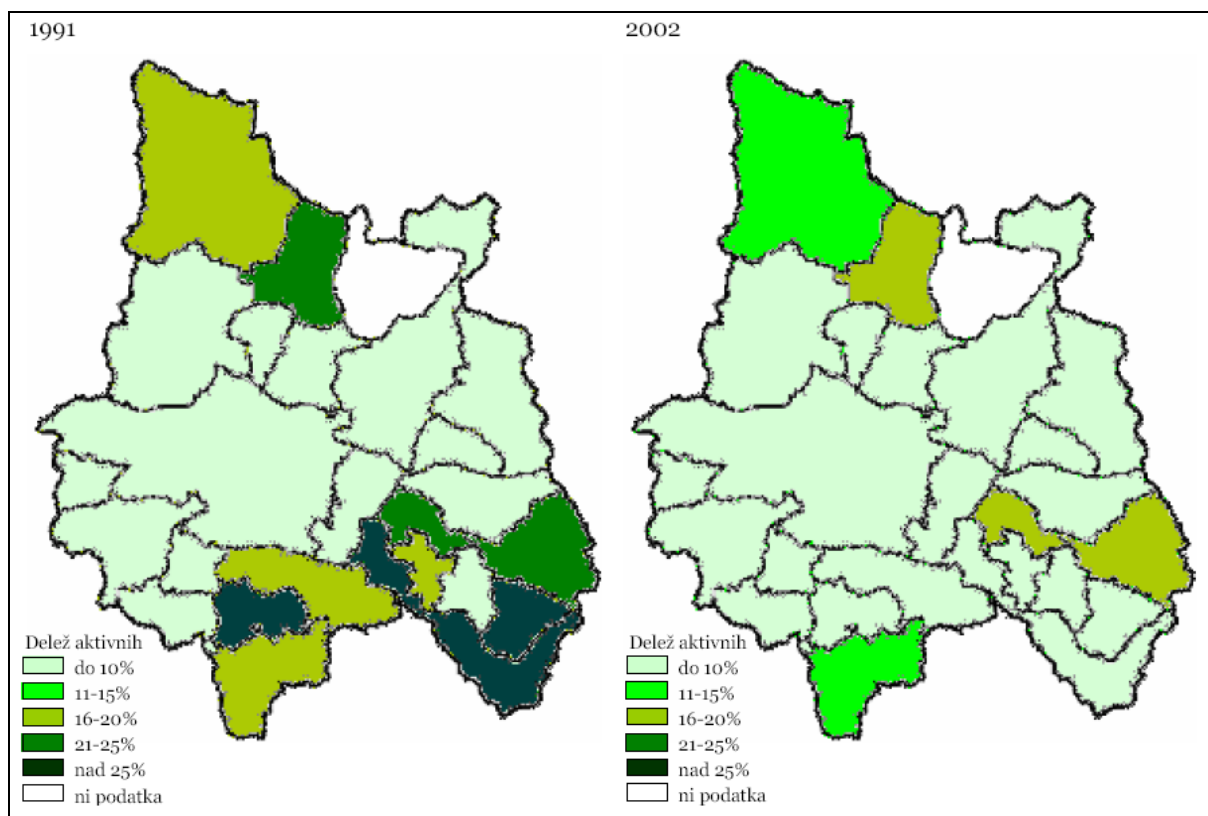
Preglednica 22: Vrednotenje naselij glede na razmerje med številom delovno aktivnih in številom delovnih mest

Table 22: Evaluation of settlements according to relation between the number of work active population and the number of jobs

	1: 0-0,5	2: 0,06-0,10	3: 0,11-0,14	4: 0,15-0,19
ARNAČE			0,12	
BEVČE			0,13	
KAVČE			0,14	
PAŠKI KOZJAK			0,11	
PIREŠICA	+			
PLEŠIVEC				0,19
ŠKALE			0,12	
VINSKA GORA				0,18
VELENJE				0,82
MOV				0,70

8.2.4 Dejavnostna struktura

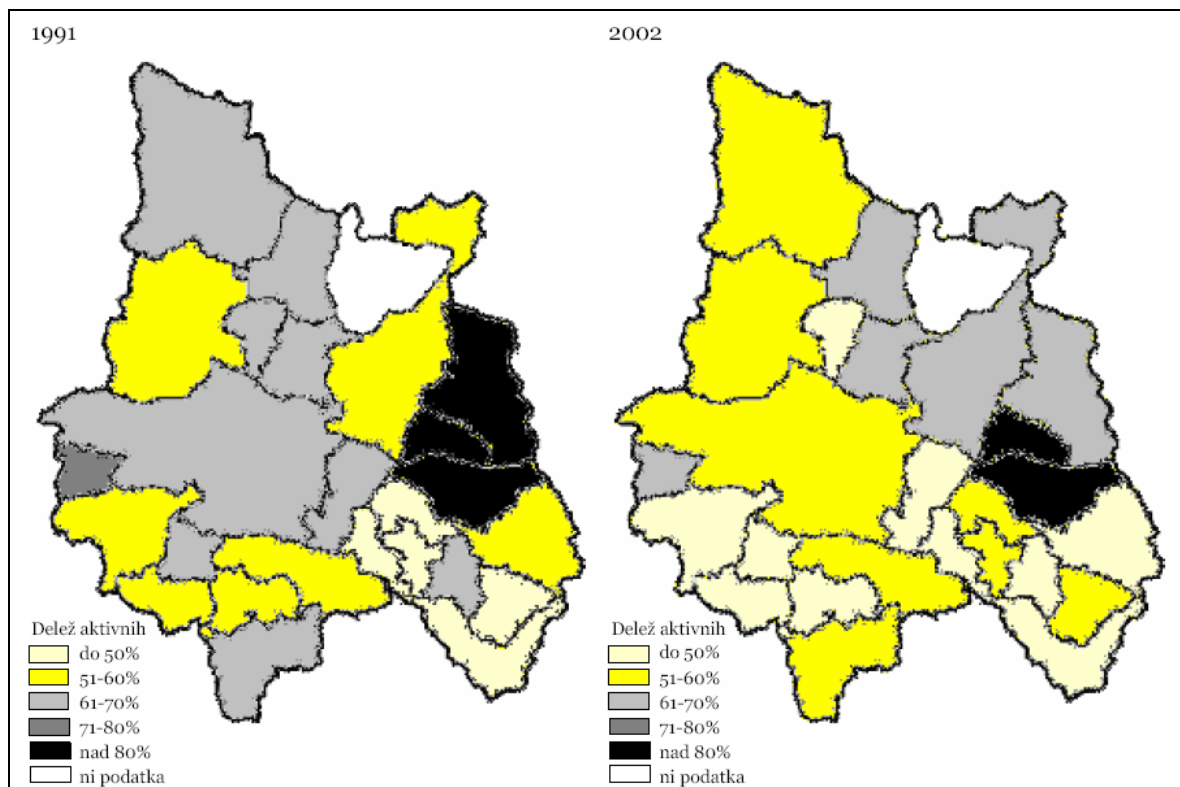
V MO Velenje se je delež zaposlenih v primarnem sektorju v obdobju med letoma 1991 in 2002 očitno spremenil, in sicer v vseh v naseljih, kjer je bil leta 1991 višji od 10 %: Vinska Gora in Arnače (iz razreda nad 25 % je vrednost padla v razred do 10 %). Naselje Plešivec je eno izmed petih naselij v občini, kjer je delež še vedno večji od 10 % (ostala so Lipje, Janškovo Selo, Škalske Cirkovce, Silova) (slika 34).

Slika 34: Delež aktivnega prebivalstva zaposlenega v primarnem sektorju po naseljih leta 1991 in 2002 (povzeto po Kotnik, 2009)

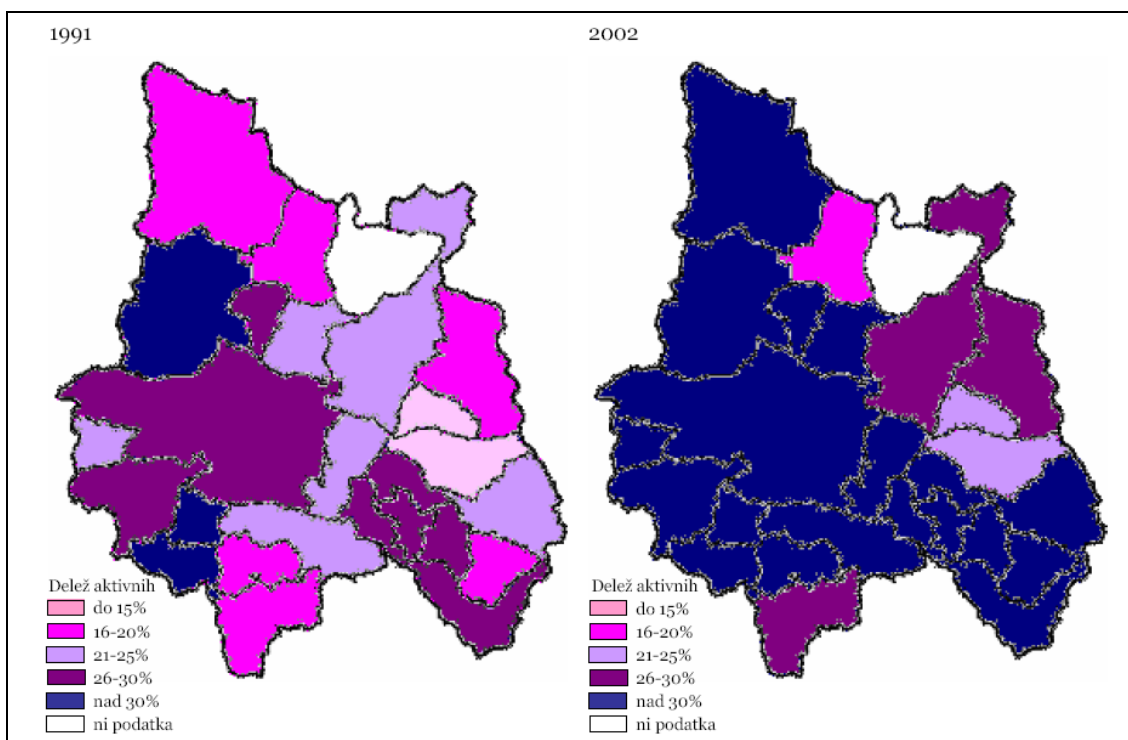
Figure 34: Percentage of work active population employed in primary sector in the 1991 and 2002 (according to Kotnik, 2009)

Prav tako se v vseh izbranih naseljih zmanjšuje (ali ostaja enak) delež zaposlenih v industriji (slika 35), medtem ko delež zaposlenih v terciarnih in kvartarnih dejavnostih narašča (slika 36, 37).

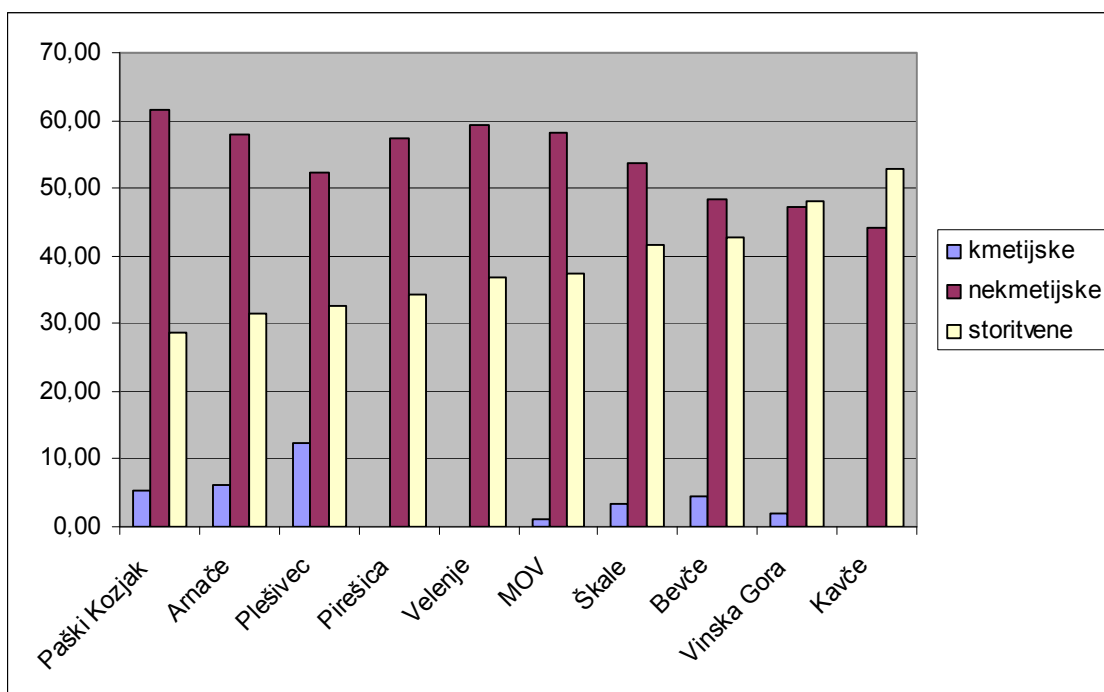
Slika 35: Delež prebivalstva zaposlenega v sekundarnem sektorju po naseljih po nseljih leta 1991 in 2002 (povzeto po Kotnik, 2009)

Figure 35: Percentage of population employed in secondary sector in the 1991 and 2002 (according to Kotnik, 2009)

Slika 36: Delež prebivalstva zaposlenega v terciarnem in kvartarnem sektorju po naseljih v MO Velenje leta 1991 in 2002 (povzeto po Kotnik, 2009)

Figure 36: Percentage of population employed in tertiary sector in the 1991 and 2002 (according to Kotnik, 2009)

Slika 37: Delež zaposlenih po dejavnostih leta 2002 za izbrana naselja (povzeto po SURS, 2009)

Figure 37: Percentage of employed by sectors in the 2002, selected settlements (according to SURS, 2009)

Preglednica 23: Delež zaposlenih po dejavnostih leta 2002 za izbrana naselja (povzeto po SURS, 2009)

Table 23: Percentage of employed by sectors in the 2002, selected settlements (according to SURS, 2009)

	Kmetijske	Nekmetijske	Storitvene
Paški Kozjak	5,32	61,70	28,72
Arnače	6,32	57,89	31,58
Plešivec	12,32	52,17	32,61
Pirešica	NP	57,38	34,43
Škale	3,30	53,75	41,74
Bevče	4,49	48,31	42,70
Vinska Gora	2,03	47,30	47,97
Kavče	NP	44,25	52,87
<i>Velenje</i>	<i>0,11</i>	<i>59,27</i>	<i>36,88</i>
<i>MOV</i>	<i>0,99</i>	<i>58,17</i>	<i>37,31</i>

Največji delež zaposlenih v storitvenih dejavnosti imajo Kavče (52,87 %) – več kot mesto samo. Sledijo Vinska Gora, Bevče, Škale (vse nad 40 %). Najmanj zaposlenih v storitvenih dejavnostih je na Paškem Kozjaku (28,72 %). Največ zaposlenih v kmetijstvu pa ima Plešivec (12,32 %) (preglednica 23). Izbrana naselja smo uvrstili v štiri razrede glede na delež zaposlenih v kmetijstvu (preglednica 24), pri čemer pomeni višji delež zaposlenih v kmetijstvu manjšo intenzivnost urbanizacije.

Preglednica 24: Vrednotenje naselij glede na delež zaposlenih v kmetijstvu leta 2002

Table 24: Evaluation of settlements according to percentage of employed in primary sector in the 2002

	4: 0–3,08	3: 3,09-6,16	2: 6,17-9,24	1: 9,25-12,32
KAVČE	NP			
BEVČE		4,49		
ARNAČE			6,32	
ŠKALE		3,30		
PIREŠICA	NP			
VINSKA GORA	2,03			
PLEŠIVEC				12,32
PAŠKI KOZJAK		5,32		
<i>MOV</i>	<i>0,99</i>			
<i>VELENJE</i>	<i>0,11</i>			

8.2.5 Dinamika izgradnje stanovanjskih stavb

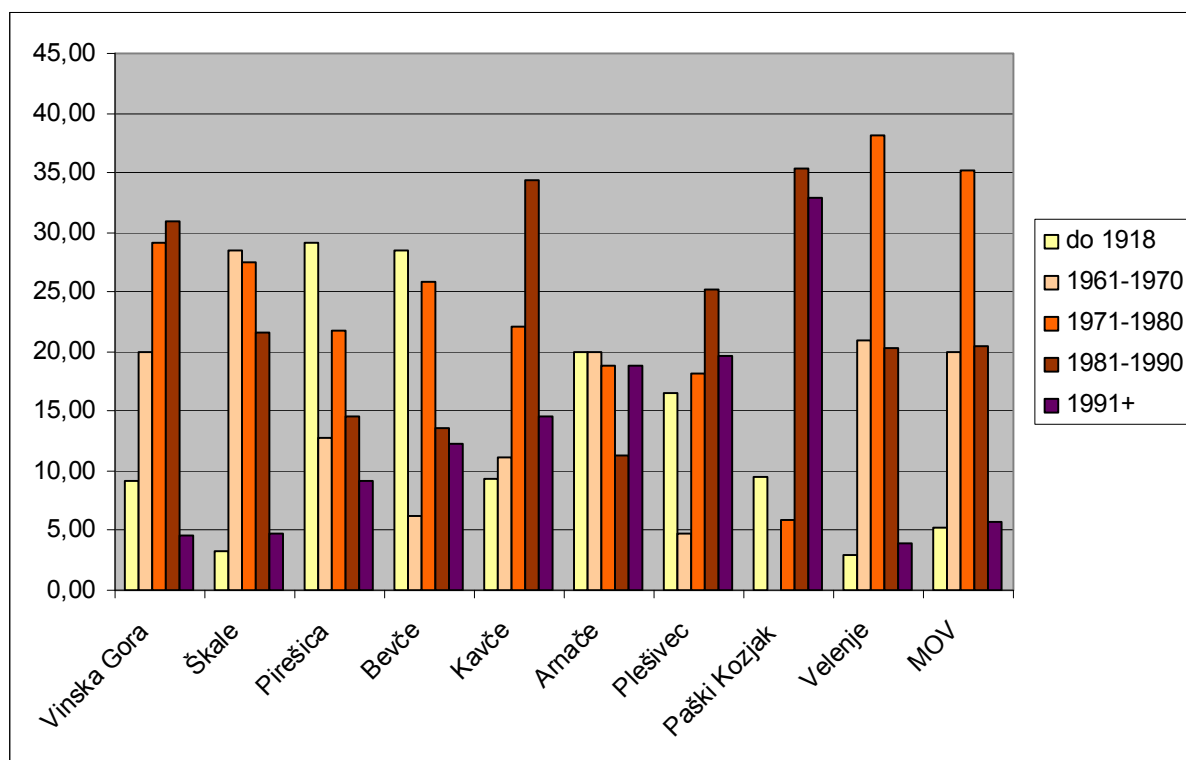
Podatki o gradnji v obdobju med 1918 in 1961 so zaradi nizkih vrednosti nepopolni, zato povzemamo samo obdobje do leta 1918 in od leta 1961 naprej. Vmesno obdobje je v poselitvenem in demografskem smislu tako zatišje.

V obdobju največje rasti števila prebivalstva (1971-1980) je bilo po podatkih Statističnega urada največ stanovanj zgrajenih v Velenju, sledijo Vinska Gora, Škale in Bevče. Največ novogradenj po letu 1991 se pojavi na Paškem Kozjaku (32,94 %), višje vrednosti dosemeta tudi naselja Plešivec in Arnače (nad 15 %). Za interpretacijo suburbanizacije smo uporabili delež novih stanovanj v zadnjem obdobju (1991-2002), to je v obdobju med zadnjima popisoma prebivalstva (preglednica 25, slika 38).

Preglednica 25: Stanovanja po letu zgraditve stavbe (povzeto po Popis 2002, SURS, 2009)

Table 25: Percentage of flats by the year of building construction (according to Popis 2002, SURS, 2009)

	do 1918	1961-1970	1971-1980	1981-1990	1991+
Vinska Gora	9,09	20,00	29,09	30,91	4,55
Škale	3,25	28,52	27,44	21,66	4,69
Pirešica	29,09	12,73	21,82	14,55	9,09
Bevče	28,40	6,17	25,93	13,58	12,35
Kavče	9,30	11,05	22,09	34,30	14,53
Arnače	20,00	20,00	18,75	11,25	18,75
Plešivec	16,54	4,72	18,11	25,20	19,69
Paški Kozjak	9,41	np	5,88	35,29	32,94
<i>Velenje</i>	<i>2,99</i>	<i>20,88</i>	<i>38,21</i>	<i>20,28</i>	<i>3,93</i>
<i>MOV</i>	<i>5,17</i>	<i>20,01</i>	<i>35,23</i>	<i>20,48</i>	<i>5,66</i>

Slika 38: Stanovanja po letu zgraditve stavbe (povzeto po Popis 2002, SURS, 2009)

Figure 38: Flats by the age of construction of the building (according to Popis 2002, SURS, 2009)

Obravnavana naselja smo glede na leto zgraditve stanovanjske stavbe razvrstili v 4 razrede (preglednica 26).

Preglednica 26: Delež stanovanjskih stavb zgrajenih po letu 1991 (povzeto po Popis 2002, SURS. 2009)

Table 26: Percentage of buildings with flats built after 1991 (according to Popis 2002, SURS. 2009)

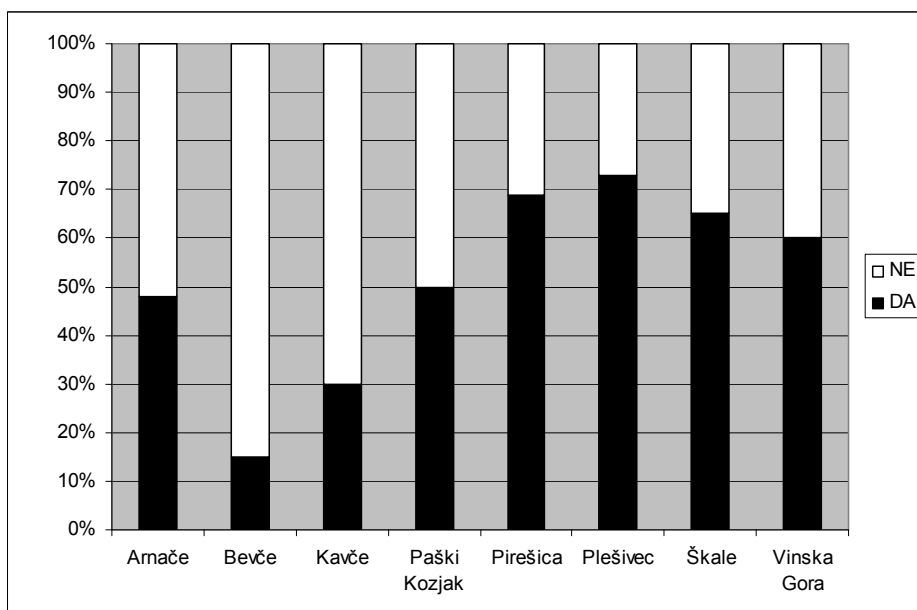
	1: 4,55-11,65	2: 11,66-18,74	3: 18,75-25,84	4: 25,85-32,94
KAVČE		14,53		
BEVČE		12,35		
ARNAČE			18,75	
ŠKALE	4,69			
PIREŠICA	9,09			
VINSKA GORA	4,55			
PLEŠIVEC			19,69	
PAŠKI KOZJAK				32,94
VELENJE	3,93			
MOV	5,66			

8.3 Okoljski kazalniki

Kakovost sestavin okolja je ocenjena s pomočjo subjektivnih ocen prebivalcev - pri tem gre za vrednotenje bivalnega okolja ljudi. Objektivni kazalniki v nobenem izmed podeželskih območij glede na dostopne podatke ne kažejo izrazitega odstopanja. Prav tako je kakovost, kot jo dojemajo prebivalci sami, tista, ki jih na določeno območje privlači oziroma jih od drugod odbija. Ocenjevali so obremenjenost okolja s hrupom, privlačnost pokrajine, kakovost prsti, vodnih virov in zraka. Za vsako naselje je izračunana povprečna ocena.

8.3.1 Anketni vprašalnik - 1. del

Na območju izbranih naselij je bilo izvedenih je bilo 215 anket, kar predstavlja v povprečju 7,6 % prebivalstva v izbranih 8 naseljih. Vzorec po posameznih naseljih se giblje med 5 in 11 %. V anketnem vprašalniku smo najprej spraševali po avtohtonosti prebivalstva (slika 39).

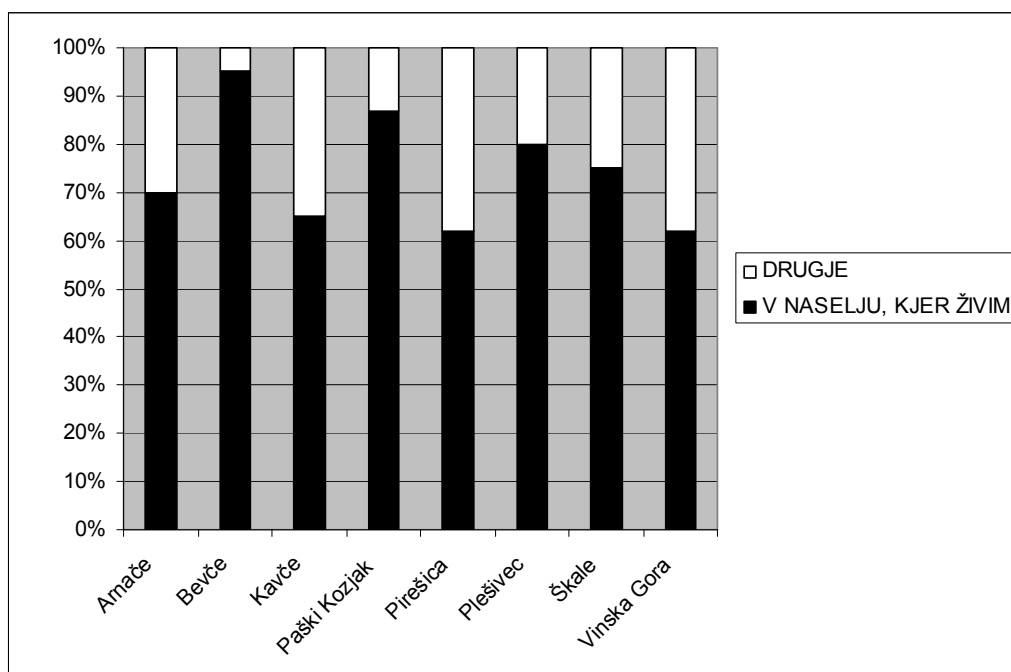
Slika 39: Avtohtonost anketirancev

Figure 39: Autochthonous of respondents

Prevlada avtohtonih prebivalcev med anketiranimi je bila le v 4 naseljih: Vinska Gora, Škale, Plešivec in Pirešica. Na Paškem Kozjaku je bilo avtohtonega prebivalstva 50 %, v ostalih treh

pa manj kot polovica. Vzorec ustreza dejanskim značilnostim naselij v Arnačah, Kavčah in na Paškem Kozjaku, drugod so vrednosti nekoliko drugačne. Večina (nad 90 %) se iz naselja v kratkem času (do 5 let) ne namerava preseliti, izjema je Vinska Gora z nekoliko višjim deležem tistih, ki se bodo preselili (20 %).

Prosti čas anketiranci najpogosteje preživljajo v naselju, kjer živijo (slika 40). Najnižje deleže (okoli 65 %) dosegajo Kavče, Pirešica in Vinska Gora.

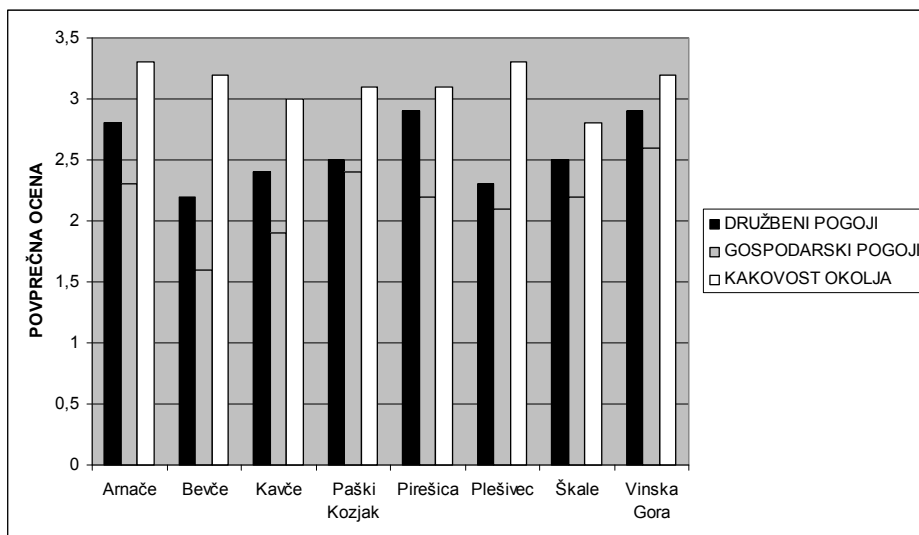
Slika 40: Destinacije preživljanje prostega časa anketirancev

Figure 40: Free time spending destinations

Glede večje kakovosti življenja – v mestu ali na podeželju - so si prebivalci enotni – podeželje (nad 80 %).

Med tremi ocenjevanimi dejavniki, družbenimi, gospodarskimi pogoji in kakovost okolja, so vsi anketiranih najvišje ocenjevali kakovost okolja. Sledijo družbeni dejavniki in na zadnjem mestu gospodarski. Prevlada najvišjih ocen pri skupini kazalnikov kakovosti okolja kaže na to, da je okolje tisti najpomembnejši oziroma najbolj pozitiven dejavnik življenja na podeželju, gospodarske razmere pa so med najslabšimi (delovna mesta so skoncentrirana v

Velenju). Kakovost okolja je dosegla najvišjo vrednost na Plešivcu in v Arnačah (3,3), najnižjo v Kavčah (3). Izstopala je kakovost pokrajine – privlačnost pokrajine (6 naselij), v Arnačah kakovost zraka in na Paškem Kozjaku kakovost voda (slika 41).

Slika 41: Povprečne ocene družbenih in gospodarskih pogojev ter kakovosti okolja v naseljih

Figure 41: Average values of social and economic conditions and the environment quality in selected settlements

Pri družbenih pogojih je izstopalo zagotavljanje zdravega okolja za življenje, le v Škalah je višjo povprečno oceno dosegla opremljenost z družbeno infrastrukturo (naselje ima podružnično osnovno šolo, vrtec, gasilski dom, dvorano).

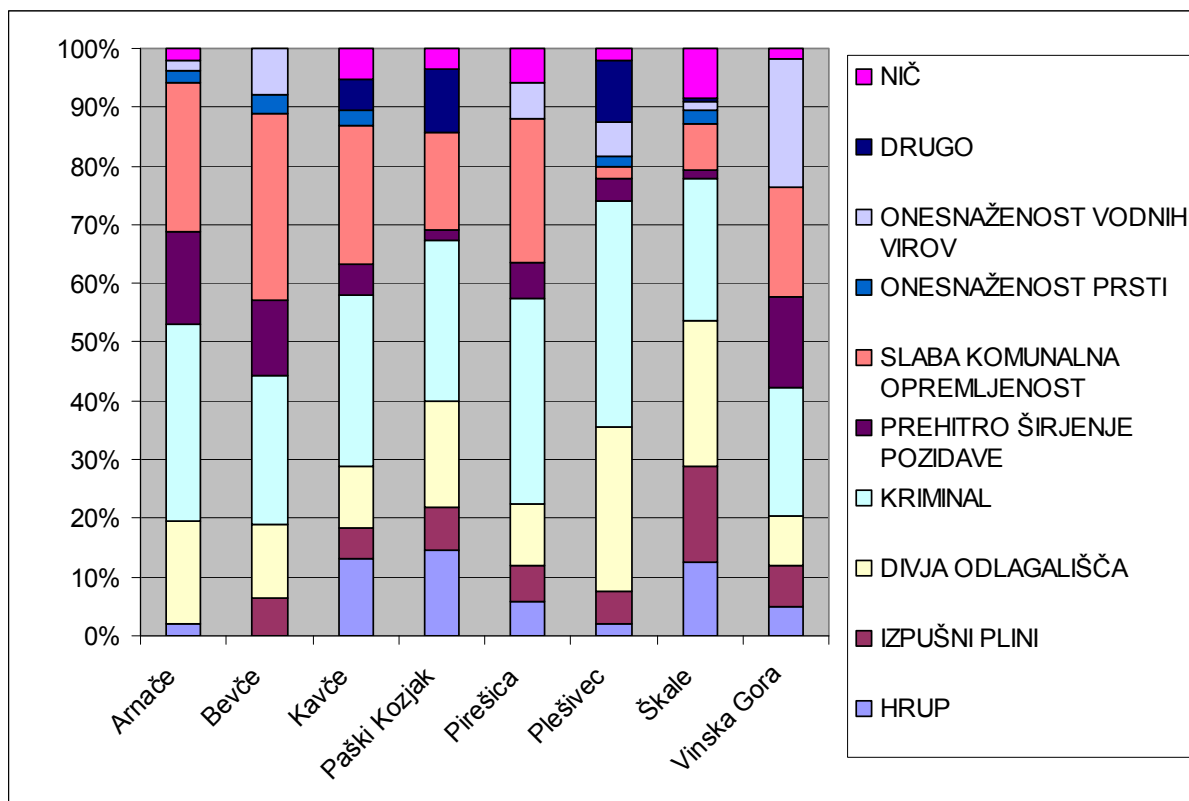
Pri gospodarskih pogojih so se v šestih naseljih na prvo mesto uvrstili pogoji za kmetijstvo in gozdarstvo, kar kaže, da je to še vedno prevladujoča dejavnost, s katero se ljudje ukvarjajo. V dveh naseljih, Kavčah in na Paškem Kozjaku, pa so na prvem mestu možnosti za zaposlitev in razvoj dejavnosti v mestu Velenje. Slednje je dober pokazatelj suburbanizacije prebivalstva (naselje dobrih gospodarskih pogojev ne nudi, ljudje to iščejo v mestu). Najnižje vrednosti so dosegali gospodarski pogoji v Bevčah (povprečna ocena 1,6), družbeni pogoji v Bevčah (2,2).

Kakovost okolja je najnižjo vrednost dosegla v Škalah. Bevče so naselje, ki nima pomembnejših družbenih funkcij (nobene družbene infrastrukture, prisotni so le gasilci) in ne delovnih mest. Nizke ocene kakovosti okolja v Škalah lahko povežemo z degradacijo

pokrajine zaradi premogovništva v naselju v preteklosti. Kljub temu Škalčani ocenjujejo privlačnost pokrajine kot najvišje izmed ponujenih možnosti, najnižje vrednosti pripisujejo kakovosti zraka. Najvišje vrednosti med gospodarskimi pogoji dosejata Paški Kozjak in Vinska Gora.

Družbeni pogoji so najvišje ocenjeni v Pirešici in Vinski Gori. Naselji ležita eno ob drugem in imata skupno podružnično osnovno šolo, večnamensko dvorano, trgovino, gasilski dom ter močno društveno dejavnost. Okolje dosega najvišjo oceno (3,3) v Arnačah in na Plešivcu.

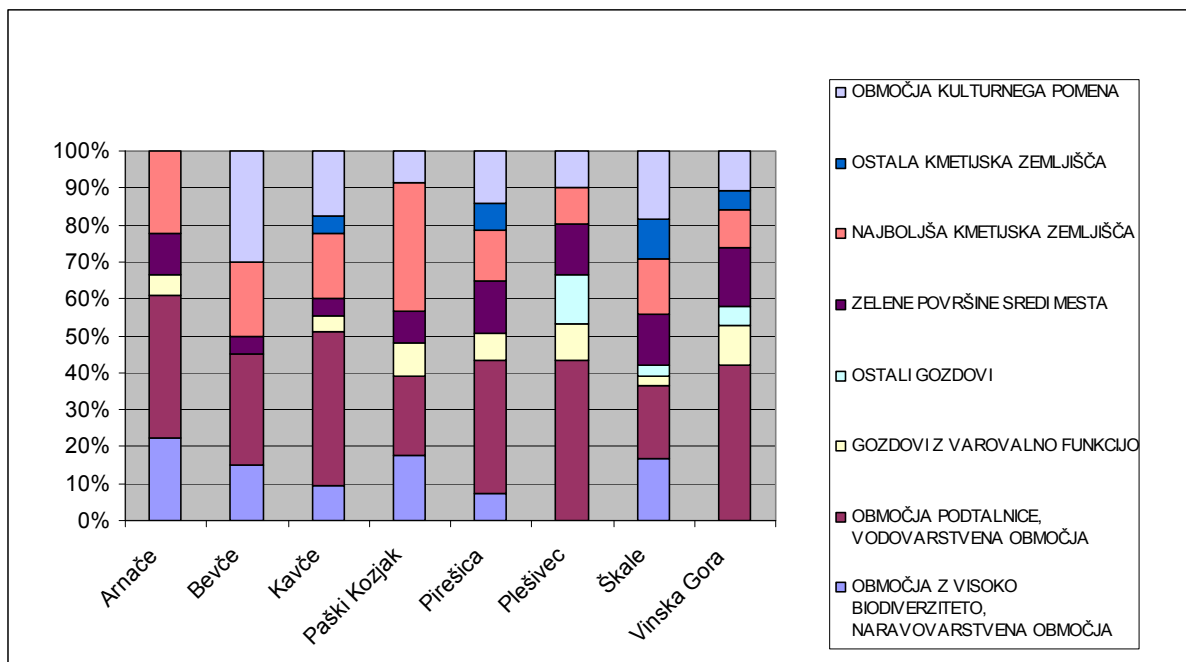
Najbolj moteč dejavnik v večini naselij je presenetljivo kriminaliteta. Visoke deleže zavzemata tudi slaba komunalna opremljenost naselij (izjema Škale in Plešivec) ter divja odlagališča odpadkov (slika 42).

Slika 42: Odgovori na vprašanje o najbolj motečih dejavnikih v naselju

Figure 42: The answers according to most disturbing factors in the settlements

Pri razvrščanju območij, ki imajo prednost pred pozidavo, so imeli anketiranci največ težav. Območja je bilo potrebno razvrstiti na lestvici od 1 do 8, pri polovici odgovorov so bile nižje vrednosti tiste, ki so bile najbolj pomembne, pri drugi polovici obratno. Vendar so bili odgovori v obeh primerih nekoliko problematični (različne predstave, kaj pomeni 1 in kaj 8) (slika 43).

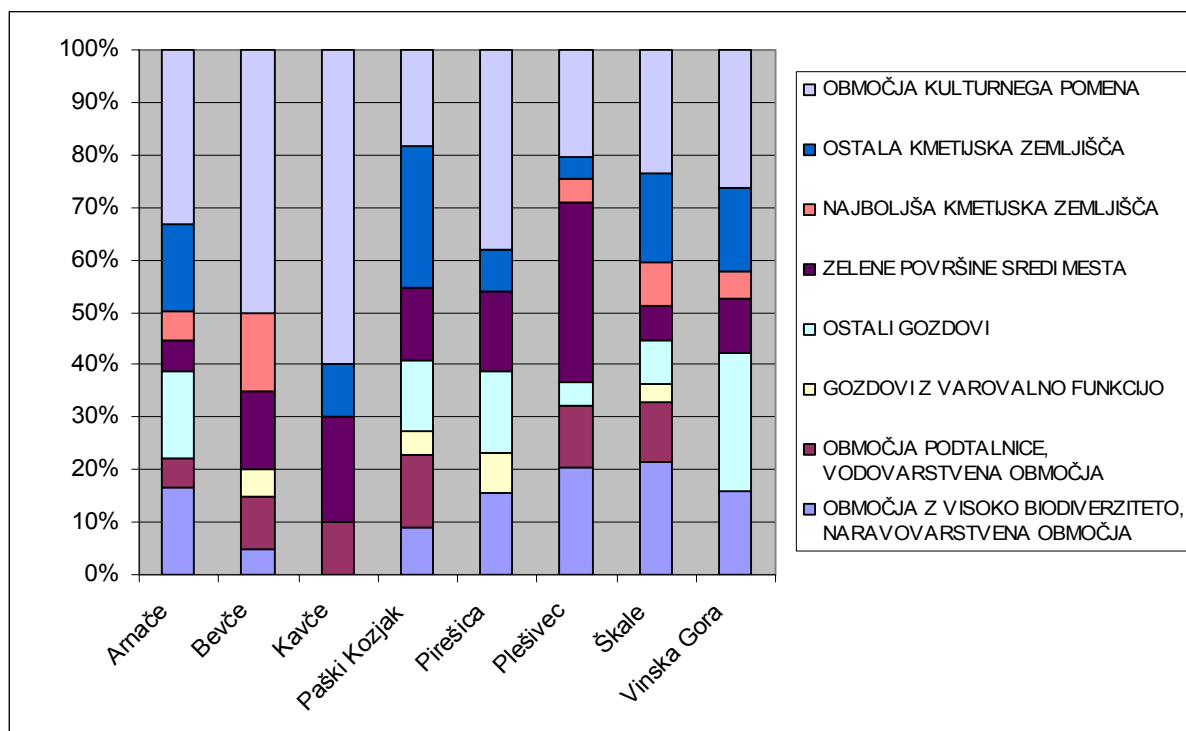

Slika 43: Območja, ki so najpomembnejša pri varovanju pred pozidavo

Figure 43: The most important areas in building prevention

V večini se anketirancem kot eno pomembnejših območij za varovanje pred pozidavo zdi območje podtalnice oziroma vodovarstveno območje. Predvsem se to odraža v krajih, kjer so pomembnejša zajetja pitne vode (Plešivec) in kjer je oskrba s pitno vodo problematična (Pirešica, Vinska Gora). Na Paškem Kozjaku izstopajo kmetijska zemljišča, v Bevčah pa območja kulturnega pomena.

Kot najmanj pomembna območja pri varovanju pred pozidavo izstopajo območja kulturnega pomena (slika 44), ostala so zastopana zelo različno glede na posamezna naselja.

Slika 44: Območja, ki so pri varovanju pred pozidavo najmanj pomembna

Figure 44: The least important areas in building prevention

8.3.2 Kakovost posameznih sestavin okolja - 2. del

Prebivalci so obremenjenost naselja s hrupom ocenili, kot je razvidno iz preglednice 27.

Najmanj je po mnenju prebivalcev okolje obremenjeno s hrupom na Plešivcu. Prebivalce hrup najbolj moti v Bevčah, Kavčah, Pirešici in Škalah ter na Paškem Kozjaku (kamnolom in motoristi).

Preglednica 27: Povprečne ocene obremenjenosti okolja s hrupom

Table 27: Average values of noise pollution

	1: do 3,1	2: od 3,11 do 3,3	3: od 3,31 do 3,5	4: nad 3,51
ARNAČE			3,5	
BEVČE	3			
KAVČE	2,9			
PAŠKI KOZJAK	2,8			
PIREŠICA	2,9			
PLEŠIVEC				3,7
ŠKALE	2,9			
VINSKA GORA		3,3		

Najvišje vrednosti glede na privlačnost pokrajine sta dosegli naselji Bevče in Plešivec. Najnižje vrednosti so anketiranci pripisali Škalam – verjetno gre za ocene, ki temeljijo na dejstvu, da je v Škalah velik del površja ugreznjen zaradi posledic premogovništva. Rezultati ocen privlačnosti pokrajine so prikazani v preglednici 28.

Preglednica 28: Povprečne ocene privlačnosti pokrajine

Table 28: Average values of landscape attractiveness

	1: do 3,1	2: od 3,11 do 3,4	3: od 3,41 do 3,6	4: nad 3,61
ARNAČE			3,6	
BEVČE				3,8
KAVČE		3,4		
PAŠKI KOZJAK		3,2		
PIREŠICA			3,6	
PLEŠIVEC				3,7
ŠKALE	2,9			
VINSKA GORA			3,6	

Povprečne ocene kakovosti prsti so prikazane v preglednici 29. Za najbolj kakovostno med obravnavanimi naselji smatrajo anketiranci prst v Vinski Gori in v Bevčah, za najmanj kakovostno v Arnačah.

Preglednica 29: Povprečne ocene kakovosti prsti

Table 29: Average values of the soil quality

	1: do 2,7	2: od 2,71 do 2,9	3: od 2,91 do 3,1	4: nad 3,11
ARNAČE	2,7			
BEVČE				3,3
KAVČE			3,1	
PAŠKI KOZJAK		2,9		
PIREŠICA		2,9		
PLEŠIVEC		2,9		
ŠKALE		2,8		
VINSKA GORA				3,2

Ocene kakovosti vodnih virov so prikazane v preglednici 30. Pri ocenah kakovosti vodnih virov se odraža opremljenost naselij z javnim vodovodnim omrežjem in pogostostjo oporečne vode v vaških vodovodih (npr. Vinska Gora, Pirešica).

Preglednica 30: Povprečne ocene kakovosti vodnih virov

Table 30: Average values of the water sources quality

	1: do 2,8	2: od 2,81 do 3	3: od 3,01 do 3,2	4: nad 3,21
ARNAČE		3		
BEVČE		2,9		
KAVČE	2,7			
PAŠKI KOZJAK				3,4
PIREŠICA		2,8		
PLEŠIVEC			3,1	
ŠKALE		2,8		
VINSKA GORA		2,9		

Ocene kakovosti zraka so podane v preglednici 31. Najboljše je kakovost zraka ocenjena v Arnačah, najslabše v Škalah. Nizko oceno kakovosti zraka v Škalah velja pripisati dejstvu, da so vse ocene (druge sestavine okolja) za Škale med najnižjimi. Prebivalci čutijo svoje okolje kot okoljsko zelo obremenjeno.

Preglednica 31: Povprečne ocene kakovosti zraka

Table 31: Average values of air quality

	1: do 2,8	2: od 2,81 do 3,1	3: od 3,11 do 3,4	4: nad 3,4
ARNAČE				3,7
BEVČE			3,2	
KAVČE		3,1		
PAŠKI KOZJAK		3,1		
PIREŠICA			3,3	
PLEŠIVEC		3		
ŠKALE	2,5			
VINSKA GORA			3,2	

Primerjava povprečnih ocen kakovosti različnih sestavin okolja (preglednica 32) kaže, da v vseh naseljih najvišje ocene prejme privlačnost pokrajine, najnižje pa hrup. Prebivalci torej v svojem bivalnem okolju najbolj cenijo izgled pokrajine, v kateri živijo.

Preglednica 32: Povprečne ocene kakovosti okolja v izbranih naseljih

Table 32: Average values of environment quality in selected settlements

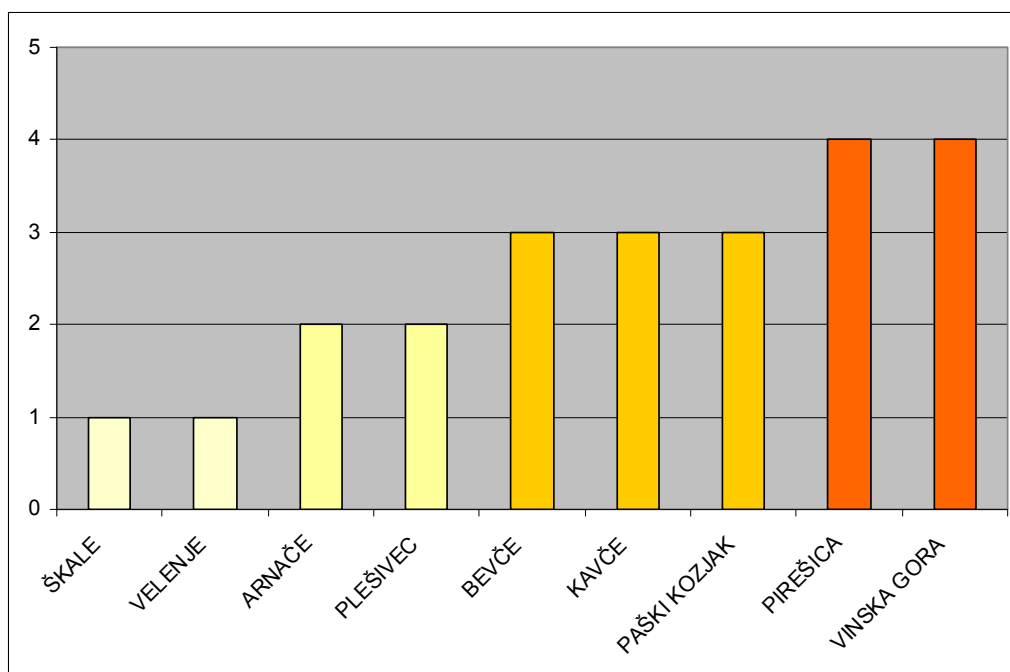
	KAKOVOST POSAMEZNIH SESTAVIN OKOLJA				
	Zrak	Vodni viri	Prst	Privlačnost pokrajine	Hrup
ARNAČE	4	2	1	3	3
BEVČE	3	2	4	4	1
KAVČE	2	3	3	2	1
PAŠKI KOZJAK	2	4	2	2	1
PIREŠICA	3	2	2	3	1
PLEŠIVEC	2	3	2	4	4
ŠKALE	1	2	2	1	1
VINSKA GORA	3	2	4	3	2

9 REZULTATI – OCENA STOPNJE URBANIZACIJE IZBRANIH NASELIJ

9.1 Skupne vrednosti skupin kazalnikov

9.1.1 Analiza sprememb planov

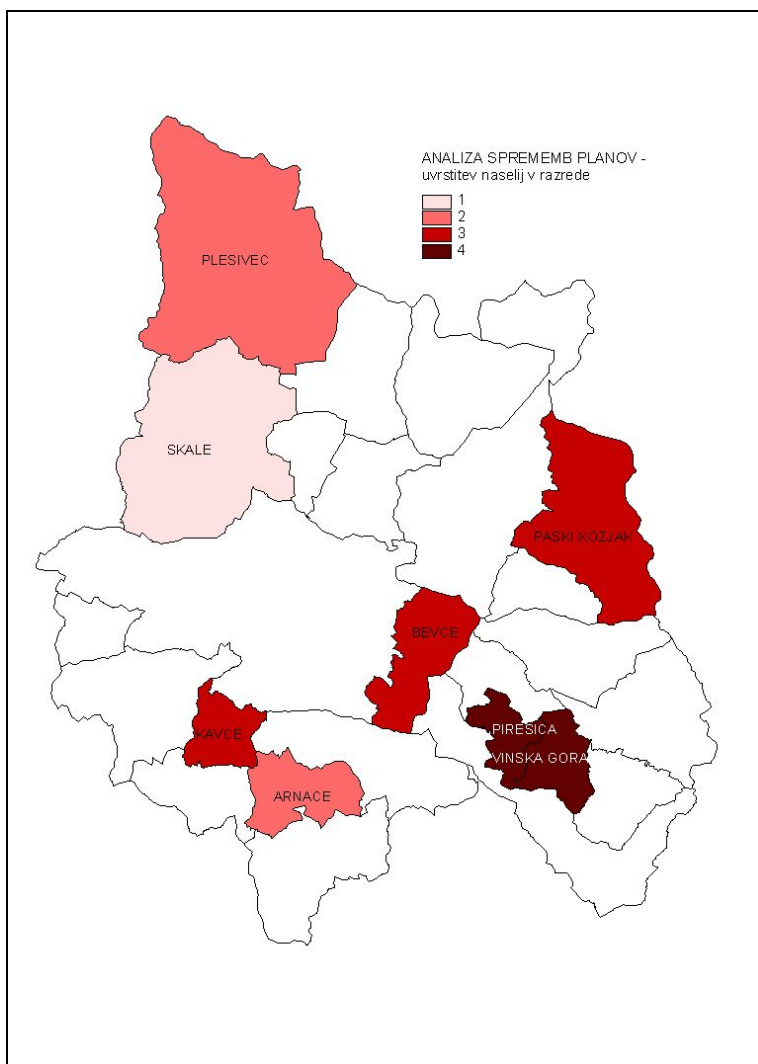
Skupna ocena analize planov kaže največjo intenzivnost obsega in širitve stavbnih zemljišč (delež stavbnih zemljišč in indeks sprememb namenske rabe) v Vinski Gori in Pirešici (slika 45). Vinska Gora izkazuje tako visok delež stavbnih zemljišč v planu 2004 (3. razred), kot tudi visok indeks sprememb med letoma 1990 in 2004 (4. razred). Pirešica ima delež stavbnih zemljišč nekoliko nižji (2. razred), zelo intenzivno pa je bilo spreminjanje namenske rabe (kmetijska v stavbna zemljišča) v obdobju 1990 – 2004 (4. razred). Najnižjo skupno oceno so prejele Škale, kjer se tako delež stavbnih zemljišč kot tudi indeks sprememb uvrščata v 1. razred. Mesto Velenje se uvršča le v prvi razred zaradi zmanjšanja deleža stavbnih zemljišč v obravnavanem obdobju za 1 %.

Slika 45: Ocene naselij glede na analizo planov

Figure 45: Evaluation of settlements according to spatial plan analysis

Slika 46 prikazuje prostorsko razporeditev obravnavanih naselij glede na uvrstitev v razrede pri analizi planov. Uvrstitev naselja v 1. razred pomeni najmanjše spremembe oziroma najnižje vrednosti pri obeh kazalnikih analize planov (najnižji delež stavbnih zemljišč in indeksa sprememb), uvrstitev v 4. razred pa pomeni največjo intenzivnost sprememb in visok delež stavbnih zemljišč v letu 2004.

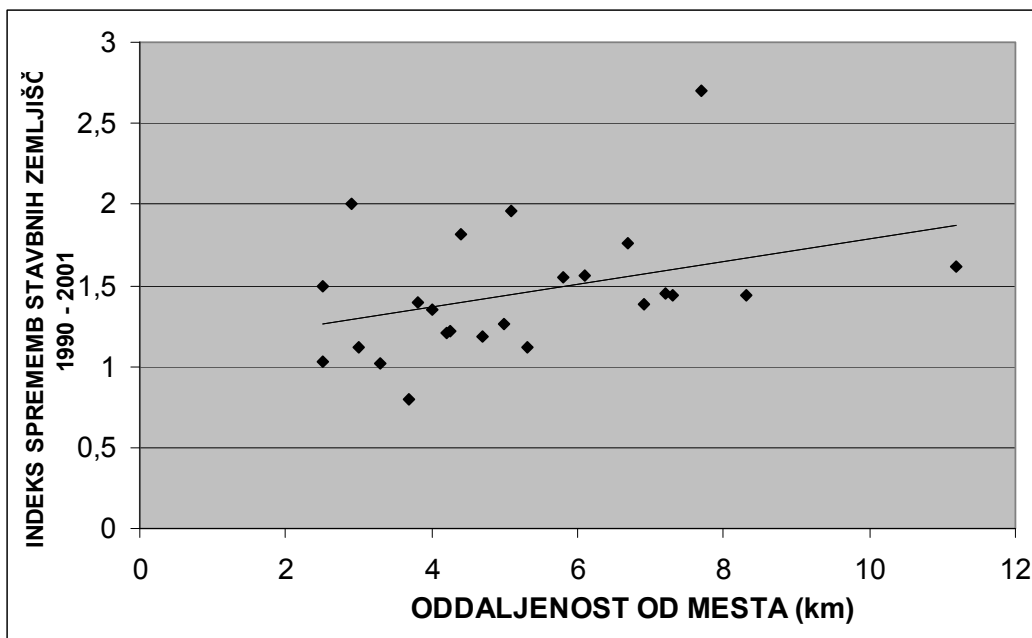

Slika 46: Uvrstitev naselij v razrede glede na analizo planov

Figure 46: Evaluation of settlements according to spatial plan analysis

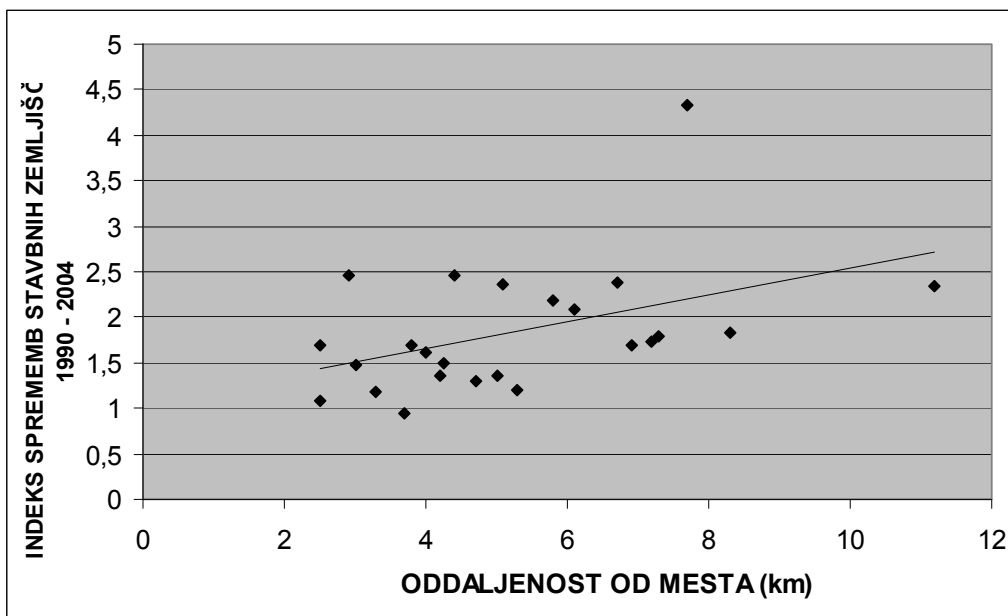
S korelacijsko analizo smo poskušali ugotoviti povezanost med oddaljenostjo naselja od mesta (dostopnost) in indeksom spremembe namenske rabe zemljišč. Spearmanov koeficient korelacije rangov med oddaljenostjo in indeksom sprememb za obdobje 1990-2001 znaša 0,443 ($p < 0,03$) (slika 38). Koeficient med oddaljenostjo in indeksom za obdobje 1990-2004

pa 0,486 ($p < 0,05$) (slika 39). Potrdimo lahko, da z oddaljenostjo naselja od središča mesta naraščata vrednosti indeksov za obe proučevani obdobji.

Slika 47: Povezanost med oddaljenostjo od mesta in indeksom sprememb stavbnih zemljišč za obdobje 1990-2001

Figure 47: Correlation between distance from urban center and index of residential land-use change defined in spatial plan 1990-2001

Slika 48: Povezanost med oddaljenostjo od mesta in indeksom sprememb stavbnih zemljišč za obdobje 1990-2004

Figure 48: Correlation between distance from urban center and index of residential land-use change defined in spatial plan 1990-2004

Da bi natančneje ugotovili vpliv oddaljenosti na oba indeksa, smo izvedli še linearno regresijsko analizo in ugotovili naslednje:

- a) v kolikor se poveča oddaljenost naselja od mesta za eno enoto (1 km), se indeks sprememb namembnosti za obdobje 1990-2001 poveča za 0,07,
- b) v kolikor se poveča oddaljenost naselja od mesta za eno enoto (1 km), se indeks sprememb namembnosti za obdobje 1990-2004 poveča za 0,148.

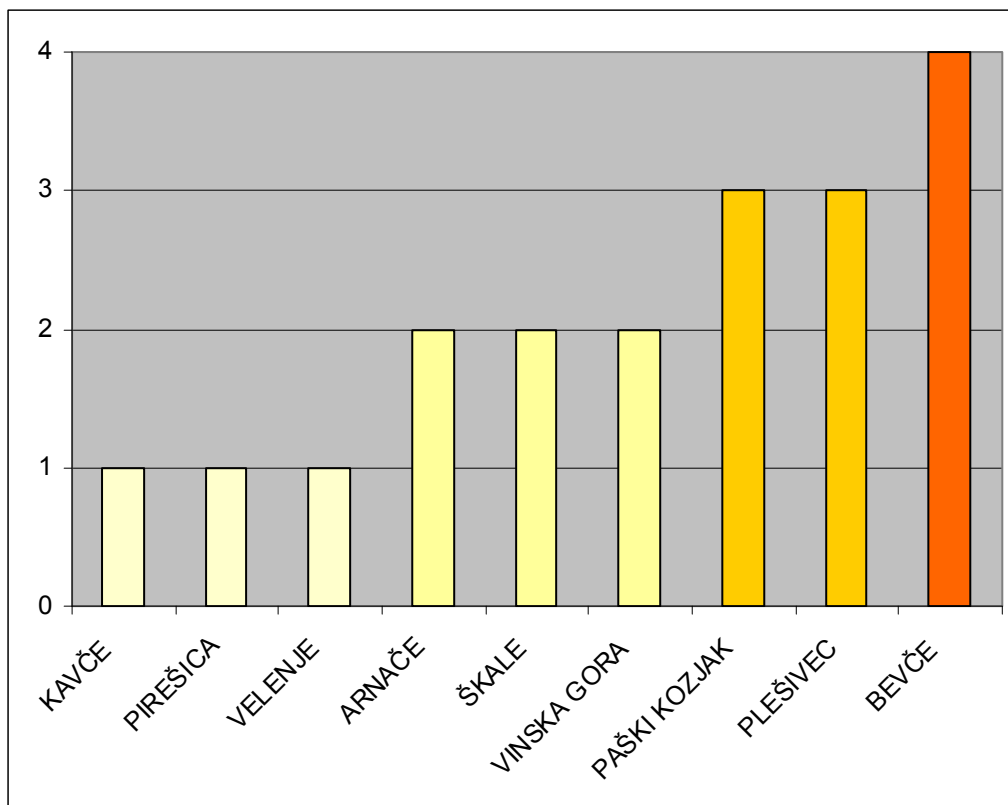
Povezanost med oddaljenostjo od mesta in intenzivnostjo sprememb namenske rabe zemljišč torej obstaja in je v obdobju 1990-2004 še bolj izrazita kot v krajšem obdobju 1990-2001. Spremembe namembnosti kmetijskih zemljišč v stavbna ob zadnjih spremembah in dopolnitvah prostorskega plana so bile intenzivne tudi v naseljih, ki ne ležijo v neposredni bližini mesta oziroma so bile spremembe namembnosti intenzivnejše na podeželju. V tem se kaže interes po novih stavbnih zemljiščih na odročnejših območjih (podeželje), zato je korelacija med oddaljenostjo naselja od mesta in indeksom spremembe v zadnjem obdobju šibka.

9.1.2 Analiza pozidanosti

V preglednici 13 opredeljeni razredi naselij glede na pozidanost površin med letoma 1999 in 2009 (indeks pozidanosti) so prikazani na slikah 49 in 50. Glede dinamike pozidave izrazito izstopajo Bevče, ki so se edine uvrstile v najvišji razred (četrti). V naselju je velik delež novozgrajenih enodružinskih hiš, gradi pa se tudi večji kompleks vrstnih hiš (4 vrste), ki prinese največji delež številu novogradenj. Tudi v Plešivcu in na Paškem Kozjaku je dinamika gradenj visoka (tretji razred). Najnižji dejanski delež imajo Kavče in Velenje (4 % novo pozidanih površin) – naselji z najvišjim deležem stavbnih zemljišč in najnižjim indeksom sprememb površin stavbnih zemljišč sta že v veliki meri pozidani. Za primerjavo navajamo še gibanje števila hišnih števil v primerljivem obdobju, ki kaže podobno (primerljivo sliko kot naša analiza - slika 51). Iz navedenega lahko sklepamo, da so naselja, ki se glede dinamike pozidave uvrščajo v 1. in 2. razred (najnižji indeksi, med 1,04 in 1,07) v večini že pozidana oziroma trenutno za pozidavo niso zanimiva. Najbolj zanimivo je naselje najbližje mestu (Bevče) in najbolj oddaljeni naselji (Paški Kozjak, Plešivec). V Bevčah je indeks pozidanosti

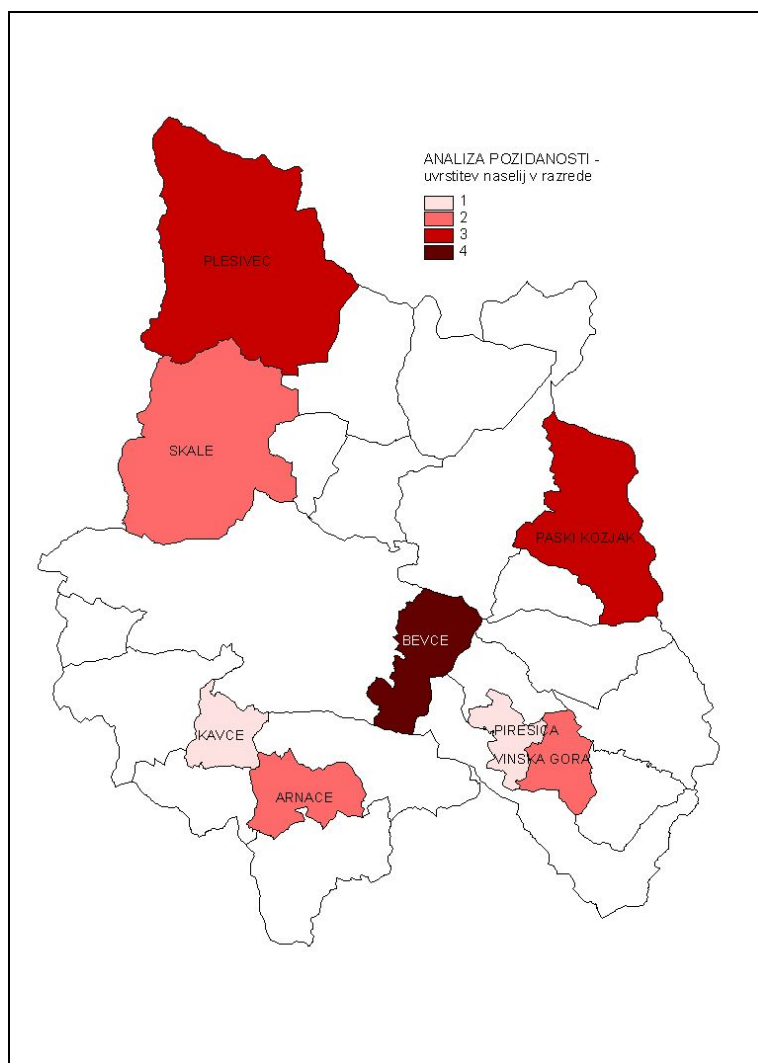
visok zaradi sočasne gradnje večjega števila vrstnih hiš, ki jih gradi investitor za prodajo na trgu. Zaradi tega ne moremo neposredno sklepati, da gre dejansko za interes posameznikov po bivanju v tem naselju. Prostorska razporeditev naselij in uvrstitev v razrede glede na indeks pozidanosti sta prikazani na sliki 50.

Ugotovili smo povezavo med indeksom pozidanosti in spremembo namenske rabe zemljišč: visok indeks pozidanosti v obdobju 1999-2009 je značilen za tista naselja, ki imajo majhen delež stavbnih zemljišč leta 2004 (preglednica 11) in visok indeks sprememb površine stavbnih zemljišč v obdobju 1990-2004 (preglednica 12). Spremembe v prostorskem planu torej odražajo dejansko gradnjo, ki jim je sledila.

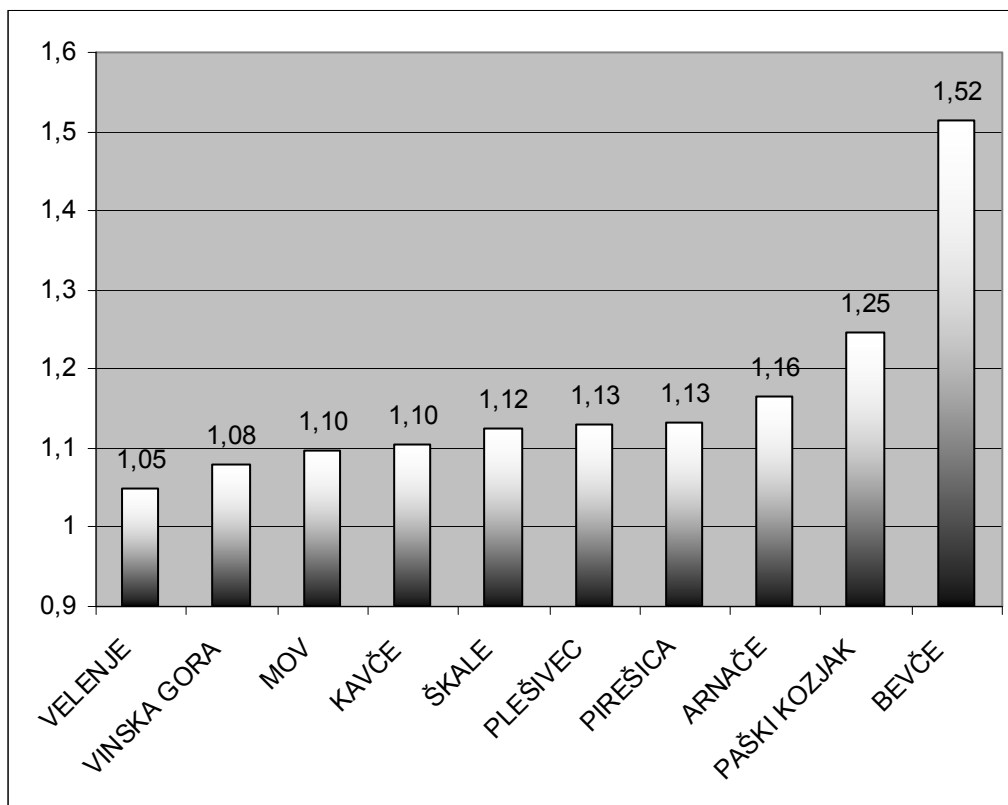
Slika 49: Ocene naselij glede na analizo pozidanosti

Figure 49: Evaluation of settlements according to building dynamics analysis

Slika 50: Uvrstitev naselij v razrede glede na analizo pozidanosti

Figure 50: Evaluation of settlements according to building dynamics analysis

Slika 51: Gibanje števila hišnih števil v obdobju med letoma 2000 in 2007 v izbranih naseljih, mestu in celotni občini (MOV)

Figure 51: The change in households' numbers in the periode between 2000 and 2007 in selected settlements and the whole municipality (MOV)

S korelacijsko analizo smo poskušali ugotoviti povezanost med oddaljenostjo naselja od mesta in dinamiko pozidave. Spearmanov koeficient nakazuje zelo šibko povezanost (0,28). Kot mejo povezanosti (tudi za večje vzorce) uporabimo načeloma 0,3 ali celo 0,4 (v našem primeru 0,28). Povezanost je torej prešibka, da bi jo lahko potrdili (ne glede na velikost vzorca).

9.1.3 Analiza kazalnikov značaja naselja

Analiza kazalnikov značaja naselja je zasnovana kot kombinacija treh skupin kazalnikov, družbenih (demografske značilnosti), družbeno-ekonomskih in okoljskih, ki ponazarjajo spremljanje razvoja z vidika načel trajnosti. Vsaka skupina je bolj natančno opredeljena z

najmanj štirimi podrobnejšimi kazalniki. Vsak kazalnik je ocenjen glede na stopnjo urbaniziranosti naselja na lestvici od 1 (najmanj) do 4 (najbolj).

Ugotovili smo, da je izbor podrobnih okoljskih kazalnikov za oceno urbanega značaja naselja nekoliko problematičen. Le-ti namreč kažejo na zadovoljstvo prebivalstva s kakovostjo posameznih sestavin okolja v naselju (vrednotenje kakovosti bivalnega okolja), ki pa neposrednih povezav s stopnjo urbanizacije naselja nima. Zato smo značaj naselja izračunali samo za kombinacijo družbenih in družbeno-ekonomskih kazalnikov. Do večje razlike pri uvrstitvi v končne razrede pri upoštevanju le omenjenih dveh skupin je prišlo le pri enem naselju (Škale), kar pa je glede na znane značilnosti naselja tudi bolj smiselno. Zato smo v nadaljevanju vrednotenja uporabili le kombinacijo teh dveh skupin kazalnikov.

V preglednici 33 je za skupini družbenih in družbeno-ekonomskih kazalnikov podana vsota vseh ocen podrobnih kazalnikov po naseljih. Ker se število podrobnih kazalnikov med skupinama razlikuje, smo za končno primerjavo uporabili povprečja vsake skupine (preglednica 34). S tem smo zagotovili enakomerno zastopanost vseh skupin v končni oceni.

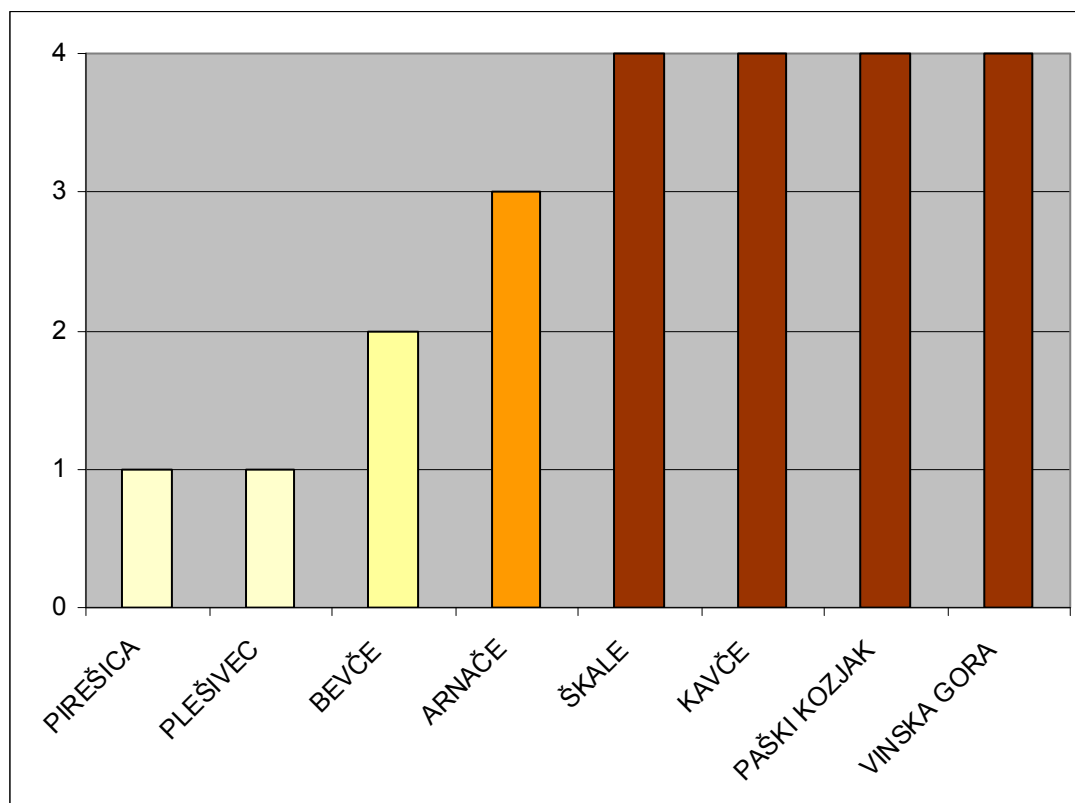
Preglednica 33: Ocene kazalnikov urbanega značaja naselja

Table 33: Evaluation of indicators according to urban character of settlements

	Družbeni kazalniki		Družbeno-ekonomski kazalniki		Značaj naselja	
	Vsota	Povprečje	Vsota	Povprečje	Vsota povprečij	Razred
Arnače	10	2,5	18	2,25	4,75	3
Bevče	8	2	16	2	4	2
Kavče	10	2,5	22	2,75	5,25	4
Paški Kozjak	14	3,5	14	1,75	5,25	4
Pirešica	9	2,25	13	1,62	3,87	1
Plešivec	6	1,5	16	2	3,5	1
Škale	8	2	25	3,12	5,12	4
Vinska Gora	10	2,5	19	2,37	4,87	4

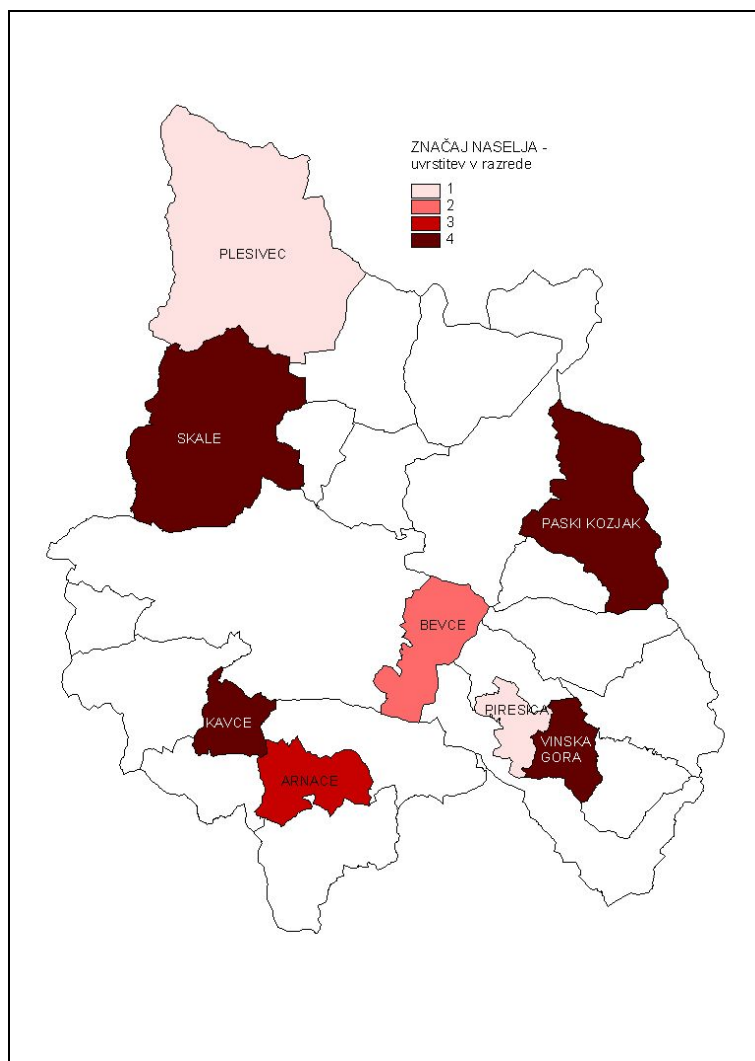
Kazalniki značaja naselja kažejo, da so najbolj urbanizirana naselja med obravnavanimi glede na kazalnike značaja naselja Škale, Vinska Gora, Kavče in Paški Kozjak. Najnižjo oceno sta prejela Pirešica in Plešivec. Med posameznimi skupinami kazalnikov, kažejo najvišje vrednosti Paški Kozjak (demografsko področje, predvsem visoka rast števila prebivalstva – 57

%), Škale (družbeno-ekonomski kazalniki, predvsem dobra infrastrukturna opremljenost in prisotnost oskrbnih funkcij). Ocena značaja naselij je grafično prikazana na sliki 52, prostorska razporeditev in naseljem pripadajoče ocene pa na sliki 53.

Slika 52: Ocena značaja naselij (glede na družbene in družbeno-ekonomske kazalnike)

Figure 52: Evaluation of settlements according to urban character (according to social and socio-economic indicators)

Slika 53: Prostorska razporeditev naselij in ocene značaja naselja (na podlagi družbenih in družbeno-ekonomskih kazalnikov)

Figure 53: Evaluation of settlements according to urban character (according to social and socio-economic indicators)

Povezave med oddaljenostjo naselij od mesta ter vrednostmi skupin kazalnikov (okoljski, družbeni in družbeno-ekonomskimi) s pomočjo statističnih analiz ne moremo potrditi.

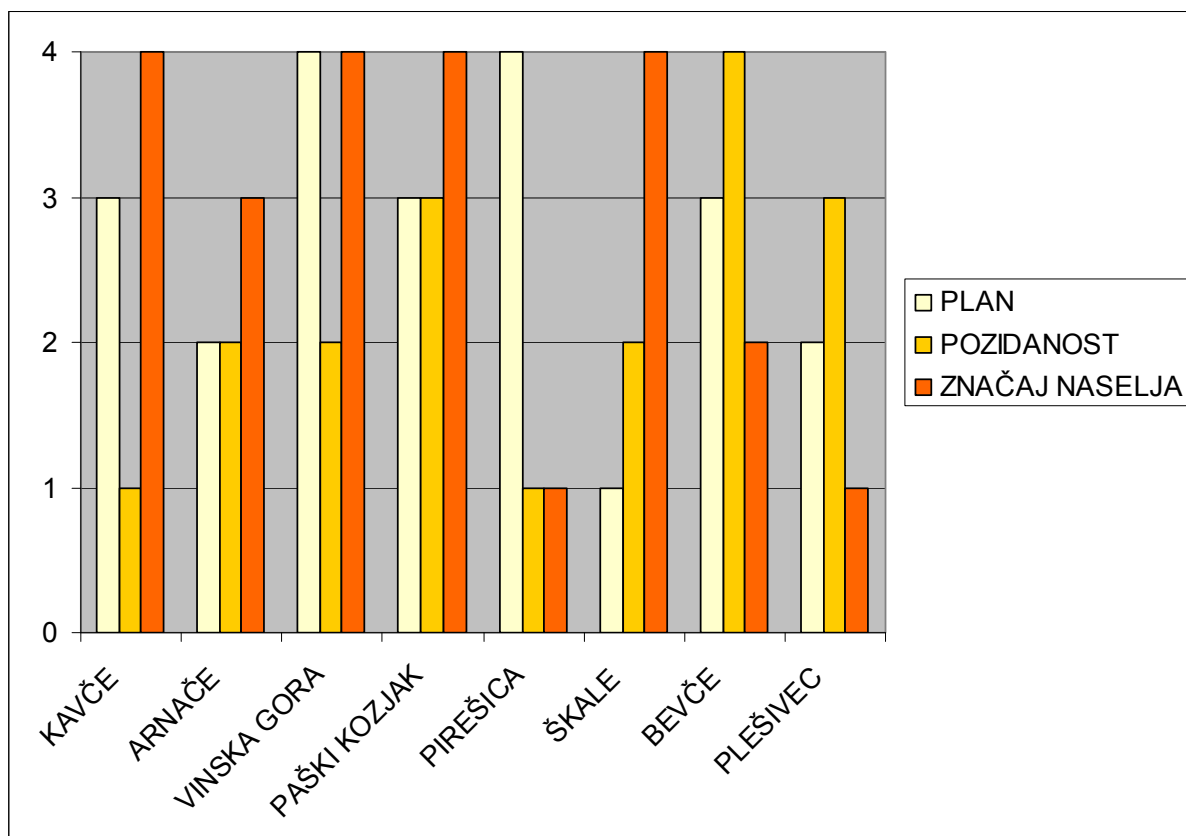
Povezanost med oddaljenostjo od mesta in vrednostjo družbeno-ekonomskih kazalnikov (Spearmanov koeficient korelacije rangov) obstaja (-0,428), vendar ni statistično značilna in je (tudi zaradi majhnega vzorca) ne moremo potrditi. Povezanost med oddaljenostjo od mesta in vrednostjo okoljskih kazalnikov je prešibka, da bi jo lahko potrdili (0,13). Prav tako je prešibka povezanost med oddaljenostjo in družbenimi kazalniki (0,142).

9.2 Skupna ocena stopnje urbaniziranosti naselij / oblikovanje tipologije

Ugotovili smo, da vsa obravnavana naselja kažejo značilnosti suburbanizacije oziroma urbanizacije podeželja. Po kriterijih, ki sta jih Germova (1999) in Radišek (2007) definirala za suburbana območja, spadajo vsa obravnavana naselja mednje (izpolnjujejo vsaj štiri pogoje od petih): rast prebivalstva med letoma 1961 in 1991 (oziroma 1991 in 2002 – v oklepaju je navedeno časovno obdobje, ki ga je proučeval Radišek, 2007) je višja od občinskega povprečja, delež kmečkega prebivalstva je leta 1991 (2002) nižji od povprečja občine, dinamika stanovanjske gradnje med letoma 1971 in 1991 (1991 in 2002) je višja od občinskega povprečja, delež dnevnih migrantov od skupnega števila zaposlenih leta 1991 (2002) je višji od povprečja občine, delež zaposlenih v terciarnih in kvartarnih dejavnostih leta 1991 (2002) je višji od občinskega povprečja. Tudi drugi kazalniki kažejo podobno, npr. indeks rasti števila hišnih števil je v vseh obravnavanih naseljih višji (1,1 in več) kot v mestu (1,05).

S pomočjo Fisherjevega preizkusa (hi kvadrat test zaradi majhnega vzorca namreč ni primeren) smo poskušali ugotoviti povezanost med dinamiko pozidave in stopnjo urbanega značaja naselja (izračunano tako na podlagi družbenih, družbeno-ekonomskih in okoljskih kazalnikov kot tudi le na podlagi kombinacije družbenih in družbeno-ekonomskih kazalnikov). Fisherjev preizkus ni statistično značilen v nobenem primeru ($p > 0,05$), zato povezanosti med spremenljivkama ne moremo potrditi.

Skupno stopnjo urbaniziranosti in razlike med posameznimi naselji smo določili glede na posamezne vrednosti skupin kazalnikov pozidanosti in urbanega značaja naselja. Spremembe prostorskega plana smo uporabili pri interpretaciji verjetnega prihodnjega poteka razvoja naselja oziroma kot dodaten kazalnik. Slika 54 prikazuje skupne ocene naselij (uvrstitev v razrede) glede na vse tri izvedene analize. Kavče izkazujejo visok urbani značaj naselja, medtem ko je bila dinamika novogradenj med letoma 1999-2009 šibka, rezultati analize planov pa kažejo na višje vrednosti pri spremembi namembnosti kmetijskih v stavbna zemljišča (1990-2004) oziroma pri deležu stavbnih zemljišč v letu 2004.

Slika 54: Ocena posameznih skupin kazalnikov

Figure 54: Values of each group of indicators

Naselja smo uvrstili v štiri skupine / tipe glede na stopnjo urbaniziranosti po naslednjem ključu (preglednica 34):

A skupina: visoka ocena urbanega značaja naselja (3, 4) ter nizka ocena spremembe pozidanosti (1, 2) – zgodnja urbanizacija,

B skupina: nizka ocena urbanega značaja naselja (1, 2) ter nizka ocena spremembe pozidanosti (1, 2) - najmanj intenzivna urbanizacija,

C skupina: visoka ocena urbanega značaja naselja (3, 4) ter visoka ocena spremembe pozidanosti (3, 4) – novejša urbanizacija,

D skupina: nizka ocena urbanega značaja naselja (1, 2) ter visoka ocena spremembe pozidanosti (3, 4) – najbolj intenzivna urbanizacija,

Preglednica 34: Uvrstitev naselij v posamezne skupine in njihove značilnosti

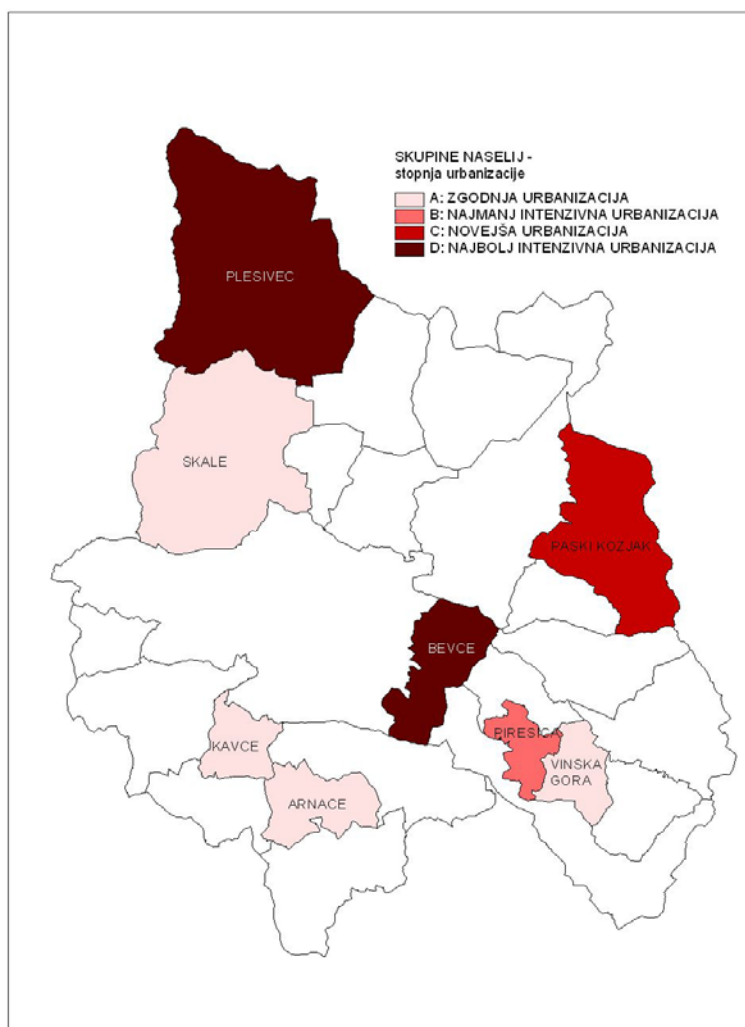
Table 34: Classification of settlements into groups and their characteristics

	Obdobje najintenzivnejše stanovanjske gradnje (Popis 2002)	Ocena pozidanosti - dinamika pozidave - uvrstitev v razred	Ocena značaja naselja - družbeni in družbeno-ekonomski kazalniki	Oddaljenost od mesta	STOPNJA URBANIZIRANOSTI (uvrstitev v skupino)
KAVČE	1981-1990	1	4	4 (2,5 km)	A
ARNAČE	do leta 1970	2	3	3 (4,2 km)	A
VINSKA GORA	1971-1990	2	4	3 (5,8 km)	A
ŠKALE	1961-1990	2	4	3 (4,7 km)	A
PIREŠICA	1971-1980	1	1	2 (5,1 km)	B
PAŠKI KOZJAK	1981-2002	3	4	1 (11,2 km)	C
PLEŠIVEC	1981-1990	3	1	1 (8,3 km)	D
BEVČE	1971-1980	4	2	4 (2,5 km)	D

Razvrstitev naselij v skupine smo preverili tudi s statistično metodo heirarhičnega razvrščanja v skupine in prišli do podobnega rezultata:

- skupina X: Arnače, Vinska Gora, Škale, Kavče,
- skupina Y: Pirešica,
- skupina W: Plešivec, Bevče, (Paški Kozjak),
- skupina Z: Paški Kozjak.

Povezavo med oddaljenostjo naselja od mesta in stopnjami urbaniziranosti lahko ugotovimo za skupino naselij A, v kateri so naselja s podobnimi oddaljenostmi. V skupini D se nahajata naselji, ki ju glede na oddaljenost ne moremo primerjati (enačiti). Med dejavniki, ki prebivalce privlačijo na ti območji tako oddaljenost oziroma dostopnost ni prevladujoča. Prostorsko razporeditev naselij in uvrstitev v skupine smo prikazali na sliki 55.

Slika 55: Uvrstitev obravnavanih naselij v skupine glede na stopnjo urbanizacije

Figure 55: Classification of selected settlements according to the level of urbanization

9.2.1 Skupina naselij A: ZGODNJA URBANIZACIJA

Rezultati kažejo, da je prva skupina naselij (**Kavče, Arnace, Škale in Vinska Gora**) tista, kjer sta bila priseljevanje oziroma večanje števila prebivalstva ter intenzivna gradnja stanovanj izrazita že v obdobju pred letom 1990. Danes imajo ta naselja glede na družbene in družbeno ekonomske kazalnike značaj suburbanega naselja (4. oziroma 3. razred), medtem ko dinamika pozidave v obdobju po letu 2000 ni med višjimi (4 % do 7 % rast v desetletnem obdobju) glede na druga naselja – je trenutno umirjena (1. oziroma 2. razred). Naselja so blizu

mesta, vsa podobno oddaljena (od 2,5 do 6 km). Ravbar (1992) ta naselja opredeljuje kot obmestna naselja. Eden izmed pomembnejših dejavnikov pri poseljevanju tega območja je bila oddaljenost od mestnega središča.

Zgodnja suburbanizacija (pred letom 1990) teh naselij je poleg tipičnih vzrokov suburbanizacije v Sloveniji v 2. polovici prejšnjega stoletja (motorizacija, dnevna migracija, polkmetje ipd.) posledica načrtnega usmerjanja poselitve izven občinskega središča (v Kavče, Arnače, Vinsko Goro, Škale) (Analiza..., 2009) ter kriza v gospodarstvu, ki je zavrla gradnjo stanovanj v mestu. Dinamika priseljevanja v občino (tako iz okolice kot tudi iz drugih mest in seveda republik nekdanje Jugoslavije) in seveda naravni prirastek sta bila najbolj intenzivna med leti 1961 in 1981, ko se je število prebivalcev v občini povečalo za 120 %, od tega v mestu samem za skoraj 200 %, od drugih naselij pa so največ prebivalcev pridobila 3 naselja Arnače (21 %), Kavče (45 %) in Vinska Gora (63 %), medtem ko je bila v Škalah zaradi ugrezanja površja in posledičnih premikov prebivalcev (odseljevanje in preseljevanje znotraj naselja) rast števila prebivalstva nižja (5%) (Orožen Adamič in sod., 1995).

Prostorski plan 2004 (kot tudi 2001) opredeljuje Arnače, Škale in Vinsko Goro v skupino lokalnih središč (2. rang, takoj za mestom) in ta naselja so posledično zelo dobro opremljena z družbenimi funkcijami: podružnična osnovna šola, vrtec, gasilski dom, gostilna, trgovina, večnamenski dom in močna društvena dejavnost. Arnače so bile najbolj intenzivno pozidane s stanovanjskimi stavbami že v obdobju do leta 1970, med letoma 1981 in 1990 sledi rahel upad, spet se dvigne po letu 1991 (Popis 2002). Kavče pomembnejših funkcij nimajo, vendar so bile privlačne za poselitev verjetno zaradi bližine mesta in ugodne prisojne lege. Škale, Kavče in Arnače ter delno Vinska Gora so po strokovnih podlagah za poselitev (Analiza stanja..., 2009) opredeljeni v območje avtohtone urbane poselitve, kjer je vsa (stanovanjska) gradnja nastajala v povezavi z mestom Velenje. Delež priseljenega prebivalstva v naselja skupine A je višji od 50 %, še posebej izrazit v Kavčah in Vinski Gori (več kot 2/3). Kmetijstvo je z izjemo Arnač manj pomembna dejavnost. Število dnevnih migrantov se je glede na leto 1991 nekoliko znižalo, ampak še vedno ostaja nad 80 %. Do večje selitve delovnih mest ni še prišlo, torej ge v vseh primerih za (načrtno, usmerjeno) demografsko suburbanizacijo. Delež stavbnih zemljišč glede na površino naselja je v vseh treh naseljih visok, v Vinski Gori 25,2 %, v Arnačah 23,9 %, in v Kavčah 42 %. V Škalah je nekoliko nižji

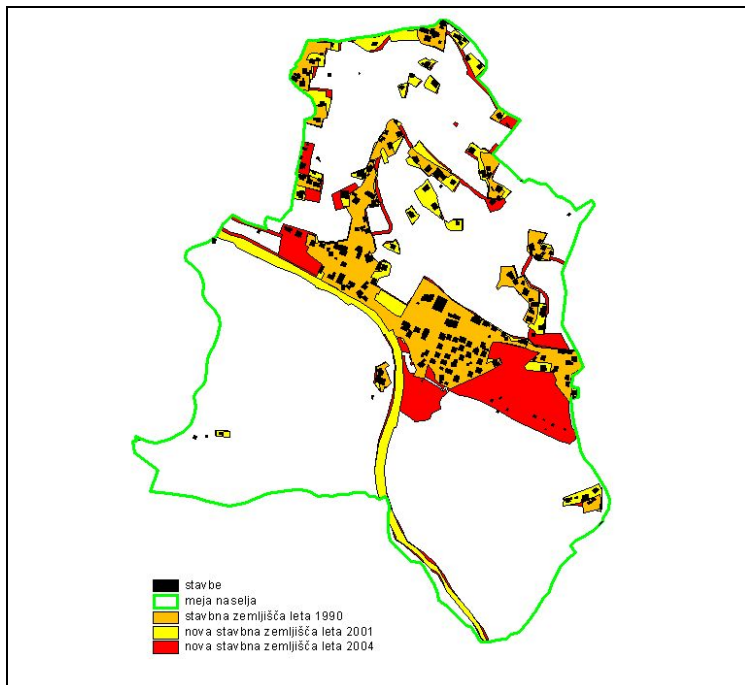
(12 %), saj je velik delež (15 %) zemljišč opredeljenih kot vodnih (ugreznjenih). Indeks sprememb površine stavbnih zemljišč kaže, da namerava občina še v prihodnje usmerjati poselitev predvsem v Vinsko Goro, kjer je bilo povečanje površin namenjenih za gradnjo najbolj izrazito med vsemi obravnavanimi naselji (več kot dvakrat) (slika 22, slika 56). Ostala tri naselja deleža stavbnih zemljišč v prostorskih planih niso izrazito povečala (manj kot za polovico, v večini gre za ceste). Glede na prostorske akte nižjih rangov in načrte za komunalno opremljanje obravnavanih naselij je pričakovati nadaljevanje priseljevanja ter pozidave v Vinski Gori (z lokacijskim načrtom predvidenih 65 novih enodružinskih hiš), Arnačah (predvidenih 40 enodružinskih hiš) ter Škalah (predvidenih 81 komunalno urejenih parcel). Območja predvidene nove stanovanjske gradnje se bodo povezovala z obstoječo pozidavo in bodo tako predstavljala širitev naselij. Prav tako je načrtovana ureditev nove komunalne infrastrukture. Selitev drugih dejavnosti ni načrtovana, čeprav prostorski akti glede tega niso omejujoči in dopuščajo razvoj tako kmetijskih kot tudi nekmetijskih dejavnosti. V prihodnosti je tako v teh naseljih mogoča predvsem terciarna suburbanizacija (selitev delovnih mest v storitvah), povezana predvsem z delom na domu in nemotečimi dejavnostmi za prebivalce.

Glede na večji agrarni potencial Arnač bi bilo smiselno na tem območju omejiti nadaljnjo stanovanjsko pozidavo in območje kot prednostno v občini razvijati bolj v kmetijsko pridelavo. Vinska Gora ima dobre zametke turistične ponudbe (skupaj z okoliškimi naselji v okviru krajevne skupnosti), zato bi bilo možno naselje razvijati s poudarkom na turizmu in izletništvu. Tudi Škale, ki ležijo v zaledju ugrezninskih jezer bi se lahko prepoznale kot ponudnik dodatne turistične infrastrukture.

Prebivalci naselij prve skupine so večino zadovoljni s pogoji življenja v naselju. Najbolje ocenjujejo kakovost okolja, ki v treh naseljih dosega oceno vsaj 3 (4 je najvišja možna). najslabše je kakovost okolja ocenjena v Škalah. Na drugem mestu so družbeni pogoji in na zadnjem gospodarski (v Kavčah je ocena celo pod 2). Gospodarski pogoji pomenijo delovna mesta v naselju, pogoje za kmetijstvo in gozdarstvo, opremljenost naselja z infrastrukturo in podobno, kar kaže na izrazito pomanjkanje le-teh.

Med najbolj motečimi dejavniki se v vseh naseljih pojavljajo kriminal. Slaba komunalna opremljenost izstopa v Vinski Gori, Arnačah in Kavčah. V Vinski Gori je problem tudi

onesnaženost vodnih virov (vaški vodovod in pogosto oporečna voda), v Škalah pa prisotnost divjih odlagališč odpadkov.

Slika 56: Širjenje stavbnih zemljišč in pozidava v Vinski Gori

Figure 56: The building land-use spreading in Vinska Gora

9.2.2 Skupina naselij B: NAJMANJ INTENZIVNA URBANIZACIJA

V drugi skupini naselij je naselje **Pirešica**, kjer je potekala intenzivnejša stanovanjska gradnja v obdobju pred letom 1990 (Popis 2002). Značaj naselja še ne kaže izrazitih znakov suburbaniziranosti, predvsem dosegajo slabše vrednosti družbeno-ekonomski kazalniki. Delež zaposlenih v kmetijstvu je sicer nizek, število prebivalcev se počasi povečuje in dolgoročno se bo povečevalo tudi število delovnih mest. Naselje je od mesta oddaljeno približno 5 km. Pirešica je med manjšimi naselji, ki je zaradi svoje lege izrazito vezana na Vinsko Goro, zato pomembnejših funkcij sama ni razvila. Pričakujemo, da se bo tu poseljevanje zaradi bližine mesta in dobre funkcijske opremljenosti Vinske Gore povečalo. Intenzivnost stanovanjskih novogradenj se zmanjšuje (upad od leta 1981, Popis 2002), kljub temu je pozidava med letoma 1999 in 2009 narasla za 5 %. Delež priseljenih (Popis 2002) je med nižjimi v občini, kljub temu obsega več kot 50 % (53,3 %).

Povečanje deleža stavbnih zemljišč v prostorskih aktih je izrazito visoko (skoraj za dvakrat). Pričakujemo, da se bosta priseljevanje in pozidava v Pirešici nadaljevala oziroma intenzivirala. Pozidava na novih stavbnih zemljiščih se je že začela z izjemo zemljišča na dnu doline, ki se uporablja kot »skladišče« gradbenega materiala.

Zadovoljstvo s pogoji v naselju je najnižje na gospodarskem področju. Družbeni pogoji in kakovost okolja sta ocenjeni višje. Izstopa visoka ocena družbenih pogojev (2,9) glede na ostala naselja, saj naselje samo družbenih funkcij nima. To nam kaže na izrazito povezanost s sosednjo Vinsko Goro, ki je tovrstno dobro opremljena. Med najbolj motečimi dejavniki se pojavljata kriminal in slaba komunalna opremljenost.

9.2.3 Skupina naselij C: NOVEJŠA URBANIZACIJA

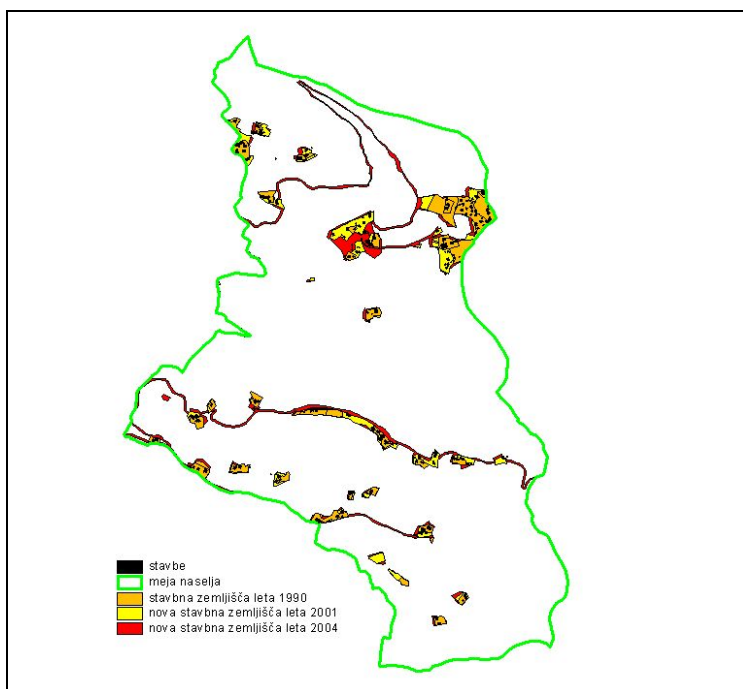
V to skupino se je uvrstilo eno samo naselje: **Paški Kozjak**. Naselje označuje tako visok urbani značaj kot tudi visoka dinamika pozidave v zadnjem obdobju (1999-2009).

Paški Kozjak je najvišje ležeče med obravnavanimi naselji, srednja nadmorska višina znaša 750 m. Število prebivalcev se je v obdobju med 1991 in 2002 izrazito povečalo (za 57 %) (Popis 2002). Obdobje po letu 1981 je intenzivno tudi glede gradnje stanovanj, saj je bilo takrat zgrajenih kar tretjina obstoječih, enako v obdobju po letu 1991 (tretjina) (Popis 2002). Tudi rezultati analize pozidanosti kažejo visoko dinamiko – v obdobju med letoma 1999 in 2009 je bila dinamika izgradnje stavb na drugem (11 %) mestu glede na obravnavana naselja. Podatek potrjuje tudi visok indeks rasti števila hišnih števil v obdobju 2000-2007 (1,25). Prostorski akti opredeljujejo tukaj dve območji namenjeni gradnji sekundarnih bivališč z možnostjo spremembe namembnosti v stanovanjske stavbe. Visoko dinamiko izgradnje stavb lahko pogojujemo tako tudi z gradnjo počitniških hišic in ne torej neposredno urbanizacijo.

Na Paškem Kozjaku po mnenju prebivalcev izstopa kot negativni dejavnik slaba komunalna opremljenost ter divja odlagališča, kakovost vodnih virov pa je okoljski dejavnik, ki izstopa najbolj pozitivno. Glede na družbene, gospodarske pogoje in kakovostjo okolja prebivalci z najvišjimi ocenami označujejo okolje.

Nova stavbna zemljišča, opredeljena v letu 2004, so še v večini nepozidana, velik delež predstavljajo tudi ceste, ki so opredeljene kot stavbno zemljišče v zadnjih spremembah (slika

19, slika 57). Kombinacija izbranih kazalnikov je pokazala, da poteka je intenzivna urbanizacija naselja, ki je poleg povečanja deleža predvsem stanovanjske pozidave, že povzročila porast urbanega značaja naselja. Prevladujoč dejavnik poseljevanja Paškega Kozjaka je glede na rezultate privlačnost pokrajine.

Slika 57: Širjenje stavbnih zemljišč in pozidava na Paškem Kozjaku

Figure 57: The building land-use spreading in Paški Kozjak

9.2.4 Skupina naselij D: NAJBOLJ INTENZIVNA URBANIZACIJA

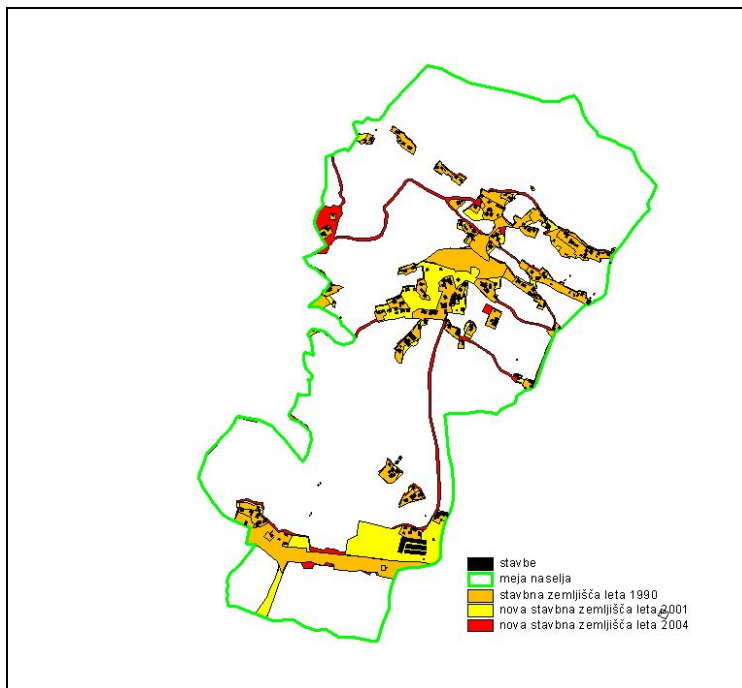
V četrto skupino naselij sta se uvrstili naselji **Plešivec** in **Bevče**. Naselji zaznamuje visok indeks pozidanosti med letoma 1999 in 2009 (11 % na Plešivcu in 22 % v Bevčah; 3. in 4. razred). Tudi tukaj kazalniki značaja naselja še ne kažejo visokega značaja urbaniziranosti, a je prav tako kot v skupini naselij B pričakovati, da se bo to zgodilo v prihodnjih letih. Bevče so blizu mesta, oddaljene 2,5 km, Plešivec pa je med najbolj oddaljenimi naselji (8,3 km). Na visok indeks dinamike novogradenj v zadnjem obdobju v Bevčah vpliva predvsem dejstvo, da je bilo na območju naselja v letu 2009 zgrajenih več vrstnih hiš enotnega investitorja, ki se bodo prodajale na trgu. Kljub temu se pojavljajo tudi številne enodružinske gradnje. Naselje je zanimivo za poselitev zaradi dobre dostopnosti - na eni strani se lahko do mesta pripeljemo

s kolesom ali gremo peš, na drugi leži ob cesti Velenje – Arja vas (dostop do avto ceste). Tudi ekspozicija naselja je ugodna (jug). Srednja nadmorska višina naselja je 430 metrov. Število prebivalcev v Bevčah se počasi dviguje od leta 1981 naprej. Med leti 1991 in 2002 se je število prebivalcev povečalo za 5 % (Popis 2002), pozidava leta 2009 glede na leto 1999 pa se je povečala za 22 %. Lahko bi rekli, da pozidane površine naraščajo hitreje kot število prebivalcev, vendar je potrebno vedeti, da nekatere novogradnje še seveda niso naseljene in da obeh rasti ne moremo neposredno primerjati (podatki različnih časovnih obdobj). Glede na podatke popisa (Popis 2002) je bilo največ stavb s stanovanji zgrajenih v obdobju med letoma 1971 in 1980 (25,9 %), nato je sledil upad do leta 2002, ko se po podatkih naših analiz dinamika izgradnje stavb spet dvigne. Priseljenih v naselje je po podatkih Popisa iz leta 2002 53,2 %.

Plešivec je eno izmed najvišje ležečih naselij v občini, srednja nadmorska višina znaša 585 m. Pomembnejših družbenih funkcij nima, le podružnično osnovno šolo z vrtcem (upad števila otrok) in gostilno. Naselje je razloženo z nekaj zaselki. Kmetijstvo je pomembna dejavnost saj zaposluje kar 12,3 % prebivalstva (največ v celotni občini). Delež zaposlenih v storitvenih dejavnostih je med najnižjimi v občini. Plešivec ima tudi najnižji delež dnevnih migrantov (78 %) med obravnavanimi naselji, kar gre na račun zaposlenih v kmetijstvu (Popis 2002). Plešivec (počasen upad števila prebivalcev od leta 1900 naprej, od leta 1981 do 2002 stagnacija) izrazite demografske rasti ne beleži (Popis 2002). Glede na podatke Popisa o zgrajenih stavbah (stanovanjih) je bilo na Plešivcu največ stavb zgrajenih v obdobju med 1981 in 1991 (25,2 %), sledi obdobje po letu 1991 (19,7 %). Delež novogradenj v obdobju 1999-2009 je prav tako visok, 9 %. Pričakovati je, da se bo suburbanizacija Plešivca (8 km oddaljen od mesta) intenzivirala, še posebej, če se bodo izboljšali infrastrukturni pogoji (cesta).

Delež stavbnih zemljišč v obeh naseljih se je med letoma 1990 in 2004 povečal za 70 %, nova stavbna zemljišča v večini še niso pozidana. Tako je potencial stavbnih zemljišč velik, v Bevčah (slika 58) glede na lego blizu Velenja in pomembne prometnice pričakujemo nadaljnjo rast števila zgrajenih stavb ter prebivalstva. Na Plešivcu so bile določitve novih stavbnih zemljišč v večini zaokrožitve in manjše širitve obstoječih. Veliko pa je še nepozidanih stavbnih zemljišč, ki so bila kot taka opredeljena s planom iz leta 1990.

Prebivalci Bevč in Plešivca so zelo zadovoljni s kakovostjo okolja (ocena je 3,2 oziroma 3,3), manj z družbenimi pogoji (najnižja ocena med vsemi naselji 2,2 in 2,3) in najmanj z gospodarskimi (1,6 – prav tako najnižja ocena med vsemi naselji in 2,1 za Plešivec). Med najbolj motečimi dejavniki sta kriminal in slaba komunalna opremljenost.

Slika 58: Širjenje stavbnih zemljišč in pozidava v Bevčah

Figure 58: The building land-use spreading in Bevče

9.3 Dejavniki širjenja urbanizacije v mestni občini Velenje

Na podlagi izvedenih analiz (s poudarkom na rezultatih ankete o vrednotenju bivalnega okolja) smo poskušali opredeliti glavne dejavnike, ki vplivajo na širjenje urbanizacije v zaledje mesta. Predpostavljali smo, da igra pomembno vlogo dostopnost naselja iz mestnega središča (izračunana na podlagi cestne oddaljenosti). To povezavo smo potrdili za 4 naselja. Ugotovili smo, da se »push« in »pull« dejavniki razlikujejo med naselji in da je za interes poseljevanja značilna pestra kombinacija večih dejavnikov. V preglednici 35 so nanizani najbolj izraziti, ki smo jih v študiji zaznali. Obstajajo še drugi, ki jih s pomočjo naših kazalnikov nismo uspeli ugotoviti. Dobro bi bilo preveriti še njihov vpliv, npr. ekonomskih dejavnikov kot so npr. cene nepremičnin, dedovanje zemljišč in podobno.

Pri pozitivnih dejavniki izstopa predvsem privlačnost pokrajine in kakovost posameznih sestavin okolja. Pri negativnih dejavnikih se največkrat pojavljata kriminal in slaba komunalna opremljenost naselij. Kriminal je lahko odraz splošnega zaznavanja varnosti v celotni občini ali samem mestu in ne v dejanskem naselju. Zelo nizke ocene so pri vseh naseljih dobili gospodarski pogoji (pogoji za kmetijstvo, gozdarstvo, razvoj drugih dejavnosti v naselju, prometna in druga infrastruktura v naselju ipd.), kar kaže na pohranjenost naselij v smislu ponudbe delovnih mest in ugodnih razmer za razvoj novih dejavnosti oziroma ohranjanja kmetijstva, gozdarstva. Še najboljše med gospodarskimi pogoji pa so ocenjeni ravno pogoji za kmetijstvo in gozdarstvo.

Preglednica 35: Pozitivni in negativni dejavniki, ki vplivajo na privlačnost naselij za bivanje

Table 35: Push and pull factors, which define attractiveness of settlements for living

Naselje	Pozitivni dejavniki	Negativni dejavniki
ARNAČE	- dostopnost - opremljenost z družbenimi funkcijami - kakovost okolja (zrak) - privlačnost pokrajine	- kakovost prsti, vodnih virov - slaba komunalna opremljenost - kriminal - prehitro širjenje pozidave - gospodarski pogoji
BEVČE	- dostopnost - kakovost okolja (prst, zrak) - privlačnost pokrajine	- slaba komunalna opremljenost - kakovost vodnih virov - kriminal - prehitro širjenje pozidave - gospodarski pogoji
KAVČE	- dostopnost - kakovost okolja (prst, vode)	- slaba komunalna opremljenost - kriminal - kakovost zraka - gospodarski pogoji
PAŠKI KOZJAK	- privlačnost pokrajine - kakovost okolja (vodni viri)	- obremenjenost s hrupom - slaba komunalna opremljenost - kriminal - divja odlagališča odpadkov - kakovost prsti, zraka - gospodarski pogoji
PIREŠICA	- opremljenost Vinske Gore z družbenimi funkcijami - kakovost okolja (zrak) - privlačnost pokrajine	- slaba komunalna opremljenost - kakovost vodnih virov, prsti - kriminal - gospodarski pogoji
PLEŠIVEC	- kakovost okolja (vodnih virov) - privlačnost pokrajine	- kriminal - divja odlagališča odpadkov - kakovost prsti, zraka - gospodarski pogoji
ŠKALE	- dostopnost	- posledice ugrezanja površja - kakovost zraka - (ne)privlačnost pokrajine - divja odlagališča odpadkov - kriminal - kakovost okolja - gospodarski pogoji
VINSKA GORA	- dostopnost - opremljenost z družbenimi funkcijami - privlačnost pokrajine - kakovost okolja (zrak, vode)	- slaba komunalna opremljenost - onesnaženost vodnih virov - prehitro širjenje pozidave - kriminal

10 RAZPRAVA IN ZAKLJUČKI

V sklepnem poglavju želimo ovrednotiti metodološki pristop pri proučevanju suburbanizacije podeželja ter predstaviti glavne vsebinske rezultate opravljene raziskave.

10.1 Metodološki pristop

Obravnavajoč pojav suburbanizacije v mestni občini Velenje v treh, med sabo ločenih, korakih se je izkazala za dobro. Rezultate vsake izmed treh analiz smo lahko med sabo primerjali in ugotavljali vzročno-posledične povezave. Ugotovili smo, da bi izračun skupne stopnje urbanizacije iz omenjenih treh analiz preveč zabilisal pomen posameznih kazalnikov, zato jih na koncu nismo združevali / seštevali njihovih vrednosti, ampak smo jih med sabo primerjali in kombinirali. V skupino kazalnikov pri analizi značaja naselja smo poskušali zajeti vse tri vidike trajnostnega razvoja, okoljskega, gospodarskega in družbenega, a se je izbor okoljskih kazalnikov izkazal za manj primernega.

Analiza prostorskega plana je pomembna zlasti zaradi institucionalne usmeritve prostorskega razvoja (omogoča pozidavo). V oceno plana smo združili intenzivnost sprememb namembnosti kmetijskih zemljišč v stavbna (trend) in delež stavbnih zemljišč v zadnjem veljavnem planu (stanje). Spremembe planov so posledica tako težnje prebivalcev po lokacijah novih stavbnih zemljišč kot tudi usmeritve občine. Problematika analize planov je ta, da se v spremembe plana po letu 1990 niso evidentirale dosledno spremembe rabe ter zemljišča, kjer potekajo prometnice. Zato je lahko delež sprememb namenske rabe deloma nerealen predvsem pri novih prostih površinah za gradnjo. Prav tako sta bili uvedeni kategorija vodna zemljišča in kamnolomi. Pri proučevanju sprememb namembnosti smo združevali posamezne kategorije, npr. stavbna zemljišča znotraj ureditvenih območij naselij in zunaj njih. Glede na pomen lege stavbnih zemljišč bi bilo dobro opraviti še analizo širjenja za obe območji ločeno, saj prva skupina predstavlja zgoščeno pozidavo, druga pa razpršeno.

Analiza pozidanosti je dopolnila pomanjkljivosti analize plana, saj smo lahko bolje identificirali, kje se gradnja dejansko dogaja. Kazalnik je opredeljen z indeksom novogradenj v obdobju 1999-2009. Pri kazalniku je nekoliko težje določiti obseg pozidanih zemljišč – kaj prišteti tlorisu stavbe. Merilo 10 metrskega pasu okoli stavbe se nam zdi sprejemljivo. Pri analizi pozidanosti bi bilo dobro ugotoviti še namembnost stavb in jih ločiti vsaj v štiri kategorije: stanovanjske, kmetijske, poslovne – industrijske in ostale. S to dopolnitvijo bi bila ta analiza ena pomembnejših v podobnih delih, saj bi zajela tudi funkcijsko sestavo naselja. V analizo bi lahko poleg stavb vključili tudi prometnice in druge pozidane površine.

Analiza značaja naselij je bila najbolj obsežna, saj združuje kar 15 kazalnikov. Kazalniki obravnavajo tri vidike razvoja in značilnosti naselij: družbenega, družbeno-ekonomskega in okoljskega. Nabor kazalnikov bi bilo možno še nekoliko dopolniti. Pri interpretaciji rezultatov smo ugotovili, da je izbor okoljskih kazalnikov manj primeren za vrednotenje urbanega značaja naselja. Navezujejo se namreč na subjektivna mnenja prebivalcev o kakovosti okolja v posameznem naselju, kar ne more biti kazalnik urbanega / neurbanega značaja naselja. Gre bolj za privlačnost naselja in s tem za dejavnik, ki v naselje privablja / odvrača morebitne priseljence. Hkrati lahko domačini kakovost okolja dojemajo drugače kot drugi. Zaradi te zadrege smo okoljske kazalnike iz končne interpretacije urbanega / neurbanega značaja naselja izpustili in jih uporabili kot kazalnike privlačnosti naselij za bivanje. Z anketo smo zagotovili subjektivno oceno mnenja prebivalcev o kakovosti življenja v naseljih.

Kombinacija rezultatov dveh analiz (analiza pozidanosti in značaja naselja) in vključevanj tretje (analiza prostorskih planov) ter rezultatov ankete se je izkazala kot dober način za interpretacijo rezultatov. Seveda pa se pri združevanju več kazalnikov zabriše vpliv oziroma pomen posameznega, kar je slabost metode.

Za ugotavljanje urbanega značaja naselja / izdelavo tipologije bi lahko uporabili še nekatere druge kazalnike kot so npr. gostota poselitve, fiziognomska analiza in podobno.

Uporaba statističnih metod izračunavanja povezanosti med spremenljivkami se ni obnesla zaradi premajhnega vzorca (N=8). Uporabili smo jih lahko le za preverjanje prve od štirih hipotez, ki je vključevala vsa nemestna naselja v občini (N=24).

10.2 Rezultati analiz

10.2.1 Dokaz hipotez

Na osnovi opravljenega raziskovalnega dela ugotavljamo, da je obravnavana naselja Mestne občine Velenje že zajela urbanizacija. Intenzivnost procesov in stopnja preobrazbe nekdanjih agrarnih naselij je različna. Delno je pogojena z oddaljenostjo od mesta, delno je rezultat usmerjane gradnje in drugih dejavnikov. V večini gre za demografsko stopnjo suburbanizacije oziroma razseljevanje prebivalstva, kot jo imenuje Ravbar (2005).

Rast obmestnih naselij v mestni občini Velenje je potekala v skladu z rastjo mesta samega, ki je zaradi hitrega razvoja po drugi svetovni vojni nekoliko specifično. Obdobju največjega priseljevanja ljudi v občino Velenje (1971-1980) je sledila obsežna stanovanjska gradnja v mestu (38,2 % zgrajenih stanovanj) in nato (1981-1990) v obmestju (Vinska Gora, Kavče, Škale, tudi Arnače), ki je trajala do leta 1990. Po tem obdobju število novozgrajenih stanovanj v teh naseljih upade in se povečuje predvsem v bolj oddaljenih naseljih od mesta, na Paškem Kozjaku in na Plešivcu. V Bevčah je največ stanovanj zgrajenih do leta 1918 (sledi obdobje hitre rasti mesta (1971-1980)) in nato po letu 2000. Pirešica pa je edino naselje, kjer število novogradenj po letu 1980 upada. Gradnja (nekmečkih) stanovanjskih hiš se je torej začela na bližnjem podeželju pojavljati že v času rasti in razvoja mesta, njegove urbanizacije. Enaki procesi se odvijajo tudi danes, vendar v bolj od mesta oddaljenem, podeželskem prostoru.

Razvrščanje naselij znotraj mestne občine Velenje na posamezne podtipe suburbanizacije (periurbanizacija, eksurbanizacija, counterurbanizacija) ni smiselno, saj so vsa obravnavana naselja v občini še vedno v dosegu dnevne migracije v Velenje in druga bližnja (večja) mesta.

V prvi hipotezi smo predvidevali, da je sprememba namembnosti kmetijskih zemljišč bolj izrazita v naseljih bližje mestu Velenje. Hipotezo na podlagi statističnega preizkusa (Spearmanov koeficient korelacije rangov) zavračamo. Sprememba namembnosti kmetijskih zemljišč v stavbna je intenzivnejša v naseljih, ki so od mesta bolj oddaljena. Korelacija je sicer šibka, ampak kaže na trend širitve morebitne pozidave / interes po novih stavbnih zemljiščih v širšem zaledju mesta - na podeželju.

Druga hipoteza predvideva, da se dinamika pozidave v izbranih naseljih izven mesta v preteklih desetih letih zmanjšuje z oddaljenostjo naselja od mesta Velenje. Hipoteze s statističnim preizkusom ne moremo preveriti, saj koeficient nakazuje prešibko povezanost. S pogledom na prostorski prikaz rezultatov (slika 41) lahko hipotezo zavrnemo. Najvišjo dinamiko pozidave ima namreč naselje, ki je najbližje mestu, v naslednji razred pa se uvrstita naselji, ki sta v izbranem vzorcu od mesta najbolj oddaljeni. Ostala naselja (srednja oddaljenost) so v dveh vmesnih razredih. Sklepamo lahko, da oddaljenost od mesta na dinamiko pozidave vpliva, vendar se ne zmanjšuje z oddaljenostjo od mesta, ampak kvečjemu z njo narašča. Najnižja (1,04-1,07) je v naseljih, ki so srednje oddaljena od mesta (4,2-5,8 km) - že v večini pozidana. Naselje Bevče, ki ima največji indeks pozidanosti v obdobju 1999-2000 in leži najbližje mestu, moramo obravnavati z rezervo, saj gre tam na obsežnem območju za gradnjo več vrstnih hiš (en investitor), namenjenih prodaji. Te novogradnje so torej bolj posledica odločitve trga kot interesa posameznikov. Zaradi navedenega bi lahko to naselje izločili iz vrednotenja in tako hipotezo še bolj zanesljivo zavrnili. Suburbanizacija se je torej v obmestju Velenja stabilizirala in se danes intenzivneje pojavlja v širšem gravitacijskem območju dnevnih delovnih migracij.

S statističnim preizkusom ne moremo preveriti tretje hipoteze (močnejši urbani značaj imajo tista naselja, ki ležijo bližje mestu Velenje), saj je povezanost prešibka oziroma ni statistično značilna. Glede na prostorsko razporeditev naselij in uvrstitev v razrede pri kazalnikih, ki kažejo stopnjo urbanega značaja naselja (slika 44), ugotavljamo, da ležijo 4 naselja z najvišjima ocenama v oddaljenosti do 6 km od mesta. Izstopa pa eno izmed najbolj oddaljenih naselij (11 km), ki prav tako izkazuje visok urbani značaj. Hipotezo zato zavračamo.

Povezave med dinamiko pozidave in stopnjo urbanega značaja (četrt hipoteza) naselja s Fisherjevim preizkusom ne moremo potrditi (povezava ni statistično značilna). Kljub temu, smo naselja glede na kombinacijo rezultatov teh dveh analiz lahko uvrstili v štiri skupine, ki so se oblikovale glede na predvidevanja - naselja z visokim indeksom pozidanosti imajo nizko stopnjo urbanega značaja in obratno (preglednica 34). Zadnjo hipotezo zato potrjujemo. Nekoliko sicer od te domneve izstopata naselji Paški Kozjak in Pirešica, vendar gre verjetno tu za vplive drugih dejavnikov ali napake pri razvrščanju vseh kazalnikov v skupine.

Glede na rezultate analiz smo ugotovili, da lahko obravnavana naselja razvrstimo v štiri skupine / tipe:

- naselja, kamor je bilo priseljevanje usmerjeno pred letom 1991 in se je glavni val suburbanizacije že zgodil – ZGODNJA URBANIZACIJA: Kavče, Vinska Gora, Škale, Arnače;
- naselja, kjer danes ni opazen izrazit urbani značaj in je dinamika gradnje v zadnjem obdobju nizka – NAJMANJ INTENZIVNA URBANIZACIJA: Pirešica;
- naselje z izrazitim porastom novogradenj po letu 2000 ter visoko oceno urbanega značaja – NOVEJŠA URBANIZACIJA: Paški Kozjak;
- naselja, kjer je dinamika novogradenj po letu 2000 visoka, urbani značaj naselja pa nizek, interes za pozidavo in preseljevanje v ti naselji je vedno večji – NAJBOLJ INTENZIVNA URBANIZACIJA: Plešivec in Bevče.

Razseljevanje prebivalstva iz mesta na obrobje je potekalo skladno z oddaljenostjo od mesta in je danes najbolj intenzivno v najbolj oddaljenih naseljih (Paški Kozjak in Plešivec). Izstopa le naselje Bevče (zaradi večje organizirane novogradnje), ki kljub neposredni bližini ni bilo poseljeno že v prvem valu razseljevanja.

Prebivalci obravnavanih naselij v svojem okolju glede na kakovost posameznih sestavin okolja (zrak, vodni viri, prst, prvlačnost pokrajine, hrup) najbolj cenijo privlačnost pokrajine, ki je tako eden izmed glavnih dejavnikov kakovosti njihovega bivalnega okolja. Najnižje vrednosti dosega kakovost vodnih virov, kar kaže na problematiko neurejene komunalne infrastrukture (prav tako izpostavljena kot najbolj moteč dejavnik v naseljih, območja podtalnice pa so ocenjena kot pomebnejša pri varovanju pred pozidavo). Gospodarski pogoji dosegajo glede na družbene pogoje in kakovost okolja najnižje ocene, kar odraža dejansko funkcijsko sestavo naselij: prisotnost nekaterih družbenih (centralnih) funkcij in pomanjkanje delovnih mest.

Rezultate ankete lahko strnemo v naslednje ugotovitve:

- največja prednost bivanja v obravnavanih naseljih je kakovost okolja oziroma bolj natančno privlačnost pokrajine,
- naselja imajo velik primanjkljaj delovnih mest (izrazita dnevna migracija),
- z družbeno opremljenostjo naselij so prebivalci povprečno zadovoljni,

- najbolj pereča okoljska problema sta hrup (vzrok je lahko povečana motorizacija, uporaba strojev) in kakovost vodnih virov (neurejenost komunalne infrastrukture),
- med motečimi dejavniki v naseljih izstopajo kriminal, slaba komunalna opremljenost in prisotnost divjih odlagališč.

Danes je mesto Velenje že izkoristilo velik delež svojih površin, še vedno pa ostaja znotraj njegovih meja (naravnih, antropogenih in administrativnih) nekaj prostih površin. Gradnja zaenkrat zaradi pravnih zapletov na enih območjih ter zaradi komunalnega opremljanja drugih območij še ni stekla. Tudi zato so se seveda morebitni interesenti za novogradnje prisiljeni usmerjati na podeželje.

Naravne in antropogene meje, ki ne omogočajo rasti mesta navzven, Velenje omejujejo in ščitijo pred »razlitjem«. To ne preprečuje pojava suburbanizacije za omenjenimi mejami – za »obročem« so se intenzivni suburbanizacijski procesi že zgodili v bližnjih (obmestje) in se danes intenzivno dogajajo v bolj oddaljenih naseljih (podeželje).

10.2.2 Usmerjanje (sub)urbanizacije

Širjenje urbanizacije na podeželje je možno na občinski ravni nadzorovati oziroma usmerjati s prostorskimi plani in prostorskimi akti nižjih rangov, z gradnjo (obnovo) infrastrukture, z aktivno zemljiško politiko in podobnim. Občina bi morala glede na dane rezultate te študije in glede na strateške usmeritve ponovno preveriti območja, ki jih prednostno namenja poselitvi in drugim dejavnostim, pri tem pa je potrebno upoštevati družbene, ekonomske in tudi okoljske značilnosti naselij. Vsekakor so drugačne od časov izgradnje mesta. Delež pozidanosti stavbnih zemljišč s stavbami (ceste niso upoštevane) je za obravnavana naselja med 41 in 58 %. To pomeni, da imajo vsa naselja še svoje rezerve. Problematika občine je tudi ta, da je veliko stavbnih zemljišč opredeljenih na manj primernih območjih za gradnjo (naklone, geološke značilnosti ipd).

Skupno je v podeželskih naseljih mestne občine Velenje po veljavnih načrtih predvidenih 186 novih enodružinskih hiš gostejše zazidave in manjše število stavb na Paškem Kozjaku. V mestu samem je predvidenih 238 novogradenj enodružinskih hiš in novogradnje vsaj 7

stanovanjskih blokov. Kot vidimo je občina na eni strani usmerila poseljevanje izven mesta, na drugi pa predvideva obširne gradnje v mestu samem. Glede na gibanje števila prebivalstva, ki v mestu in celotni občini upada (po različnih projekcijah števila prebivalstva – glede na naravno in selitveno gibanje - naj bi do leta 2012 oziroma 2017 rahlo še naraslo, nato pa sledi upadanje (Kotnik, 2009)), je vprašanje ali bo tako obsežna stanovanjska gradnja res potrebna. Upadanje števila prebivalstva so ugotovili tudi v strokovnih podlagah za izdelavo prostorskega načrta občine. Zavedati pa se moramo, da se že današnja stanovanjska rast v Sloveniji povečuje na račun zmanjševanja števila družinskih članov, naraščanja števila samskih gospodinjstev ter povečevanja stanovanjskih površin. Glede na leto 2001 se v letu 2007 število prebivalstva v občini Velenje zmanjšuje že v petih naseljih (prej v treh). V preostalih dvajsetih naseljih občine se število prebivalstva povečuje. Glede na leto 2002 je značilno, da se je trend povečevanja prebivalstva razširil tudi na bolj oddaljena naselja (glede na mesto), kjer je povečanje večje kot v primestnih naseljih (do 3 km oddaljena od Velenja). Težnja prebivalcev po življenju v prijetnejših okoljih izven mest je tista, ki bo na podeželje pritegnila predvsem prebivalce mesta samega, širila pozidane površine na podeželju in povzročila notranje migracije.

Druge dejavnosti, trgovske in proizvodne, so primarno vezane na mesto in usmerjene v za to namenjena območja znotraj njegovih meja. Opazen pa je že pojav rasti nakupovalnih središč ob mestnih vpadnicah (Celjska cesta in koroška ter šoštanjska vpadnica) – indeks pozidanih površin je visok ravno zaradi njih. Tudi na podeželju obstaja možnost pojavljanja nestanovanjskih stavb, saj so prostorski akti glede dopustnosti dovolj ohlapni. Tak primer opazujemo ob cesti Velenje – Celje v naselju Črnova, kjer so nastali parkirišče za tovornjake, avtoservis in nova bencinska črpalka (ob tej cesti že tretja na razdalji štirih kilometrov).

Podeželje ohranjati le v njegovi primarni funkciji, kmetijstvu, je v današnjem času nemogoče. Strukturne in druge spremembe preoblikujejo kulturno pokrajino in zahtevajo nove ureditve. Vnašanja novih dejavnosti ne moremo preprečiti, lahko pa poskrbimo, da preobrazba poteka nadzorovano in predvsem trajnostno naravnano.

Predlagamo, da se urejanje in načrtovanje razvoja podeželskega prostora mestne občine

Velenje zasnuje celovito, z upoštevanjem stanja, razvojnih trendov, potreb in načel prenove vasi ter sočasno z upoštevanjem značilnosti mesta samega:

- na novo naj se opredelijo namembnosti vseh zemljišč in se izločijo res najboljša in najbolj primerna kmetijska zemljišča (zaščita),
- v vsakem naselju (ali skupini več naselij) naj se prepoznajo trendi razvoja posameznih dejavnosti oziroma njihove razvojne možnosti (zametki določenih dejavnosti, npr. turizma, večji pomen kmetijstva, obrti in drugih dejavnosti), ki se naj nato prednostno razvijajo,
- ugotovijo se naj trendi poteka urbanizacije podeželja (npr. iz te študije),
- prouči naj se demografska študija občine, predvsem projekcije - za določitev realnih potreb po poselitvenih in drugih površinah v prihodnosti.

Rezultati predlaganih študij za podeželje naj se vzporedno primerjajo in se dopolnjujejo z razvojem, trendi in značilnostmi mesta (npr. načrtovane površine za novogradnje stanovanjskih in drugih objektov naj se uskladijo z možnostmi znotraj mesta samega in na degradiranih površinah), podeželje in mesto morata postati partnerja v razvoju in ne tekmeča.

V skladu z rezultati predlaganih analiz naj se pripravijo načrti celovite prenove vasi, ki vključuje tako sanacijo kot razvoj podeželskih območij. Vsako naselje ne potrebuje obsežne obrtne cone, novih poselitvenih površin, velikih kmetijskih obratov in rekreacijskih območij. Potrebuje pa možnosti za prostorski razvoj perspektivnih kmetij, za umeščanje čistih obrti, dopolnilnih dejavnosti na podeželju in druge. Izpostavi naj se tista dejavnost, ki je potencialna za razvoj, vsekakor naj se ostale ne zanemarijo. Rast naselij naj bo organska, ob novih zazidavah ne smemo pozabiti na izboljšanje stanja v naseljih: prometne in komunalne infrastrukture, izboljšanje vaške podobe (jedro naselja), izboljšanje pogojev za bivanje, kmetijstvo, obrt in rekreacijo. Celovito načrtovanje naj prostor planira na osnovi potreb širšega prostora, ne le posameznega naselja, vsaj občine, še bolje ob upoštevanju razvojnih teženj sosednjih območij. Obremenjevanje okolja naj se zmanjša z gradnjo ustrezne komunalne infrastrukture, širitvijo omrežja lokalnega potniškega prometa, možnostmi izkoriščanja obnovljivih virov energije in drugih naravnih virov (npr. deževnica) ter podobnim. S takšnim načrtovanjem bomo najbolj smotno zagotovili trajnost v razvoju naselij in omogočili njihov razvoj.

Pri načrtovanju oziroma izvajanju načrtov prenove naj se uporabljajo različni instrumenti zemljiške politike npr. komasacije, odkupi ipd.

Občina Velenje bi lahko kljub prostorskim omejitvam pozidavo, predvsem za namene industrije, storitev, trgovine, še vedno prvenstveno usmerjala znotraj mesta. Nenačrtovano opredeljevanje novih zazidljivih območij izven mesta bo šlo glede na trenutne rezultate demografskih projekcij v škodo mestu samemu, povzročilo bo še bolj intenzivno in nenadzorovano suburbanizacijo in urbanizacijo podeželja z vsemi posledicami ter zmanjševanje števila prebivalcev v mestu. Kmetijstvo, ki pomembnejše vloge v občini nima, ne bo imelo možnosti za resnejši razvoj, druge dejavnosti pa se bodo med sabo bolj ali manj uspešno borile za prostor.

Potenciali podeželja so po Evropskih prostorsko razvojnih perspektivah (2000) razvoj pridelave visoko kakovostnih kmetijskih proizvodov, multifunkcionalnost kmetijstva in možnosti pridobivanja obnovljivih virov energije (sonce, veter, hidroenergija, plimovanje, biomasa, urbani odpadki). V primeru mestne občine Velenje ugotavljamo, da kmetijstvo kot gospodarska panoga v občini nima pomembnejše vloge. Kljub temu je problem urbanizacije podeželja očiten, saj se tudi zaradi vse večjih površin stavbnih zemljišč krči obseg kmetijskih zemljišč, ki niso ustrezno ovrednotena. Z nesmotrno urbanizacijo podeželja ni ogroženo le kmetijstvo – slednje ima vpliv tudi na družbene lastnosti naselij, kulturno pokrajino in okolje. Predvsem za potrebe infrastrukture, industrije in storitvenih dejavnosti bi morala občina iskati kompromisne lokacije na delno degradiranih območjih, znotraj mesta ipd.

Nadaljevanje študije bi bilo potrebno usmerili v proučitev enakih značilnosti še za ostalih 17 naselij, s čimer bi dobili popolnejšo sliko poteka suburbanizacije v občini. Majhen vzorec naselij je po našem mnenju tudi glavna pomanjkljivost raziskave, saj so območja med sabo funkcijsko povezana. Ker se migracije ne končajo na občinskih mejah bi bilo seveda območje obravnave kljub omejenemu vplivnemu območju dobro razširiti še na širše območje. Pri tem seveda hitro naletimo na vpliv in prepletanje vplivov sosednjih mest (problem določitve funkcionalnih regij). Vsekakor je spremljanje procesov v razvoju naselij dobro nadaljevati in jih uporabljati pri načrtovanju nadaljnjega razvoja.

11 POVZETEK

Suburbanizacija kot eden izmed močnejših procesov v preobrazbi kulturne pokrajine prinaša v prostor številne in hitre spremembe. Da bi sledili trendom in uspešno premagovali negativne posledice pojava, je potrebno skrbno spremljanje vseh procesov in preudarno načrtovanje razvoja naselij. Prostor kot neobnovljivo dobrina je potrebno varovati, hkrati pa omogočati njegov razvoj in napredek.

Prostorski razvoj območja mestne občine Velenje je potekal pod vplivom razvoja premogovništva in industrije, ki je bil izrazit in hiter predvsem v 2. polovici 20. stoletja. Dolinsko dno je zasedlo na novo zgrajeno mesto, ki je z razvojem dejavnosti močno vplivalo na okoliška naselja. Prvi pojavi suburbanizacije se kažejo v 80. letih 20. stoletja, ko se prebivalstvo seli predvsem v južno in vzhodno ležeča naselja z ugodnimi ekspozicijami ter prometnimi povezavami (z Velenjem, tudi Celjem). V 90. letih ko se v slovenskem prostoru okrepi pojav suburbanizacije obmestij, se razseljevanje prebivalstva tudi tukaj nadaljuje. Po letu 2000 je opazen trend povečevanja števila prebivalstva v večini nemestnih naseljih (v obdobju 1991-2002 8 % rast števila prebivalstva), predvsem v bolj oddaljenih in stagnacija v mestu.

V delu smo ugotovili, da so vsa obravnavana naselja v mestni občini Velenje že urbanizirana.

Raziskovali smo vpliv povezanosti posameznih skupin kazalnikov urbanizacije z oddaljenostjo od mestnega središča:

1. Najbolj se je soodvisnost z oddaljenostjo pokazala pri intenzivnosti sprememb namembnosti kmetijskih zemljišč v stavbna: bolj kot se od mesta odmikamo, večja je.
2. Povezava med dinamiko pozidave v obdobju 1999-2009 in oddaljenostjo je nekoliko slabša, vendar lahko z izločitvijo skrajnega primera prav tako potrdimo enako smer sprememb: z oddaljevanjem od mesta se intenzivnost povečuje. V večini naselij je glavna kvaliteta življenja privlačnost pokrajine oziroma kvaliteta okolja.
3. Stopnja urbanega značaja naselja ni pomembneje povezana z oddaljenostjo. 4 naselja (50%), ki imajo bolj urbani značaj ležijo v pasu 6 kilometrske oddaljenosti od mesta, vendar podobne značilnosti izkazuje tudi eno izmed bolj oddaljenih naselij (11 km).

4. Dinamika pozidave v obdobju 1999-2009 in stopnja urbanega značaja se v večini primerov povezuje v obratnih vrednostih: ob nizki dinamiki pozidave opazimo visoko stopnjo urbanega značaja in obratno. To kaže na že pozidana in formirana suburbana naselja na eni strani ter na še delno agrarna naselja, ki se pozidujejo in preobražajo, na drugi.

Povezave med oddaljenosti od mestnega središča z različnimi skupinami kazalnikov kažejo trenutno (po letu 2000) na trend poseljevanja naselij, ki ležijo dlje od mestnega središča, so bolj podeželska, v širšem zaledju. Bližnja naselja so bila pozidana že v prvem valu suburbanizacije (pred letom 1991), medtem ko so danes za poseljevanje bolj zanimiva bolj odmaknjena naselja. Le-ta v večini še niso razvila visoke stopnje urbaniziranosti, saj ta proces sledi sami pozidavi.

Naselja smo glede na rezultate analiz uvrstili v štiri skupine, ki nakazujejo stopnjo urbaniziranosti naselja: zgodnja in usmerjana urbanizacija, najmanj intenzivna urbanizacija, novejša urbanizacija, najbolj intenzivna urbanizacija.

Pomanjkljivosti študije so majhen vzorec proučevanih naselij, majhno območje raziskave, rezultate bi lahko dopolnili še z nekaterimi drugimi kazalniki in novejšimi podatki (aktualno ob izvedbi novega popisa prebivalstva).

Rezultati študije naj se pri načrtovanju nadaljnjega razvoja naselij dopolnjujejo še z drugimi (analiza primernosti zemljišč za kmetijstvo, projekcije prebivalstva, analiza razvojnih potencialov). Preprečevanje negativnih posledic nenadzorovane suburbanizacije širšega prostora naj se zagotovi z ustreznim planiranjem, ki naj vključuje tudi prenovo vasi in značilnosti mesta. Podeželski in mestni prostor je potrebno načrtovati in razvijati skupaj, sočasno ugotavljati potek in intenzivnost procesov ter obema zagotoviti enako veljavo. Zapostavljanje podeželja za mestom lahko privede do stihijskega razvoja in nadaljnjega povečevanja problemov, ki so npr. z razpršenim vzorcem poselitve prisotni v Sloveniji že iz preteklosti.

12 SUMMARY

Suburbanization is one of the most rapid processes in cultural landscape changing. To prevent its negative impacts and to follow the trends we have to monitor all the recent processes and plan the development reasonably. The open area is a non-renewable natural source which has to be protected and at the same time it has to ensure its development and progress.

The town of Velenje started to develop at very high level after the World War 2, it was influenced by the expansion of underground coalmining and industry. The flat areas of the valley were colonised by the town buildings and the town growth itself had important impact on the development of the nearest rural settlements. Suburbanization has started in the 80's years of the past century, when the inhabitants settled mostly in southern and eastern parts of the municipality where natural conditions and road connections (Velenje, Celje) are favourable. In the 1990's we can notice the suburbanization of the first ring of settlements around towns in the whole Slovenia - but in Velenje the interest of housing moved on, to more rural and distant settlements. After the year 2000 there is a trend of population growth in most rural settlements (periode of 1991-2000 shows 8 % growth), which lie further away from the town, and the stagnation in town population growth.

The analyses show that all the settlements discussed are already changed due urbanization process. We researched the connection between different groups of urbanization indicators and the distance of settlements from the town:

1. The strongest connection was shown between the intensity of planned land-use conversion (from agricultural to building land-use) and the distance of the settlement from the town. As we move further from the town the intensity grows.
2. The connection between the dynamics of land building in the 1999-2009 and distance from town is weaker, but when the extreme case is excluded, we could notice the same directions of changes: it grows while moving out from the town. The most powerful pull factor for settling is the attractiveness of landscape and the quality of environment.
3. The urban character of the settlement is not significantly connected with the distance from the town.

4. Dynamics of building in the 1999-2009 and the urban level of the settlement are in most cases vice versa connected. It shows that there is a group of suburbanized settlements, with mostly built-up areas and the other group of still partly rural settlements with the trend of building on the empty building land.

The distance from the town combined with different groups of the indicators shows that most recent (after 2000) process of suburbanization is focused to the most distant settlements in the municipality. They have not yet developed high urbanization level. Settlements lying closer to the town were exposed to the suburbanization in the time of town growth (before 1991).

Discussed settlements were classified according to the level of urbanization into four classes: early urbanization, weak urbanization, recent urbanization and the most intense urbanization.

The study's deficiency is in small sample of researched settlements (8), small research area (one municipality). Also the selection of indicators could be changed and some additional added, combined with new data from the upcoming census.

The results of this study could be combined with some existing (demographic projections) and non-existing studies (analyze of agriculture land quality, analyze of development trends...) very useful for further planning of all settlements (rural and urban) development. Negative suburbanization impacts should be prevented by ensuring appropriate planning which should include comprehensive renovation of villages and the town characteristics. Urban and rural areas / settlements development should be planned in a comprehensive way, following the trends and intensity of processes by which they are changed constantly. With the integrated planning we ensure better control over the negative suburbanization impacts and can be more successful in the new development planning.

VIRI IN LITERATURA

Analiza stanja in razvojnih možnosti. 2009. Strokovne podlage za občinski prostorski načrt Mestne občine Velenje. Velenje, Mestna občina Velenje. 58 str.

Andersen, H. T., Engelstoft, S. 2004. The end of urbanisation? Transformation of the urban concept. *Cities in transition*. Dela, 21: 53-67.

Banka statističnih podatkov. SURS.

<http://bsp1h.gov.si/D2300.kom/komstart.html> (25 .6. 2009)

Benkovič Krašovec, M. 2006. Vloga centralnih naselij prve in druge stopnje pri razvoju slovenskega podeželja. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo: 215 f.

Bole, D., Petek, F., Ravbar, M., Repolusk, P., Topole, M. 2007. Spremembe pozidanih zemljišč v slovenskih podeželskih naseljih. Ljubljana, Založba ZRC:148 str.

Bossel, H. 1999. Indicators for Sustainable Development: Theory, Method, Applications. Winnipeg, International Institute for Sustainable development: 125 str.

De Souza, M. L. 2001. Metropolitan deconcentration, socio-political fragmentation and extended suburbanisation: Brazilian urbanisation in the 1980s and 1990s. *Geoforum* 32: 437-447.

Dimitrovska Andrews, K. 2000. Procesi urbanizacije v Sloveniji in posledice na urbana omrežja. *Urbani izziv*, 11, 1: 3-15.

Dolgoročni plan Občine Velenje za obdobje 1986-2000. Uradni vestnik Občine Velenje št. 11-1/1986: 24 str.

Drozg, V. 1990. Urbanizacija in spreminjanje morfološke strukture podeželskih naselij. *Znanstvena revija. Družboslovje in filozofija*, 2: 255-265.

Drozg, V. 2001. Poselitvena območja ter usmeritve in merila za razvoj in urejanje naselij.
Prostor Slovenije 2020. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor: 102 str.

Družbeni plan Občine Velenje za obdobje 1986-1990. Uradni vestnik Občine Velenje št. 11-
3/1986: 15 str.

Erjavec, T., 2007. Omejitveni dejavniki bodočega prostorskega razvoja občine Velenje.
Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo:
77 f.

Evropske prostorsko razvojne perspektive (EPRP). 2000. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in
prostor, Urad Republike Slovenije za prostorsko planiranje: 82 str.

Ewing, R., Pendall, R., Chen, D. 2009. Measuring Sprawl and its Impacts.
<http://www.smartgrowthamerica.org> (25. 6. 2009)

Germ, N. 1999. Suburbanizacija v okolici Slovenske Bistrice. Geografski vestnik, 71: 61–67.

Gosar, L. 1980. Nadaljnji razvoj sistema poselitve v SR Sloveniji: (urbanizacija v SR
Sloveniji III. faza). Ljubljana, Urbanistični inštitut SR Slovenije: 297 str.

Hathout, S. 2002. The use of GIS for monitoring and predicting urban growth in East and
West St Paul, Winnipeg, Manitoba, Canada. Journal of Environmental Management, 66: 229-
238.

Hudales, J. 1999. Šaleška dolina v 18. in 19. stoletju. V: Ravnikar, T. (ur.). Velenje : razprave
o zgodovini mesta in okolice. Velenje, Mestna občina Velenje: 243-302.

Indicators of Sustainable development: Guidelines and Methodologies. 2007. Third Edition.
New York: 93 str.
<http://www.un.org> (26. 5. 2009)

Kladnik, D., Ravbar, M. 2003. Členitev slovenskega podeželja. Ljubljana, Založba ZRC: 196
str.

Klemenčič, M. M. 1999. Slovenija v globalizacijski pasti. Razvojne možnosti Slovenije. Bodočnost mest. Dela, 14: 45–52.

Klemenčič, V. 1960. Problemi gospodarsko-geografske klasifikacije slovenskih naselij: (Prispevek k proučevanju urbanizacije v Slovenije). Geografski vestnik, 32: 111-130.

Klemenčič, V. 2002. Procesi deagrarnizacije in urbanizacije slovenskega podeželja. Podeželje na prelomu tisočletja: problemi in izzivi. Dela, 17: 7-21.

Klemenčič, V. 2005. Poskus opredelitve sodobnih problemov razvoja kulturne pokrajine slovenskega podeželja. Dela, 24: 171-184.

Klemenčič, M. M., Lampič, B., Potočnik Slavič, I. 2008. Življenjska (ne)moč obrobni podeželskih območij v Sloveniji. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo: 149 str.

Kljajič, D. 2001. Kratek pregled razvoja Velenja po letu 1945. V: Šalej, M. (ur.). Velenje. Zbornik raziskovalnega tabora 1999/2000. Velenje, Erico: 14-19.

Kokalj, Ž. 2004. Vrednotenje pokrajinskoekoloških tipov Slovenije v luči pokrovnosti izdelane s klasifikacijo satelitskih posnetkov LANDSAT. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo: 102 f.

Kokalj, Ž., Oštir, K. 2006: Ugotavljanje pokrovnosti Slovenije iz satelitskih posnetkov Landsat. Geografski vestnik 78, 2: 85-95.

Kokole, V. 1978. Problemi urbanizacije v manj razvitih delih SR Slovenije. Geographica Slovenica 6: 23-27.

Kokole, V., Kokole, V. 1998. Naselja in poselitev. V: Gams, I. (ur.), Vrišer, I. (ur). Geografija Slovenije. Ljubljana, Slovenska matica v Ljubljani: 310–361.

Kotnik, K. 2009. Demografske, socio-ekonomske in poselitvene značilnosti prebivalstva mestne občine Velenje. Velenje, Mestna občina Velenje. 116 str.

Krevs, M. 2004. Spreminjanje urbane rabe tal v Ljubljani. Geografska problematika Ljubljane in Zagreba. Dela, 22: 55-65.

Larsson G. 1997. Land management – public policy, control and participation. Stockholm, Ljungflöts Offset: 232 str.

Lisec, A., Drobne, S., Bogataj, M. 2008. The influence of the national development axes on the transaction value of rural land in Slovenia. Geodetski vestnik, 52: 54-68.

Lisec, A., Lobnik, F. 2007. Spreminjanje rabe kmetijskih zemljišč kot posledica urbanizacije v Sloveniji. V: Knapič, M. (ur.). Strategija varovanja tal v Sloveniji: 307-318.

Luck, M., Wu, J. 2002. A gradient analysis of urban landscape pattern: a case study from the Phoenix metropolitan region, Arizona, USA. Landscape Ecology, 17: 327-339.

Melik, A. 1964. Rast naših mest v novi dobi. Ljubljana, Slovenska akademija znanosti in umetnosti: 272 str.

Mihelak, V. 2009. Velenje: stoletje na razglednicah. Velenje, Mestna občina Velenje: 253 str.

Mlinar Strgar, M. 1987. Suburbanizacija v ljubljanski regiji. Geografski obzornik, 43: 44-50.

Mušič, V. 1999. Urbanizacija kot družbeni pojav. V: Lah, A. (ur.). Mesta in urbanizacija. Ljubljana, Svet za varstvo okolja Republike Slovenije: 8-11.

Odlok o prostorskih sestavinah dolgoročnega plana Občine Velenje za obdobje 1986-2000 (dopolnjeno 1989) ter Družbenega plana Občine Velenje za obdobje 1986-1990 in sprememb in dopolnitev planskih aktov dela Občine Žalec za območje mestne občine Velenje – dopolnjen 1999. Uradni vestnik Mestne občine Velenje št. 7/2001: 11-28.

Odlok o spremembah in dopolnitvah dolgoročnega plana Občine Velenje za obdobje 1986-2000. Uradni vestnik Občine Velenje št. 6/1990: 31 str.

Odlok o spremembah in dopolnitvah prostorskih sestavin dolgoročnega plana Občine Velenje za obdobje 1986-2000, dopolnjen 1988 in 1990, ter Družbenega plana Občine Velenje za

obdobje 1986-1990 in sprememb in dopolnitev planskih aktov dela Občine Žalec za območje mestne občine Velenje – dopolnjen 2002. Uradni vestnik Mestne občine Velenje št. 13/2004: 6-16.

Orožen Adamič, M. (ur.), Perko, D. (ur.), Kladnik, D. (ur.). 1995. Krajevni leksikon Slovenije. Ljubljana, DZS: 450-637.

Pak, M. 2002. Mesto na prehodu. Dela, 18: 435-447.

Perpar, A., Kovačič, M. 2002. Typology and development characteristics of rural areas in Slovenia. Podeželje na prelomu tisočletja: problemi in izzivi. Dela, 17: 85-99.

Petek, F. 2001. Vrednotenje rabe zemljišč v slovenskih pokrajinah z vidika kazalcev sonaravnega razvoja. Magistrsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Oddelek za geografijo: 172 f.

Petek, F. 2005. Spremembe rabe tal v slovenskem alpskem svetu. Ljubljana, Založba ZRC: 216 str.

Pogačnik, A. 1999. Urbanistično planiranje. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: 252 str.

Pokrovnost tal v Sloveniji 1993-2001. 2009. SURS.
<http://www.stat.si/doc/pub/rr-815-05.pdf> (1. 3. 2009).

Popis 2002. 2009. SURS.
<http://www.stat.si> (1. 8. 2009)

Površina ozemlja in pokrovnost tal, določena planimetrično, Slovenija. 2005. SURS.
http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=977 (1. 3. 2009).

Prauhart, T. 2008. Prostorska in funkcijska preobrazba Velenja. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo: 89 f.

Pravilnik o kriterijih za načrtovanje prostorskih ureditev in posegov na najboljših kmetijskih zemljiščih zunaj območij naselij. UL RS št. 110/2008: 14464-14466.

Premzl, V. 1999a. Sonaravno in razvojno uravnoteženo. Mesta in urbanizacija. Ljubljana. Svet za varstvo okolja Republike Slovenije: 26-28.

Premzl, V. 1999b. (Ne)skladja v mestih in okolju. Mesta in urbanizacija. Ljubljana. Svet za varstvo okolja Republike Slovenije: 29-31.

Prosen, A. 2008: Nasilna urbanizacija slovenskega podeželja: Prostorska problematika - Tomaj in Planina. Delo, Sobotna priloga. 50, 9: 22-23.

Qadeer, A. M. 2004. Urbanization by implosion. Habitat International, 28: 1-12.

Radišek, J. 2007. Suburbano območje mesta Celja. Geografski vestnik, 79, 1: 67-75.

Ravbar, M. 1975. Preobrazba obmestij slovenskih mest s črno gradnjo. Geografski vestnik, 47: 159-160.

Ravbar, M. 1992. Suburbanizacija v Sloveniji - odnosi, strukture in težnje v njenem razvoju. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo: 324 f.

Ravbar, M. 1997. Slovene Cities and Suburbs in Transformation. Geografski zbornik, 37: 66-109.

Ravbar, M. 2005. "Urban sprawl" - popačena slika (sub) urbanizacije v Sloveniji. Geografski vestnik, 77-1: 27-36.

Ravbar, M. 2006. Slovensko podeželje na preizkušnji – kdo bo nadomestil kmetijstvo? Dela, 25: 207-221.

Ravbar, M. 2007. Socialno-geografska preobrazba naselbinskih struktur - kako usmerjati razvoj? Dela, 27: 81-100.

- Rebernik, D., 2004a: Razvoj prebivalstva v Ljubljanski urbani regiji. Geografska problematika Ljubljane in Zagreba. Dela, 22: 89-99.
- Rebernik, D., 2004b: Sodobni urbanizacijski procesi: od suburbanizacije do reurbanizacije. Geografski vestnik 76, 2: 53-63.
- Rebernik, D. 2008. Urbana geografija: geografske značilnosti mest in urbanizacije v svetu. Ljubljana, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete: 294 str.
- Register prostorskih enot. 2007. Geodetska uprava Republike Slovenije.
- Rejec Brancelj, I., Zupan, N. 2007. Okolje na dlani. Ljubljana, Ministrstvo za okolje in prostor - Agencija Republike Slovenije za okolje: 108-112.
- Sagadin, J. 1992. Osnovne statistične metode za pedagoge. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko: 16 str.
- Statistični letopis 1999-2008. SURS.
http://www.stat.si/publikacije/pub_letopis_prva.asp (1. 3. 2009).
- Strategija prostorskega razvoja Slovenije. UL RS št. 76/04: 9217-9277.
- Strokovne podlage za področje poselitve v Mestni občini Velenje. 2004. Mestna občina Velenje: 1-13.
- Sudhira, H. S., Ramachandra, T. V., Jagadish, K. S. 2004. Urban sprawl: metrics, dynamics and modellinh using GIS. International Journal of Applied Earth Observation and Geoinformation 5: 29-39.
- Šalej, M. 1999. Historično-geografski oris Šaleške doline in njenega obrobja. V: Ravnikar, T. (ur.). Velenje: razprave o zgodovini mesta in okolice. Velenje, Mestna občina Velenje: 11-33.
- Špeh, N. 2003. Sonaravno vrednotenje površja nas zahodnim delom velenjske premogovne kadunje. Doktorska disertacija. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo: 180 f.

Šterbenk, E., Ževart, M. 2001. Velenje - nastanek, razvoj in spremembe. V: Šalej, M. (ur.). Velenje. Zbornik raziskovalnega tabora 1999/2000. Velenje, Erico: 20 - 31.

Topole, M., Bole, D., Petek, F., Repolusk, P., 2006. Prostorske in funkcijske spremembe pozidanih zemljišč v izbranih slovenskih podeželskih naseljih po letu 1991. *Acta geographica Slovenica*, 46, 2: 228-249.

Torrens, P. M., Alberti, M. 2000. *Measuring Sprawl*. Centre for Advanced Apatial Analysis. <http://www.casa.ucl.ac.uk/measuringsprawl.pdf> (5. 6. 2008)

Urban Sprawl in Europe. The ignored challenge. 2006. EEA Report, No. 10/2006. European Environment Agency.
http://www.eea.europa.eu/publications/eea_report_2006_10/eea_report_10_2006.pdf (15. 12. 2008)

Vintar Mally, K. 2007. Methodology for research on the sustainability of small towns. V: Lampič, B. (ur.), Špes, M. (ur.). *Sustainable developmet of small towns*. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta: 19-45.

Vrišer, I. 1977. Urbanizacija jugoslovanskih občin: v luči factorske analize. *Geografski vestnik*, 49: 131-138.

Weng, Y. 2007. Spatiotemporal changes of landscape pattern in response to urbanization. *ScienceDirect, Landscape and Urban Planning*, 81: 341-353.

Wilson, E. H., Hurd, J. D., Civco, D. L., Prisloe, M. P., Arnold, C. 2003. Development of a geospatial model to quantify, describe and map urban growth. *Remote Sensing of Environment*, 86: 275-285.

Zakon o graditvi objektov (ZGO-1). UL RS št. 110/02: 13084-13132.

Zakon o kmetijskih zemljiščih (ZKZ). UL RS št. 59/96: 5132-5149.

Zakon o kmetijskih zemljiščih (ZKZ-UPB1). UL RS št. 55/03: 6456-6471.

Zakon o prostorskem načrtovanju (ZPNačrt). UL RS št. 33/07: 4585-4602.

Zakon o urejanju prostora (ZUreP-1). UL RS št. 110/02: 13057-13083.

Zhang, Q., Ban, Y., Liu, J., Sha, Q., Hu, Y. 2008. Analysis of landscape dynamics in Shanghai using landscape metrics: effects of spatial resolutions. *The International Archives of the Photogrammetry, Remote Sensing and Spatial Information Sciences*. Vol XXXVII: 301-305.

Zupančič, A. 1981. Urbanizacija podeželja v občini Krško s posebnim ozirom na Krajevno skupnost Podbočje. Diplomsko delo. Ljubljana, Univerza v Ljubljani, Ekonomska fakulteta: 59 f.

PRILOGE

Priloga 1: Anketni vprašalnik

Pri raziskavi o širjenju urbanizacije na območju Mestne občine Velenje v okviru podiplomskega študija na Fakulteti za gradbeništvo in geodezijo Univerze v Ljubljani izvajamo med prebivalci anketo o kvaliteti življenja v posameznih naseljih. Za sodelovanje se vam najlepše zahvaljujemo.
Katarina Ostruh

ANKETA

1. V katerem naselju znotraj Mestne občine Velenje živite (obkrožite naselje)?

Arnače	Laze	Paški Kozjak	Šenbric
Bevče	Lipje	Pirešica	Škale
Črnova	Lopatnik	Plešivec	Škalske Cirkovce
Hrastovec	Lopatnik pri Velenju	Podgorje	Šmartinske Cirkovce
Janškovo selo	Ložnica	Podkraj	Velenje
Kavče	Paka	Prelska	Vinska Gora

2. Ali živite v tem naselju od rojstva?

a) da

b) ne, priselil sem se leta _____ prej sem živel v/na _____

3. Ali se nameravate iz naselja v kratkem (do 5 let) preseliti?

a) da

kam: _____

b) ne

4. Če bi imeli možnosti, v katero drugo naselje v občini Velenje bi se preselili?

a) nikamor

b) _____

5. Kako ste zadovoljni z družbenimi pogoji v vašem naselju (ocenite z ocenami od 1 do 4, 1 je najslabša, 4 je najboljša, obkrožite po eno številko v vsaki vrstici)?

možnosti rekreacije	-	1	2	3	4	+
družbena infrastruktura: vrtci, šole, zdravstvo, sociala	-	1	2	3	4	+
zagotavljanje zdravega okolja za življenje	-	1	2	3	4	+
družbene dejavnosti (društva, kultura, šport ipd.)	-	1	2	3	4	+

6. Kako ste zadovoljni z gospodarskimi pogoji v vašem naselju (ocenite z ocenami od 1 do 4, 1 je najslabša, 4 je najboljša, obkrožite po eno številko v vsaki vrstici)?

pogoji za kmetijstvo, gozdarstvo	-	1	2	3	4	+
zaposlitev, razvoj drugih dejavnosti v naselju	-	1	2	3	4	+
prometna in druga komunalna infrastruktura v naselju	-	1	2	3	4	+
zagotavljanje stavbnih zemljišč za pozidavo v naselju	-	1	2	3	4	+
možnosti za zaposlitev in razvoj dejavnosti v mestu Velenje	-	1	2	3	4	+

7. Kako ste zadovoljni s kvaliteto okolja v vašem naselju (ocenite z ocenami od 1 do 4, 1 je najslabša, 4 je najboljša, obkrožite po eno številko v vsaki vrstici)?

zrak	-	1	2	3	4	+
vode (potoki, reka, jezero, podtalnica)	-	1	2	3	4	+
prst - tla	-	1	2	3	4	+
hrup	-	1	2	3	4	+
pokrajina (privlačnost pokrajine, degradacija)	-	1	2	3	4	+

8. Kaj vas v vašem okolju najbolj moti (možnih več odgovorov)?

- a) hrup zaradi prometa ali industrije
- b) izpušni plini, smrad zaradi prometa ali industrije (onesnažen zrak)
- c) divja odlagališča odpadkov
- d) kriminal
- e) prehitro širjenje zazidljivih zemljišč (pozidave)
- f) slaba komunalna opremljenost naselja
- g) onesnaženost prsti
- h) onesnaženost vodnih virov
- i) drugo: _____
- j) nič

19. Kje preživljate prosti čas (rekreacija) najbolj pogosto?

- a) v naselju, kjer živim
- b) v drugem naselju: _____
- c) izven občine Velenje

10. Katero okolje menite daje večjo kakovost življenja?

- a) mestno okolje
- b) podeželsko okolje

11. Katere območja bi morala po Vašem mnenju imeti prednosti pri varovanju pred zazidavo – razvrstite od najmanj pomembne (8) do najbolj pomembne (1)?

- območja z visoko biodiverzitetjo, naravovarstvena območja
- območja podtalnice, vodovarstvena območja
- gozdovi z varovalno funkcijo (proti vetru, hrupu)
- ostali gozdovi
- zelene površine sredi mesta
- najboljše kmetijske površine (zemljišča z visoko pridelovalno sposobnostjo)
- ostala kmetijska zemljišča
- območja kulturnega pomena (npr. arheološka najdišča)

12. Spol (obkrožite): moški ženska

13. Starost:

- a) do 18 let
- b) od 19 do 25 let
- c) od 26 do 35 let
- d) od 35 do 50 let
- e) nad 50 let

14. Status:

- a) dijak
- b) študent
- c) zaposlen
- d) brezposelni
- e) upokojenec

15. Mesečni dohodki na dužinskega člana (neto):

- a) do 300 €
- b) od 301€ do 500€
- c) od 501€ do 700€
- d) od 701€ do 1000€
- e) nad 1000€

16. Končana izobrazba:

- a) osnovna šola
- b) poklicna ali srednja šola
- c) višja šola
- d) visoka šola, univerza
- e) magisterij, doktorat znanosti